

A Roma Integráció Évtizede Program által megjelölt célok
megvalósulási folyamatának monitoring-vizsgálata
Magyarországon a 2005-2009 közötti időszakra
vonatkozóan

Kurt Lewin Alapítvány

Budapest, 2010

Második, átdolgozott változat

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	5
2. Módszertan.....	6
3. A Roma Integráció Évtizede Program (RIÉP) háttere	8
3.1. A magyarországi romák száma, definíciós problémái	8
3.2. A többségi társadalom romákkal kapcsolatos percepciója	9
3.3. A romákkal szembeni diszkrimináció	10
3.4. A magyarországi romák helyzete a RIÉP négy fő prioritási területe vonatkozásában.....	12
3.4.1 Oktatás	12
3.4.2. Foglalkoztatás	13
3.4.3. Lakhatás	15
3.4.4. Egészségi állapot.....	15
4. A Roma Integráció Évtizede Program keretében tett kormányzati intézkedések vizsgálata	17
4.1. A program megszületéséről, prioritásairól.....	17
4.2. A Stratégiai Terv és a két éves intézkedési terv	17
4.3. Konkrét kormányzati intézkedések	18
4.3.1 Oktatás	19
4.3.2. Foglalkoztatás	20
4.3.3. Lakhatás	22
4.3.4. Egészségügy	23
4.3.5. Jogegyenlőség érvényesítése.....	23
4.3.6. Nemzetközi tevékenységek.....	25
4.4. A programok értékelése	26
4.4.1. A RIÉP rendszerszintű problémái.....	26
4.4.2. A programok megvalósításakor felmerülő problémák.....	28
4.4.3. Konkrét programok értékelése	29
5. A kérdőíves kutatás	31
5.1. Módszertan	31
5.2. A romák helyzetével kapcsolatos általános vélemények.....	32
5.3. A kormányzati beavatkozásról és a RIÉP hatékonyságáról.....	32
5.4. Szakpolitikák befolyásolása és részvétel a politikai életben	34
5.5. Konkrét szakpolitikák	35
6. A szakértői fókuszcsoportos kutatás tapasztalatai	36
6.1. A RIÉP-pel kapcsolatos percepciók	36
6.1.1. Általános vélekedések a RIÉP-ről.....	36
6.1.2. A RIÉP eredményességének javítására tett javaslatok.....	38
6.1.3. A RIÉP sikerességének javítására tett javaslatok	39
6.2. A négy pillér tendenciáinak bemutatása – prioritás területek megjelölése.....	40
6.2.1. Oktatás	41
6.2.2. Foglalkoztatás	41
6.2.3. Lakhatás	42
6.2.4. Egészségügy.....	42
6.3. A RIÉP szerepe a roma integrációban	43
6.4. Az OSI lehetséges szerepe a roma integrációban	43
6.5. A RIÉP folytatásához kapcsolódó várakozások.....	44
7. A mélyinterjú kutatás tapasztalatai.....	46
7.1. Szociodemográfiai nyomás	46

7.2. A programok értékelése.....	47
7.2.1. Színvak foglalkoztatási program, gyenge munkaerő-piaci bevonódással	47
7.2.2. Célzott foglalkoztatási és képzési program, erős munkaerő-piaci bevonódással.....	47
7.2.3. Színvak gyermekfelügyelet (gyermekjóléti alapellátás) program.....	47
7.2.4. Célzott oktatási program, tehetség gondozással.....	48
7.3. Jövőkép.....	48
8. Esettanulmányok.....	49
8.1. Biztos Kezdet Program.....	49
8.1.1. A Biztos Kezdet programok indulása.....	49
8.1.2. A józsefvárosi Biztos Kezdet program.....	50
8.1.3. A józsefvárosi Gyerekházak.....	51
8.1.4. A Biztos Kezdet program értékelése Józsefvárosban.....	52
8.2. A szendrőládi közoktatási intézményekben történő foglalkoztatási és képzési program.....	53
8.2.1. Szendrőládi környezet.....	53
8.2.2. A program indítása.....	54
8.2.3. Foglalkoztatási programelem.....	54
8.2.4. Oktatási/képzési programelem.....	55
8.2.5. A program lebonyolítása.....	55
8.3. A szomolyai telepfelszámolási program.....	56
8.3.1. A szomolyai környezet.....	56
8.3.2. A program alapkonceptiója: az egyesület megerősítése.....	56
8.3.3. Lakhatási programelem.....	57
8.3.4. Foglalkoztatási programelem.....	57
8.3.5. A megvalósítás közben felmerült konfliktusok.....	58
8.3.6. A program értékelése.....	58
9. Összefoglalás.....	60
10. Ajánlások.....	62
Irodalomjegyzék.....	64
Mellékletek.....	68

Köszönetnyilvánítás

Köszönetet mondunk a kérdőívek kitöltőinek, az interjúalanyoknak, a fókuszcsoportok tagjainak, és mindenkinek, akik a kutatásban való részvételükkel segítettek a munkánkat.

1. Bevezetés

A Nyílt Társadalom Intézet/Open Society Institute Roma Initiatives Irodája a Roma Integráció Évtizede Program (RIÉP) által megjelölt célok megvalósulási folyamatának monitoring-vizsgálatára írt ki pályázatot. A Kurt Lewin Alapítvány nyerte el a kutatás elvégzésének lehetőségét.¹

Jelen tanulmány célja, hogy a 2009 októberétől 2010 márciusáig tartó kutatás eredményeit bemutassa, ezáltal biztosítva a Program átfogó, részletes ismertetését. A RIÉP egy, a romák társadalmi integrációját, életkörülményeik javítását célul kitűző nemzetközi együttműködés, amely kormányzati, kormányközi, és – elsősorban roma – civil szervezetek együttműködésére épül. A kutatás során elsősorban arra voltunk kíváncsiak, hogy hogyan működnek a programok, mennyire eredményesek és sikeresek, milyen hatással vannak, voltak és várhatóan lesznek a célcsoport, a magyarországi cigányság életére, jövőjére, lehetőségeire. Emiatt fontos volt számunkra, hogy mind szervezeti, mind személyes szinten gyűjtsük az információkat a Roma Integráció Évtizede Programhoz kapcsolódó feladatok végrehajtásáért felelős szakértőktől, illetve a programok résztvevőitől.

A tanulmányban először a magyarországi cigányság helyzetéről adunk rövid összefoglalást a rendelkezésre álló legfrissebb kutatások alapján, majd a RIÉP keretében a helyzet javítását célul kitűző programokat vizsgáljuk meg. Ezt követően a Program eddig eltelt éveinek eredményeiről, hatékonyságáról, problémáiról vázoljuk fel a kérdőíves valamint fókuszcsoportos kutatásunk keretein belül felmerült szakértői véleményeket. A RIÉP-ről általános képet nyújtó szakértői percepciók ismertetése után bizonyos konkrét programok hatását vizsgáljuk, melyről képet mélyinterjúk kutatásunk és esettanulmányaink elemzésén keresztül nyertünk.

---

¹ A kutatásban részt vettek: Bogdán Erzsébet, Héra Gábor, Kiss Julianna és Mészáros Zoltán.

2. Módszertan

A kutatás során kvalitatív és kvantitatív módszertani eszközök komplex alkalmazására került sor. Ebben a fejezetben ezeket az eszközöket ismertetjük, bemutatva az adatfelvétellel megválaszolni kívánt kérdéseket is.

1. **Desk research:** a tanulmány desk research részében a RIÉP-hez kapcsolódó meglévő dokumentáció áttekintését végeztük el. Az elérhető információ összefoglalása során az alábbi kérdésekkel foglalkoztunk:

- A roma népesség lélekszáma, definíciós problémái és ennek következményei;
- A többségi társadalom romákkal kapcsolatos percepciói, a diszkrimináció mértéke;
- A magyarországi romák helyzete a RIÉP négy prioritási területén;
- Az elmúlt öt évben a RIÉP keretein belül megvalósult kormányzati intézkedések.

2. **Kvantitatív kutatási szakasz:** Nemzetközi standard kérdőív² segítségével került sor a kutatásra, a résztvevő államok által 2005 óta megtett intézkedésekre összpontosítva. A kérdőív a RIÉP négy fő prioritási területére koncentrált, pártok, roma civil szervezetek, kormányzati szervek képviselői és független szakértők bevonásával. A kérdőíves vizsgálat szakértői vélemények alapján a RIÉP sikerességéről nyújt általános képet.

3. **Kvalitatív kutatási szakasz:** a kvalitatív kutatás három részből épült fel:

- **Fókuszcsoportos vizsgálat.** A fókuszcsoportos módszer alkalmazásával szintén arra kerestük a választ, hogy Magyarország vajon teljesítette-e, és milyen eszközökkel a vállalt ígéreteket. Ezen felül a témában jártas szakemberek a program eredményességének növelésére vonatkozó javaslatait is összegyűjtöttük. A kutatási szakasz a RIÉP elmúlt 5 évének tevékenységét hazai és nemzetközi szakértők bevonásával, a velük való szakmai találkozókön elhangzott vélemények alapján tárgyalja.
- **Kvalitatív interjú vizsgálat:** Olyan személyekkel készítettünk mélyinterjút, akik bármilyen, a RIÉP-hez kapcsolódó programban részt vettek kedvezményezettként. A kutatás célja az volt, hogy ismereteket szerezzünk a végrehajtó szervezetek egyes projektjeinek működéséről, azok sikerességéről, hatásáról és hatékonyságáról az egyes résztvevő személyek szempontjából.
- **Esettanulmányok:** Három, a RIÉP-hez kapcsolódó konkrét programot mutatunk be esettanulmányok segítségével. Az adott települések projektjeinek leírása révén a kormányzati szinten kialakított intézkedéseknek a valóságban történő hatásait vizsgáltuk. A példák kiválasztásakor nem törekedtünk arra, hogy a kormányzati programok általános, összefoglaló elemzését nyújtsuk, hanem az egyedi részleteket bemutatva kívántuk az adott projektek megvalósításakor felmerülő kérdések, tapasztalatok leírását adni. Az esettanulmányokhoz a konkrét programok végrehajtásáért felelős személyekkel készítettünk interjút.

---

² A standard kérdőív előre kialakított volt, a Kurt Lewin Alapítvány munkatársai csupán a kérdéssor fordítását végezték el.

A tanulmány a kutatás kvalitatív és kvantitatív adatainak feldolgozása és összegzése segítségével elemzi a Roma Integráció Évtizede Program elmúlt öt évét. A Program hatékonyságát, eredményességét nem reprezentatív módon, hanem nagymértékben szakértők és résztvevők egyéni meglátásai alapján vizsgáljuk. A kutatás következtetéseit ezért az alkalmazott módszertannak megfelelő elvárásokkal és fenntartásokkal szükséges értelmezni.

3. A Roma Integráció Évtizede Program (RIÉP) háttere

A magyarországi romák helyzetének javítását célul kitűző program elemzésekor szükséges az adott célcsoportot jellemző problémák bemutatása. Mindezek miatt ebben a fejezetben a cigányság jelenlegi helyzetét írjuk le a roma népesség számának meghatározása, a többségi társadalom percepciója, illetve a RIÉP négy prioritási területén – az oktatásban, foglalkoztatásban, lakhatásban és egészségügyben – tapasztalható körülményeik ismertetése által.

3.1. A magyarországi romák száma, definíciós problémái

A jelenleg is irányadó, a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993.évi LXXVII. törvény értelmében:

Nemzeti és etnikai kisebbség (a továbbiakban: kisebbség) minden olyan, a Magyar Köztársaság területén legalább egy évszázada honos népcsoport, amely az állam lakossága körében számszerű kisebbségben van, tagjai magyar állampolgárok és a lakosság többi részétől saját nyelve és kultúrája, hagyományai különböztetik meg, egyben olyan összetartozás-tudatról tesz bizonyosságot, amely mindezek megőrzésére, történelmileg kialakult közösségeik érdekeinek kifejezésére és védelmére irányul.³

A Magyarországon élő 13 nemzeti és etnikai kisebbség közül a cigányság a legnagyobb lélekszámú közösség, egyben az egyetlen etnikai kisebbség, mivel a nemzeti kisebbségekkel szemben az ő esetükben nem beszélhetünk egy másik, Magyarországon kívüli anyanemzetről.

A roma kisebbség lélekszáma jelenleg nem állapítható meg egyértelműen Magyarországon. A törvény szerint ugyanis a kisebbséghez tartozó egyén joga, hogy „kisebbséghez tartozását az országos népszámlálás alkalmával anonim módon, azaz névtelenül megvallhassa.”⁴ A kisebbséghez való tartozás eszerint önkéntes bevallás alapján működik. Az önkéntes adatszolgáltatást hangsúlyozza továbbá a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény is, amely szerint különleges adatnak minősülnek a faji eredetre, a nemzeti, nemzetiségi és etnikai hovatartozásra, a politikai véleményre vagy pártállásra, a vallásos vagy más meggyőződésre, az egészségi állapotra, a kóros szenvedélyre, a szexuális életre, valamint a büntetett előéletre vonatkozó személyes adatok. A különleges adatok bizonyos kivételekkel – például ha „az nemzetközi egyezményen alapul, vagy Alkotmányban biztosított alapvető jog érvényesítése, továbbá a nemzetbiztonság, a bűnmegelőzés vagy a bűnüldözés érdekében törvény elrendeli”⁵ – csupán akkor kezelhetők, ha az érintett írásban ehhez hozzájárul. A statisztikáról szóló 1993. évi XLVI. törvény továbbá kifejti, hogy különleges adat csak „személyazonosításra alkalmatlan módon és az érintett természetes személy önkéntes adatszolgáltatása alapján”⁶ gyűjthető.

A nemzeti és etnikai kisebbséghez való hozzátartozást eszerint csupán önbevallás alapján lehet mérni nem kötelező módon. A 2001-es népszámlálás adatai szerint romának vallotta

³ 1993.évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól, 1.§.2.bek., elérhető: <http://www.nemzetisegek.hu/dokumentumok/kisebbssegitorveny/kisebbsstorvmagyar2006.pdf>

⁴ 1993.évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól, 8.§., elérhető: <http://www.nemzetisegek.hu/dokumentumok/kisebbssegitorveny/kisebbsstorvmagyar2006.pdf>

⁵ 1992. évi LXIII. törvény a a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról, 3.§.2.bek., elérhető: <http://abiweb.obh.hu/adatved/magyar/avtv.htm>

⁶ 1993 évi XLVI. törvény a statisztikáról, 8.§., elérhető: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99300046.TV

magát összesen 205.720 fő.⁷ Valószínűsíthető azonban, hogy a magyarországi romák száma ennél jelentősebb, a tíz évente megtartott népszámlálás alkalmával a magukat romának vallók száma ugyanis jelentős mértékben változhat attól függően, hogy a megkérdezettek mennyire tartanak a cigányellenes előítéletektől.

A magyarországi romák számát megbecsülni kívánó legfrissebb országosan reprezentatív kutatás az önbevallás alapján kapott adatoknál lényegesen nagyobb populációval számol. A Kemény István vezetésével 2003-ban végzett 1 százalékos reprezentatív adatfelvétel szerint „a cigány háztartásokban élő emberek száma 2003 elején 520 ezer és 650 ezer körül volt.”⁸ 520 ezer fővel számolva tehát a romák közel 40 százaléka, 650 ezer fővel számolva a cigányok 30 százaléka vallotta magát a roma kisebbséghez tartozónak a 2001-es népszámláláson, így az önbevallás alapján nyert adatok nem vehetők maradéktalanul figyelembe a cigányság létszámának becslésekor. Ahogy arra a későbbiekben kitérünk, a romák számának nem egyértelmű meghatározása nem csupán tudományos szempontból releváns, hanem a kisebbség helyzetét javítását célul kitűző programok, így a RIÉP hatékonyságának vizsgálata szempontjából is.⁹

3.2. A többségi társadalom romákkal kapcsolatos percepciója

A jelenlegi jogi szabályozás alapján roma az, aki a népszámláláson, a szavazásnál, az iskolában, vagy az önkormányzat előtt annak vallja magát. A romákat érő előítéletek és diszkrimináció szempontjából viszont meg kell állapítanunk, hogy **a többségi társadalom romaként kezeli azt, aki szemmel látható rasszjegyekkel rendelkezik, vagy a többség elvárásaitól eltérően viselkedik.** A Kemény István féle 2003-as kutatás szintén a nem cigány környezet percepciója alapján határozta meg a romák számát.¹⁰

Fölmerül azonban a kérdés, hogy ki az, akit a környezete cigánynak tekint. Az elsőnek említett tény szerint a környezet a barna bőrűeket tartja cigányoknak, ezenkívül a cigány származásúakat, vagyis azokat, akiknek a szülei cigányok. Általában a fél-cigányokat is cigánynak tartja, tehát származás szerint határozza meg a cigányokat. Ebben az értelemben cigány marad az az értelmiségi, akiről környezete tudja, hogy cigány szülők gyermeke, akkor is, ha nem vallja magát cigánynak, sőt tagadja, hogy cigány.”¹¹

A Marketing Centrum által 2009 márciusában, 1000 fős lakossági mintán készített közvélemény-kutatás szerint a magyar társadalom a következő tulajdonságok alapján alkot véleményt arról, hogy kit tekint romának:

A megkérdezettek 87 százaléka a közepesnél nagyobb jelentőséget tulajdonított a viselkedésnek abban, hogy valakiről el tudjuk dönteni: cigány származású-e? A bőrszínnek viszont csak 74 százalék tulajdonított ebben a közepesnél nagyobb jelentőséget. A cigányság azonosításában tehát nem az antropológiai jegyeknek van a legnagyobb szerepük, nem is az olyan hagyományos

⁷ Az adatokat lásd: http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/24/tables/loadcig2_1.html

⁸ A kutatók korábban 1971-ben és 1993-ban végeztek országos felmérést 2 százalékos reprezentatív mintán, melyek eredményei szerint 1971-ben 270 és 370 ezer, 1993-ban 420 és 520 ezer fő között volt a magyarországi romák száma. Az adatfelvétel leírásáért lásd: Kemény I., Janky B. és Lengyel G (2004) A magyarországi cigányság 1971-2003, Gondolat Kiadó: Budapest, 12.o.

⁹ Lásd a 4.3. fejezetben.

¹⁰ Kutatói körökben a romák számának meghatározása komoly viták tárgya. Mind az önbevallás szerinti, mind a külső szemlélő általi – ezen belül pedig a személyt ismerő környezet vagy egy független kérdezőbiztos – általi azonosítás felvet problémákat. A vitáért lásd, pl.: Havas G., Kemény I. és Kertesi G. (1998) “A relatív cigány a klasszifikációs küzdőtéren”, Kritika, Március 1998, 189. o.; Kertesi G. (1998) “Az empirikus cigánykutatások lehetőségéről” Replika, 29.o.; vagy Ladányi J. és Szelényi I. (1997) “Ki a cigány?” Kritika, December 1997.

¹¹ Kemény I., Janky B. és Lengyel G (2004) A magyarországi cigányság 1971-2003, Gondolat Kiadó: Budapest 12.o.

kulturális sajátosságoknak, mint az öltözködés vagy a beszédmód, hanem a többségi társadalom elvárásaitól eltérőnek ítélt *viselkedésnek*.¹²

Az, hogy a többségi társadalom kiket tekint romának, nem csupán a hazai cigányság lélekszámának meghatározása szempontjából jelentős. **A romákról alkotott kép ugyanis erőteljesen negatív színezetű, illetve előítéletes viselkedéssel, diszkriminációval párosulhat.** Csepeli György, Székelyi Mária és Örkény Antal 2001-es, reprezentatív mintán végzett kutatása azt a kérdést járta körbe, hogy „a magyar társadalom tagjai akarják-e, és ha igen, milyen módon akarják csökkenteni a romák szegregációját.”¹³ Az eredmények a többségi előítéletek erőteljes jelenlétét mutatták ki, a válaszokból például kiderült, hogy a magyar társadalom négyötöde nem adná hozzájárulását ahhoz, hogy roma szomszédja legyen. A tanulmány a romákkal kapcsolatos attitűdök alapján a népesség 28 százalékot távolságtartónak – azaz a cigányságtól inkább idegenkedőnek – tekintette, 39 százalékát kifejezetten rasszista kategóriába sorolta, és 33 százalékát nevezte romabarátnak. A Marketing Centrum 2009-es kutatása szintén a korábbi előítélet-kutatások eredményeihez hasonló véleményeket térképezett fel, a többségi társadalom véleményeit elemezve a tanulmány a következő megállapításra jutott:

40 százalékuknak erős ellenérzései vannak a romákkal szemben, 35 százalékuk pedig mérsékeltlen romaellenes. Mindössze a társadalom negyede tekinthető mentesnek az előítéletektől. Ezek a csoportarányok természetesen erősen eltérőek aszerint, hogy a válaszadónak voltak-e, és ha igen, milyenek voltak a személyes kapcsolatai a romákkal. Azok köréből, akiknek rossz, ellenséges kapcsolataik voltak 72 százalék sorolódott az erős ellenézés csoportba, míg a jó, baráti kapcsolatokról beszámoló körében 43 százalék a nem előítéletesek aránya.¹⁴

Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a többségi társadalom percepciói ellenére, miszerint a magyarországi cigányság homogén csoport, **a roma kisebbség valójában meglehetősen heterogén.** Ennek egyik fő megjelenési formája a nyelvi különbözőség. A hazai cigányságon belül három, nyelvében és kultúrájában eltérő csoportot különböztethetünk meg: a csak magyarul beszélő romungrókat, a magyarul és a román nyelv egy változatát beszélő beásokat, valamint a magyarul és cigányul beszélő oláh cigányokat. Továbbá azt is szükséges leszögezni, hogy „a roma kisebbséghez tartozók több mint fele számára legalább olyan fontos vagy fontosabb a magyar identitás, mint a roma/cigány kisebbséghez tartozás.”¹⁵

3.3. A romákkal szembeni diszkrimináció

A magyar jogi szabályozás támogatja az egyenlő bánásmód érvényesülését. Az alkotmány 70/A §-a kimondja: „A Magyar Köztársaság biztosítja a területén tartózkodó minden személy számára az emberi, illetve az állampolgári jogokat, bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül.”¹⁶ A törvény szigorúan bünteti az emberek bármilyen hátrányos megkülönböztetését, illetve a jogegyenlőség megvalósulását az esélyegyenlőtlenségek kiküszöbölését célzó intézkedésekkel is segíti. Az

¹² Marketing Centrum (2009) Milyenek a cigányok? - Közvélemény-kutatás a „cigánykérdésről”, 3.o., elérhető: <http://www.marketingcentrum.hu/index.php?lang=hu&page=reszletek&id=28>

¹³ Székelyi Mária, Örkény Antal, Csepeli György (2001) „Romakép a mai magyar társadalomban”, elérhető: <http://www.socio.mta.hu/mszt/20013/szekelyi.htm>

¹⁴ Marketing Centrum (2009) Milyenek a cigányok? - Közvélemény-kutatás a „cigánykérdésről”, 11.o., elérhető: <http://www.marketingcentrum.hu/index.php?lang=hu&page=reszletek&id=28>

¹⁵ Marketing Centrum (2009) Közvélemény-kutatás – Roma társadalom, 3.o., elérhető: <http://www.marketingcentrum.hu/index.php?lang=hu&page=reszletek&id=33>

¹⁶ 1949. évi XX. törvény – A Magyar Köztársaság Alkotmánya, 70/A. § (1), elérhető: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=94900020.TV

Országgyűlés – az alkotmány hivatkozott rendelkezése, valamint az Európai Unió Tanácsának 2000/43/EK számú, a személyek közötti, faji vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének végrehajtásáról szóló irányelvének, továbbá a Tanács 2000/78/EK számú, a foglalkoztatási és munkahelyi egyenlő bánásmód általános kereteinek a létrehozásáról szóló irányelv alapulvételével – 2003-ban elfogadta az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvényt.¹⁷

A törvény – összhangban az európai közösség fent hivatkozott irányelveivel – az egyenlő bánásmód követelménye megsértésének több formáját nevesíti, mint amelyet az alkotmány rögzít. Ennél fogva jogsértésnek tekintendő a közvetlen és közvetett hátrányos megkülönböztetés, a zaklatás, a jogellenes elkülönítés, a megtorlás és az ezekre adott utasítás.¹⁸

A törvényi környezet ellenére jelenleg „Magyarországon a kor (67 százalék) és az etnikai hovatartozás (67 százalék) a leggyakrabban érzékelt diszkriminációs alapok, melyeket a fogyatékoság (49 százalék), a szexuális orientáció (45 százalék) és a nem (43 százalék) követ, míg a vallás/hit szerinti (17 százalék) megkülönböztetés észlelése a legkevésbé jellemző.”¹⁹

Az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége (Fundamental Rights Agency – FRA) 2009 áprilisában publikálta az egész Európai Unióra kiterjedő vizsgálatának eredményét a bevándorlók és a nemzeti kisebbségek csoportjainak diszkriminációval, valamint rasszista indíttatású bűncselekményekkel kapcsolatos tapasztalatai vonatkozásában. **Az elemzés szerint a romák tapasztalták a legmagasabb szintű hátrányos megkülönböztetést valamennyi vizsgált területen.** Esetükben minden második megkérdezett nyilatkozta, hogy az elmúlt 12 hónapban hátrányos megkülönböztetés áldozata volt. Az érintett romák 66-92 százaléka (országtól függően) nem jelentette be a legfrissebb hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatos tapasztalatát az illetékes hatóságoknak. A megkérdezettek 65-100 százaléka pedig rendőrséggel, valamint az igazságszolgáltatás egyéb szerveivel szembeni bizalmatlanságáról is beszámolt.²⁰

¹⁷ 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról, elérhető:

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0300125.TV

¹⁸ A törvény 8. §-a értelmében: közvetlen hátrányos megkülönböztetésnek minősül az olyan rendelkezés, amelynek eredményeként egy személy vagy csoport valós vagy vélt neme, faji hovatartozása, bőrszíne, nemzetisége, nemzeti vagy etnikai kisebbséghez való tartozása, anyanyelve, fogyatékosága, egészségi állapota, vallási vagy világnézeti meggyőződése, politikai vagy más véleménye, családi állapota, anyasága (terhessége) vagy apasága, szexuális irányultsága, nemi identitása, életkora, társadalmi származása, vagyoni helyzete, foglalkoztatási jogviszonyának vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyának részmunkaidős jellege, illetve határozott időtartama, érdekképviselőhez való tartozása, egyéb helyzete, tulajdonsága vagy jellemzője (a továbbiakban együtt: tulajdonsága) miatt részesül kedvezőtlenebb bánásmódban, mint amelyben más, összehasonlítható helyzetben levő személy vagy csoport részesül, részesült vagy részesülne. Közvetett hátrányos megkülönböztetésnek minősül az a közvetlen hátrányos megkülönböztetésnek nem minősülő, látszólag az egyenlő bánásmód követelményének megfelelő rendelkezés, amely a 8. §-ban meghatározott tulajdonságokkal rendelkező egyes személyeket vagy csoportokat lényegesen nagyobb arányban hátrányosabb helyzetbe hoz, mint amelyben más, összehasonlítható helyzetben lévő személy vagy csoport volt, van vagy lenne.

¹⁹ Iványi K., Takács J és Udvari M. (2009) „Haszon-talan” diszkrimináció helyett a sokszínűség előnyei, Budapest: Máság Alapítvány, 10.o., elérhető:

http://massagalapitvany.hu/attachments/073_Haszon-talan.pdf

²⁰ European Union Agency for Fundamental Rights (2009) EU-MIDIS European Union Minorities and Discrimination Survey – Main Results Report, elérhető:

http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/eumidis_mainreport_conference-edition_en.pdf

A diszkriminációs tendenciák jelenléte mellett az elmúlt években a szegregáció felerősödése jellemezte Magyarországot az ez ellen hatni kívánó számos kormányzati intézkedés ellenére.²¹ A szegregációs folyamatok hosszú távú súlyos következményei többek között az iskolai sikertelenség, a korai lemorzsolódás, az alacsony iskolai végzettség, és a munkanélküliség.

Az elmúlt évek szintén meghatározó jelensége a cigánysággal szembeni nyílt erőszak. A 2008-2009-es években a romák ellen elkövetett támadások több ember, köztük egy kisgyerek életét is követelték, és sokan szenvedtek életveszélyes sérüléseket. A támadásokkal párhuzamosan megjelentek és megőrsödtek azok a szélső-jobboldali szervezetek is, amelyek a roma lakosságot megfélemlítve nyíltan vallják, hogy Magyarországon vannak a többségi társadalomnál alacsonyabb rendű emberek, akiket a többségtől el kell különíteni.²²

3.4. A magyarországi romák helyzete a RIÉP négy fő prioritási területe vonatkozásában

Az 3.1. fejezetben említett nemzetiséggel kapcsolatos adatszolgáltatási szabályozás miatt a magyarországi romák helyzetéről a RIÉP négy prioritási területén csupán néhány, reprezentatív mintán végzett kutatás révén nyerhetünk információt. A kutatások eredményei alapján elmondható, hogy a romák a rendszerváltás egyértelmű veszteségeinek tekinthetők. A társadalom egészéhez viszonyítva kirívó arányban sújtja őket a munkanélküliség, a közoktatásból való kimaradás, a szegénység, a kirekesztettség. A romák médiaábrázolását elemző Zöld könyvben idézett, a Világbank 2000-es, a magyarországi szegénységről szóló jelentése szerint **a tartós szegénység kialakulását valószínűsítő tényezők közül a roma származás bizonyul a legmeghatározóbbnak**, megelőzve a szakképzettség, az életkor, vagy a lakóhely mutatóit.²³ A 2003-as Kemény féle kutatás számításai szerint a roma háztartások 56 százaléka a lakosság alsó jövedelmi tizedéhez tartozik.²⁴ Azonban a teljes roma kisebbségnek a szegénység problematikájával való jellemzése nem ad valós képet a jelenlegi viszonyokról, hiszen a szegénységben élők csak egy része roma származású, illetve a romák csupán egy része él szegénységben. Ladányi János és Szelényi Iván számításai szerint az ezredforduló Magyarországon a romák két-ötöde élt többszörös kirekesztettségben, egyfajta under-class tagjaként, míg több mint egy-negyedük a középosztályba tartozott.²⁵

3.4.1 Oktatás

Kemény István 2003-as kutatása szerint jelentős eltérések tapasztalhatók a roma és nem roma fiatalok oktatáshoz való hozzáféréseiben. A tanulmány adatai szerint óvodába a három-öt éves gyermekek közül országosan 88 százalék, a roma gyerekek közül csak 42 százalék jár.²⁶ Az

²¹ Pl. az oktatási és lakóhelyi szegregáció rövid leírásáért lásd az 3.4.1. és 3.4.3. fejezeteket.

²² Meg kell azonban azt is jegyeznünk, hogy az erőszakhullám széles társadalmi rétegeket érintett meg, tiltakozó nyilatkozatok tucatjait termelte ki. Szimpátia-tüntetések váltott ki országszerte, melyek a magyarországi erőszakhullám megfékezését, a megkülönböztetés felszámolását, a mindennapokban megnyilvánuló rasszizmus és a szegregáció beszüntetését követelték az oktatásban, a foglalkoztatásban, a lakásfeltételekben és az egészségügyi ellátásban egyaránt.

²³ Bernáth G. és Hammer F. (2007) Zöld Könyv – A romák médiaábrázolása, Budapest: Szociális és Munkaügyi Minisztérium, 42.o.

²⁴ Lásd Kemény I., Janky B. és Lengyel G (2004) A magyarországi cigányság 1971-2003, Gondolat Kiadó: Budapest, 121.o.

²⁵ A téma bővebb kifejtéséért lásd Ladányi J. és Szelényi I. (2002) Cigányok és szegények Magyarországon, Romániában és Bulgáriában, Szociológiai Szemle 2002/4. 72–94.o., elérhető:

<http://www.mtapti.hu/mszt/20024/ladanyi.htm#03>

²⁶ Lásd Kemény I., Janky B. és Lengyel G (2004) A magyarországi cigányság 1971-2003, Gondolat Kiadó: Budapest, 134.o.

óvodai jelenlét a későbbi iskolai sikerességet jelentős mértékben befolyásolja.

A kutatási adatok alapján elmondhatjuk, az általános iskolát csaknem minden roma fiatal elvégzi. **Az általános iskolai oktatás során azonban erőteljes szegregáció tapasztalható**, mely több formában jelentkezhet. Jelenlegi becslések szerint a szegregált iskolák száma 180, míg a főként roma diákok által látogatott szegregált osztályok száma 3000-re tehető.²⁷ Továbbá a romák esetében a lemorzsolódás és a magántanulóvá minősítés aránya, valamint az enyhe fokban értelmi fogyatékosnak minősített és emiatt kisegítő iskolába vagy osztályba utalt gyerekek száma sokkal magasabb, mint az országos átlag. Ráadásul „1993 és 2003 között emelkedett az értelmi fogyatékosnak minősített és ennek alapján kisegítő iskolába vagy osztályba utalt gyerekek száma.”²⁸ Kemény adatai szerint az iskolás korú roma gyerekek közel 20 százaléka jár ezekbe az iskolákba vagy osztályokba.

Az Educatio-Tárki életpálya felmérésének 2006-2007-es adatait elemző kutatás szerint „a nyolcadik elvégzése után a roma tanulók 9 százalék valószínűséggel nem tanulnak tovább sehol, szemben a nem roma tanulók alig 1 százalékaival.”²⁹ Kemény féle felmérés szerint a cigány fiatalok 20-24 éves korcsoportjában az általános iskolát 82,5 százalék fejezte be, ugyanezen korcsoportban középiskolai tanuló volt 1,7 százalék és elvégezte a középiskolát 5,1 százalék (teljes népesség 76,4százalék).

Az oktatási szegregáció nagyfokú elterjedését jelzi továbbá, hogy az általános iskola elvégzése után a nem roma tanulók 2/3-a viszonylag biztos munkahelyi és továbbtanulási perspektívát nyújtó, érettségit adó középiskolában tanul tovább, **míg a roma tanulókról elmondható, hogy „70 százalékuk pedig az ennél sokkal bizonytalanabb egzisztenciát kínáló szakiskolákban vagy speciális szakiskolában tanul tovább.”**³⁰

A középiskolát végzettek arányánál is kisebb az egyetemre vagy a főiskolára járó cigány hallgatók aránya. Kemény István kutatási eredményei szerint országosan a 18-20 évesek 40 százaléka, a roma 20-24 évesek 1,2 százaléka tanul felsőoktatási intézményben.³¹

A szegregált osztályokban és iskolákban oktatott gyermekek nagy valószínűséggel még a helyi körülményekhez képest is az elérhetőnél gyengébb színvonalú oktatást kapnak: leromlottabb épületekkel, kevesebb szemléltető eszköz használatával, a szaktanárok által tartott órák alacsonyabb arányával szembesülnek. Az oktatási egyenlőtlenségek a későbbi munkavállalási lehetőségeket döntő mértékben befolyásolják.

3.4.2. Foglalkoztatás

A rendszerváltást követően a hazai cigányság foglalkoztatottsága rendkívüli mértékben csökkent. Ennek okai között tartható számon a romák jelentős aránya a legveszteségesebb

²⁷ Lásd Molnár E. és Dupcsik Cs. (2008) Country Report on Education: Hungary, 17-18.o., elérhető: http://www.edumigrom.eu/sites/default/files/field_attachment/page/node1817/edumigrombackgroundpaperhungaryeducation.pdf

²⁸ Kemény I., Janky B. és Lengyel G (2004) A magyarországi cigányság 1971-2003, Gondolat Kiadó: Budapest, 134.o.

²⁹ Kertesi G. és Kézdi G. (2009) A roma fiatalok általános iskolai eredményessége, középiskolai továbbtanulása és középiskolai sikeressége.- Zárótanulmány, Budapest: MTA, 64.o. <http://econ.core.hu/file/download/jav/roma608.doc>

³⁰ Liskó I. (2005) A roma tanulók középiskolai továbbtanulása, Budapest: Felsőoktatási Kutatóintézet, 59.o. elérhető: www.hier.iif.hu/hu/letoltes.php?fid=kutatas_kozben/184

³¹ Kemény I., Janky B. és Lengyel G (2004) A magyarországi cigányság 1971-2003, Gondolat Kiadó: Budapest, 134.o.

gazdasági ágazatokban illetve a hátrányos helyzetű régiókban, az alacsony iskolai végzettség, valamint az etnikai alapú diszkrimináció.

Jelenleg a romák között kevesen rendelkeznek állandó munkahellyel, magas körökben az inaktivitás, munkanélküliségük többnyire tartós. A korábban idézett Kemény féle kutatás eredményei szerint 2003-ban a 15 és 74 év közötti roma férfiak 28 százaléka volt foglalkoztatott. A felmérés szerint a roma nők munkavállalási esélyei még kisebbek: mintegy 15 százaléka volt foglalkoztatott.³² A munkahellyel rendelkező romák 70 százaléka segéd- vagy betanított munkásként, 22 százaléka szakmunkásként dolgozott, míg a fehérgallérosként vagy egyenruhás testület tagjaként dolgozók aránya csupán 8 százalék volt. Eszerint a munkával rendelkezők többsége a foglalkoztatás alsó rétegeiben tudott elhelyezkedni.

A 2003-as kutatáshoz hasonló eredményekről számol be az Educatio-Tárki életpálya-felmérése is, melynek mintájában szereplő roma válaszadók közül rendszeres munkája a férfiak 35, illetve a nők 22 százalékának volt, szemben a lakossági minta 70-80 százalékos eredményeivel.³³ Kertesi Gábor 2005-ös elemzése szerint továbbá a munkahellyel rendelkező romák esetében nagyfokú bizonytalanságról számolhatunk be, ugyanis a foglalkoztatottak 25-30 százaléka rendelkezik a következő évben is munkahellyel, illetve a közhasznú foglalkoztatás a teljes foglalkoztatás 17-20 százalékát öleli fel, amely tekinthető a foglalkoztatásba belépés nagy számát biztosító mechanizmusnak.³⁴

Az adatok alapján kijelenthető: a Magyarországon elsősorban a romákat érintő etnikai alapú diszkrimináció a foglalkoztatásban is tapasztalható. Babusik Ferenc 2006 folyamán empirikus szociológiai eszközökkel összesen 1829 magyarországi, 10 fő felett foglalkoztató vállalkozások körében végzett vizsgálatot. A kutatás azt vizsgálta, hogyan viszonyulnak a munkáltatók az egyes hátrányos helyzetű társadalmi csoportokhoz, elsősorban a romákhoz. A vizsgálat szerint a munkáltatók több mint 80 százaléka nemcsak, hogy alig alkalmaz romákat, de még abban az esetben sem alkalmaz, ha azok végzettsége megfelelő. **„A romák esetén a megfelelő iskolai végzettség sem elegendő ahhoz, hogy a vállalkozások zöme, ha nem is szellemi, de fizikai munkára alkalmazza őket.”**³⁵ Mindezek alapján elmondhatjuk, hogy a romákkal szemben elsősorban nyílt munkaerő-piaci diszkrimináció nyilvánul meg.

A FACT Intézet 2006 tavaszán komplex kutatást végzett a munkaerő-piaci diszkrimináció témakörében. Eredményeik szerint a munkaadók között uralkodóvá vált az a nézet, miszerint a roma munkaerő foglalkoztatása több költséggel, mint haszonnal jár. A munkaadók fele úgy tartja, „alig vagy egyáltalán nem segítené elő a törvényi szabályozás a romák elhelyezkedését. A cégek dolgozóinak szemléletformáló képzéséről úgy gondolják, hogy csak kismértékben járulna hozzá a romák alkalmazásához.”³⁶

---

³² Az adatokért lásd: Kemény I., Janky B. és Lengyel G (2004) A magyarországi cigányság 1971-2003, Gondolat Kiadó: Budapest, 134-135.o.

³³ Kertesi G. és Kézdi G. (2009) Néhány adat a magyarországi roma népességről, elérhető: http://hvg.hu/itthon/200908_Nehany_adat_a_magyarorszag_i_roma_nepessegro?s=jobline

³⁴ Az elemzést lásd Kertesi G. (2005) A társadalom peremén – Romák a munkaerőpiacon és az iskolában, Budapest, 174-199.o.

³⁵ Babusik F. (2008) A romák foglalkoztatási diszkriminációja a munkaerő-piacon - Egy empirikus vállalatkutatás eredményei, 1.o. elérhető: http://www.delphoi.hu/download-pdf/roma_fogl_diszkr.pdf

³⁶ Structuur (Netherland) - Hazilan (Spain) - TE-IS (Hungary) (2008) Korlátok – Final documents of Access 2 work Project, 12.o., elérhető: <http://www.prkk.hu/dp/download/korlatok.pdf>

3.4.3. Lakhatás

A magyarországi romák jelentős része hátrányos helyzetű régiókban, településeken él. A cigányság lakhatási körülményeit Kemény István 2003-as országosan reprezentatív kutatása vizsgálta, amely szerint a romák 6 százaléka, vagyis 36 ezer ember él szegregált roma telepeken. Hivatalos kormányzati dokumentumok szerint „ma Magyarországon megközelítőleg 100.000 ember él 500-550 telepen, teletszerű lakókörnyezetben, amelyek jelentős számban kistelepusítésen vagy azok közigazgatási határain kívül találhatóak.”³⁷ A telepeken élőknek nem csupán az alapvető infrastruktúra hiányával, hanem az élet bármely területén megjelenő kirekesztettséggel is szembe kell nézniük – amely elsősorban az alacsony iskolai végzettségből, a tartós munkanélküliségből és a diszkriminációból fakad.

Azonban a lakóhelyi szegregáció valamilyen formáját tapasztaló romák száma a telepeken élőkénél jóval nagyobb. Mindent összevéve, a 2003-as Kemény féle felmérésbe került „1165 lakásból 483 (42 százalék) fekszik a település szélén, 23 (2 százalék) a településtől távol, 73 (6 százalék) elkülönített telepen és 254 (22 százalék) a település belsejében, de kizárólag vagy túlnyomórészt cigány környezetben, vagyis **a cigány családok 72 százaléka szegregáltan lakik.**”³⁸

A romák lakhatási szegregálódását fokozta az egyes régiók közti egyenlőtlen megoszlásuk, az elkülönített lakásépítések és városi rehabilitációk, illetve az 1980-as évek végére kialakuló apró-falvak, amelyek a társadalmi és települési hierarchia legalját képezik. Az apró-falvakban kialakult egy olyan réteg, amely sehol máshol nem tudott lakást vásárolni, a társadalmi mobilizációra képtelen, valamint a kistelepusítás mellett a nagyvárosokban is létrejöttek a rossz infrastrukturális feltételekkel rendelkező negyedek. A városok legalacsonyabb státuszú csoportjai ezekben a városrészekben tömörülnek.

A szegregáció együtt jár a színvonal leromlásával: a lakók többsége munkanélküli, a szegregált lakónegyedekben leromlott és túlszűfolt épületeket találunk, a közszolgáltatások részben vagy teljes mértékben hiányoznak. Ezeken a településeken az emberek alapvető életminőségét meghatározza, hogy a szolgáltatások minősége és hozzáférhetősége erősen korlátozott.

3.4.4. Egészségi állapot

A magyar roma népesség egészsége rosszabb, mint a nem roma lakosságé. Esetükben az országos átlagnál alacsonyabb az ötven éven felüliek aránya, és magasabb a harminc éven aluliak aránya. Ennek oka, hogy **a romák születéskor várható élettartama tíz évvel alacsonyabb, mint az országos átlag, míg a születési arányszám annál magasabb.**³⁹

Babusik Ferenc 2004-es kutatása szerint: „a 19 éves kor feletti roma népesség 66,3 százaléka szenved valamilyen betegségben, 16,1 százaléka egynél több betegségben, illetve 23 százalék egyszerre három vagy több betegségben.”⁴⁰ A romák társadalmi kirekesztettsége

³⁷ Setét Jenő: (2007) Kézikönyv: Telepeken, teletszerű lakókörnyezetben élők programja, 4.o. <http://www.romaweb.hu/romaweb/index.html>.

³⁸ Kemény I., Janky B. és Lengyel G (2004) A magyarországi cigányság 1971-2003, Gondolat Kiadó: Budapest, 57.o.

³⁹ A téma kifejtéséért lásd: Babusik F. (2004) A szegénység csapdájában, Budapest: Delphoi Consulting, elérhető: <http://www.delphoi.hu/download-pdf/roma-szoc-eu.pdf>

⁴⁰ Babusik F. (2004) A szegénység csapdájában, Budapest: Delphoi Consulting, 52.o, elérhető: <http://www.delphoi.hu/download-pdf/roma-szoc-eu.pdf>

szempontjából kiemelten fontos tény, hogy az egészség romlása összefügg a társadalmi és jövedelmi helyzetükkel, a társadalmi-gazdasági erőforrásokhoz való hozzáféréssel.

Egy, a roma telepeken élők egészségét felmérő tanulmány szerint a roma telepeken élők kevésbé vesznek igénybe egészségügyi szolgáltatásokat, ami kifejezetten megmutatkozik a szakorvosi, a fogászati ellátás igénybevételében, valamint a szűrési programokon való alacsonyabb részvételi arányban. A felmérés szerint ennek egyik fő oka az, **hogy az ellátást igénybe vevő romák 35 százaléka szenvedett el valamilyen diszkriminációt a szolgáltatás igénybevétele során**, míg az általános populációban ilyen panasz csak 4,4 százalékban fordult elő.⁴¹

A magyarországi cigányság körülményeire vonatkozó adatokat összefoglalva kijelenthetjük, hogy **a romák a RIÉP valamennyi prioritási területén az országos átlagnál jelentős mértékben rosszabb helyzetben vannak**, illetve a többségi társadalom negatív percepcióinak fennmaradása nehezíti társadalmi integrációjukat. Országosan reprezentatív kutatási eredmények híján a RIÉP eddig eltelt időszakában történő változásokat nem tudjuk elemezni. Azonban azt kijelenthetjük, hogy a többségi társadalom romákkal kapcsolatos negatív percepciója nem csökkent az elmúlt években, ami a Program eredményességét kérdőjelezheti meg.

---

⁴¹ Vokó Z., Kósa Zs., Széles Gy., Kardos L., Kósa K., Németh R., Ország S., Fésüs G. és Ádány R. (2006) A roma telepeken élők egészségének felmérése. Előadás a NETT XV. Nagygyűlésén, Siófok.

4. A Roma Integráció Évtizede Program keretében tett kormányzati intézkedések vizsgálata

A magyarországi cigányság helyzetének bemutatása után a RIÉP keretében a társadalmi integráció erősítésére, a romák életkörülményeinek javítására irányuló kormányzati intézkedéseket vizsgáljuk meg. Elsőként a Program deklarált céljait foglaljuk össze, majd a négy területre fókuszálva sorolunk fel a célokhoz rendelt konkrét intézkedéseket. Végül meglévő információink alapján a programok általános értékelésére törekszünk.

4.1. A program megszületéséről, prioritásairól

A Roma Integráció Évtizede Program nyolc közép- és kelet-európai ország (Bulgária, Csehország, Horvátország, Magyarország, Macedónia, Románia, az akkori Szerbia-Montenegró, valamint Szlovákia) összefogásával létrejött nemzetközi együttműködés, melynek célja, hogy **felgyorsítsa a romák társadalmi és gazdasági integrációját, és egyben hozzájáruljon a romákról alkotott kép pozitív irányú átalakulásához**. Célja továbbá, hogy közelebb hozza egymáshoz a kormányokat, kormányközi és nem kormányzati szerveket, valamint a roma civil szervezeteket a romák életkörülményei – átláthatóan és mérhetően történő – javításának felgyorsítása érdekében.

A Roma Integráció Évtizede Program ötlete a 2003-ban Budapesten megrendezett “Romák a bővülő Európában – A jövő kihívásai” című regionális konferencián merült fel. Ezt követően a résztvevő országok miniszterelnökei 2005. február 2-án Szófiában írták alá az Évtized Nyilatkozatot, és a Világbank és a Nyílt Társadalom Intézet képviselőivel közösen a 2005-2015 közötti időszakot a Roma Integráció Évtizedévé nyilvánították. A programhoz indulása óta Albánia, Bosznia és Hercegovina, valamint Spanyolország is csatlakozott.

Az Évtized négy prioritási területre fókuszál: az oktatás, foglalkoztatás, egészségügy és lakhatás területeire. Illetve a szegénység, diszkrimináció és a nemi esélyegyenlősítés problémáira is válaszokat kíván nyújtani.⁴² A résztvevő országok kötelezettséget vállaltak arra, hogy **saját gazdaság- és szociálpolitikájukkal összhangban készítenek átfogó stratégiai tervet a romák társadalmi integrációja érdekében** a 2005-2015 közötti időszakra tervezett intézkedésekről, amely alapján valósítják meg nemzeti roma stratégiájukat. Emellett fontos vállalás volt, hogy „a közösen elfogadott célkitűzések megvalósítási folyamatát rendszeresen ellenőrzik (monitoring), és a stratégiai terveket szükség szerint módosítják.”⁴³ Továbbá mind a tervezés, mind a megvalósítás szintjein be kívánták vonni a roma szakembereket, valamint törekednek a már meglévő roma szakemberekből álló hálózatok fejlesztésére vagy kialakítására.

4.2. A Stratégiai Terv és a két éves intézkedési terv

A romák társadalmi integrációját célzó **legfontosabb intézkedéseket a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Terv foglalja össze**. Az Évtized Programban résztvevő országok ugyanis – a közösen megfogalmazott keretek között, egységes módszertan alapján – maguk alakították ki a Program időszakára vonatkozó Stratégiai Tervüket. Magyarországon az Országgyűlés 2007. június 25-én – két évvel az évtized kezdete után – fogadta el a Roma

⁴² Bővebb információ az évtized nemzetközi honlapján: www.romadecade.org/about

⁴³ Szociális és Munkaügyi Minisztérium (2005) Roma Integráció Évtizede Program, elérhető: <http://www.romaweb.hu/romaweb/index.jsp?id=riep&p=sajat>. A RIÉP monitorozásának problémáit lásd a 4.4. fejezetben.

Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervről szóló 68/2007 (VI.28.) OGY. határozatot.⁴⁴

A Stratégiai Terv **a négy prioritási terület, valamint az egyenlő bánásmód érvényesítése mellett** – a társadalmi vitán⁴⁵ megfogalmazottak eredményeként – **a kultúra, a média és a sport területén határoz meg os konkrét célokat és feladatokat**. A 2015-ig tartó időszakra vonatkozóan emellett az ezekhez rendelt mutatókat, továbbá a feladatok eléréséhez szükséges intézkedéseket is nevesít. „A nemek közötti esélyegyenlőség megteremtését a négy prioritási területen megfogalmazottakhoz kapcsolódó feladatokon és intézkedéseken keresztül kívánja megvalósítani.”⁴⁶ A Stratégiai Terv célja:

...a roma lakosság társadalmi, gazdasági integrációja feltételeinek megteremtése, életkörülményeik javítása, a romák közszolgáltatásokhoz való hozzáféréseinek javítása, valamint a romák és nem romák életkörülményei között kialakult szakadék csökkentése, hosszútávon megszüntetése. A Stratégiai Tervben megfogalmazott feladatok célja a hatékonyabb gazdaságpolitika kialakítása, illetve ennek hosszú távú fenntarthatósága (pl. versenyképesség növekedése, foglalkoztatottság javulása, szociális transzferek-, az eltartottak számának csökkenése).⁴⁷

A romákkal szembeni diszkrimináció csökkentése, az esélyegyenlőség elősegítése mellett továbbá az egyes prioritási területeken különálló célokat is megfogalmaz. Oktatás terén így cél az integrált oktatás kiterjesztése, a közoktatásban megvalósuló deszegregáció, a romák képzettségi szintjének emelése; foglalkoztatás terén a munkaerői-piaci integráció, illetve foglalkoztatottsági szint emelése; lakhatás terén a lakhatási körülmények javítása, összekapcsolódva a települési és térségi szegregáció nagyarányú csökkentésével; illetve egészségügy terén az egészség állapot javítása, a születéskor várható élettartam növelése, valamint az egészségügyi ellátórendszerhez való hozzáférés javítása.

Az OGY határozat 3. pontja felkérte a Kormányt, hogy a Stratégiai Terv végrehajtására – a feladatok, felelősök és szükséges források meghatározásával – dolgozza ki az első, a 2008-2009. évekre szóló kormányzati intézkedési tervet. A Kormány 2007. december 19-én fogadta el az 1105/2007 Korm. határozatot a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervhez kapcsolódó, a 2008–2009. évekre szóló kormányzati intézkedési tervet.⁴⁸ Az intézkedési terv konkrét projekteket, határidőket és költségvetési forrásokat határoz meg.

4.3. Konkrét kormányzati intézkedések

A Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervről szóló OGY határozat, valamint az annak 2008-2009. évi végrehajtására elfogadott kormányhatározat számos olyan intézkedést

⁴⁴ 68/2007 (VI.28.) OGY. határozat a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervről, elérhető:

http://www.romaweb.hu/doc/evtizedprogram/2007/RIEP_stratterv.pdf

⁴⁵ 2005 júniusában az Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium az ország hét régiójában egy olyan társadalmivita-sorozatot rendezett, amelyben a RIÉP Nemzeti Cselekvési Tervével kapcsolatban összegyűjtötték meghatározó szereplők (önkormányzatok/régiós központok, kormányzervek, civil szervezetek, kutatók stb.) észrevételeit, javaslatait. Ezzel egy időben négy munkacsoport (a Roma Együttműködési Kerekasztal tagjai közül) is elkezdett dolgozni: az oktatás, a foglalkoztatás, a lakhatás és az egészségügy területeken.

⁴⁶ Szociális és Munkaügyi Minisztérium (2005) Roma Integráció Évtizede Program, elérhető:

<http://www.romaweb.hu/romaweb/index.jsp?id=riep&p=sajat>

⁴⁷ Szociális és Munkaügyi Minisztérium (2007) Az országgyűlés elfogadta a RIÉP stratégiai tervét, elérhető:

<http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=16519&articleID=31955&ctag=articlist&iid=1>

⁴⁸ 1105/2007. (XII. 27.) Korm. Határozat a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervhez kapcsolódó, a 2008–2009. évekre szóló kormányzati intézkedési tervről, elérhető:

<http://www.romaweb.hu/romaweb/index.jsp?p=sajat&id=romaevtizedprogram>

tartalmaz, melyek **célja egyrészt az oktatási, foglalkoztatási, lakhatási, szegregáció csökkentése, másrészt pedig a diszkriminációval szembeni fellépés.** A programok végrehajtásáról és eredményeiről elsősorban az azokról szóló kormányzati jelentések adnak átfogó ismereteket.⁴⁹ Felhívjuk a figyelmet arra, hogy tervekben szereplő programok megvalósulásáról szóló utolsó hivatalos jelentés a 2008-as év eredményeit összegzi, így jelen helyen is főként az addig elindított programokról tudunk információkkal szolgálni. Fontos továbbá itt megjegyeznünk, hogy mivel a programok elsősorban a hátrányos helyzetűek, szegényebb rétegek felzárkóztatását kívánják elősegíteni, **a programokban résztvevő roma népesség számát pontosan többnyire nem ismerjük.** A következőkben tehát a Stratégiai Tervben meghatározott célokhoz rendelt konkrét kormányzati intézkedések közül emelünk ki bizonyos, releváns példákat; ezeken keresztül mutatva be a RIÉP-hez kapcsolódó programok jellegzetességeit.

4.3.1 Oktatás

Az oktatás területén a RIÉP keretében zajló programok **célja a hátrányos helyzetű, roma gyermekek, tanulók óvodai, iskolai sikerességét elősegíteni, az oktatási szolgáltatásokhoz való egyenlő hozzáférést biztosítani.** A 2008-2009. évi intézkedési terv 2008. évi időarányos végrehajtási jelentése kifejti: 2008-ban is a korábbi években megkezdett programok folytatódtak. Illetve ezen felül 2008-ban „az esélyteremtés, hátránykompenzálás figyelembevételével zajlott az oktatási tárca jogalkotó tevékenysége, mind az alapszabályokat meghatározó törvénymódosítások, végrehajtási rendeletek, mind az eljárásrendi jogszabályok tekintetében. A források felhasználásának tervezése során nem csak a költségvetési törvény szerinti hazai forrásokat lehatároló eljárásrendi-igénylési rendeletek megalkotásakor, de az uniós források felhasználása során is elsődrendű prioritás az esélyegyenlőség-elvű támogatáspolitikát érvényesítése.”⁵⁰ A következőkben bizonyos, az oktatás területére fókuszáló programokat sorolunk fel.

4.3.1.1. Biztos Kezdet Program

A magyarországi Biztos Kezdet programok az angliai Sure Start programok mintájára alakultak. A Sure Start 1999-ben indult az Egyesült Királyságban **a hátrányos helyzetű, 0-4 éves korú gyerekeket és családjaikat célozva a gyermekszegénység és a gyermekek társadalmi kirekesztettségének csökkentésére.** A Biztos Kezdet Gyerekházak programjainak megvalósítását jelenleg uniós pályázat finanszírozza. Összesen 35 Biztos Kezdet Gyerekház kezdte meg működését 2009 őszén Magyarországon. A Gyerekházak célja „a hátrányos helyzetű településeken, településrészekben nehéz körülmények között élő családok gyermekei számára olyan szolgáltatások biztosítása, melyek hozzájárulnak későbbi

---

⁴⁹ Jelentés a kormány részére a cigányság életkörülményeinek és társadalmi helyzetének javítására irányuló középtávú intézkedéscsomagról szóló 1047/1999. (V. 5.) Korm. határozat 2002. és 2003. évi végrehajtásáról, elérhető: <http://www.szmm.gov.hu/download.php?ctag=download&docID=21274>, Jelentés a kormány részére a romák társadalmi integrációját elősegítő kormányzati programról és az azzal összefüggő intézkedésekről szóló 1021/2004. (III. 18.) Korm. határozat végrehajtásáról (2007. október), elérhető: <http://www.szmm.gov.hu/download.php?ctag=download&docID=21275>, Jelentés a romák integrációjának elősegítésére irányuló 2007. évi kormányzati intézkedésekről és programokról (2008. július), elérhető: <http://www.szmm.gov.hu/download.php?ctag=download&docID=21276>, Jelentés a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervhez kapcsolódó, a 2008-2009. évekre vonatkozó kormányzati intézkedési tervről szóló 1105/2007. (XII. 27.) Korm. határozatban foglalt feladatok 2008. évi időarányos végrehajtásáról, elérhető: http://www.romaweb.hu/doc/evtizedprogram/jelentesek/riepinterv_200809_2008idoarany_vegrehajtas.pdf

⁵⁰ Jelentés a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervhez kapcsolódó, a 2008-2009. évekre vonatkozó kormányzati intézkedési tervről szóló 1105/2007. (XII. 27.) Korm. határozatban foglalt feladatok 2008. évi időarányos végrehajtásáról, 2.o.

iskolai sikerességükhöz.”⁵¹

4.3.1.2. Óvodáztatási támogatás

A program alapvető célja, hogy a jelenleg óvodába nem járó leginkább rászoruló gyerekek is bekerüljenek az intézményekbe, ezáltal később sikeres iskolai pályafutást tudhassanak a magukénak. Az óvodáztatási támogatás során az első részlet magasabb összegű, 20.000 Ft, a későbbiekben félévente 10.000 Ft, mely összeg egyrészt az óvodáztatással járó anyagi terhek csökkentésére, másrészt a rendszeres óvodai jelenlét ösztönzésére irányul. Ezért a támogatás egyik fontos feltétele a gyerekek rendszeres óvodába járása.

4.3.1.3. Tanoda program

A tanodák iskolán kívüli foglalkozás keretében kívánják elsősorban a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók, közülük is főként a romák iskolai sikerességét, továbbtanulását elősegíteni, ezáltal javítva esélyeiket a munkaerőpiacon való érvényesülésre és a társadalmi integrációra. „A tanoda a gyermekek és szülők által saját elhatározásból választott tanulást segítő és menedzselő családias, a résztvevők személyes oktatási igényeihez a legmesszemenőbbekig alkalmazkodó forma.”⁵²

4.3.1.4. Útravaló Ösztöndíjprogram

A 2005 szeptemberében elindított több elemből álló program alprojektjei a tehetséges, de nehéz körülmények között élő, hátrányos helyzetű diákok iskolai előrelépését segítik. Az ösztöndíjra a hátrányos helyzetű diákok és mentoraik közösen pályázhatnak – támogatás során a mentor ösztöndíjban, a tanuló ösztöndíjban és a mentor általi szakmai segítségben részesül. A program mértékét jelzi, hogy 2008-ban az Út a középiskolába alprogramban 5100, az Út az érettségihez alprogramban 3300, az Út a szakmához alprogramban 1600 tanuló-mentor pár részesült támogatásban.

4.3.1.5. Képzésbe Ágyazott Foglalkoztatás

A program célja, hogy „a hátrányos helyzetű, a formális iskolarendszertől lemorzsolódott roma fiatalok, felnőttek számára biztosítson alternatív tanulási útvonalakat a képzés foglalkoztatási elemmel való összekapcsolása révén.”⁵³ Az elképzelések szerint a programban részt vevők valós munkaerő-piaci elhelyezkedése lesz biztosított. Továbbá, mivel **pedagógiai vagy közművelődési asszisztensi végzettséget szereznek**, a fogadó intézményekben (főként iskolákban) szintén pozitív változások következhetnek be (pl. hiányzások, agresszió csökkenése, iskolai eredményesség tekintetében).

4.3.2. Foglalkoztatás

A foglalkoztatás területén szintén korábbi kezdeményezések folytatása volt jellemző. „A munkaügyi szervezet szolgáltatásai, munkaerő-piaci, felnőttképzési programjai folyamatosan

⁵¹ Mi a Biztos Kezdet Gyerekház?, <http://www.biztoskezdet.hu/site/doc/section/7/id/56>. A program részletesebb leírását lásd az esettanulmányok között.

⁵² Jelentés a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervhez kapcsolódó, a 2008-2009. évekre vonatkozó kormányzati intézkedési tervről szóló 1105/2007. (XII. 27.) Korm. határozatban foglalt feladatok 2008. évi időarányos végrehajtásáról, 35.o.

⁵³ Jelentés a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervhez kapcsolódó, a 2008-2009. évekre vonatkozó kormányzati intézkedési tervről szóló 1105/2007. (XII. 27.) Korm. határozatban foglalt feladatok 2008. évi időarányos végrehajtásáról, 39.o.

zajlottak a 2008. év során is. A közmunkaprogramok szervezése szintén folyamatos. Folytatódtak az általános iskola elvégzésére, és a szakképesítés megszerzésére irányuló munkaerő-piaci, felnőttképzési programok is.”⁵⁴ Emellett újdonságként elindult A TAMOP 1.1.2 Decentralizált programok a hátrányos helyzetűek foglalkoztatásáért elnevezésű program 2008 áprilisában minden régióban. A továbbiakban a foglalkoztatásra irányuló programok közül emelünk ki példákat.

4.3.2.1. „Decentralizált programok a hátrányos helyzetűek foglalkoztatásáért”

A kezdeményezés a hátrányos helyzetű emberek munkaerőpiacra való belépését kívánja segíteni úgy, hogy **komplex, személyre szabott, a helyi munkaerő-piaci lehetőségekhez és igényekhez igazodó szolgáltatásokat és támogatásokat biztosít.** A résztvevők szakképzésben, támogatott foglalkoztatásban vesznek részt, mentorálásban részesülnek, és célirányos szakmai segítő hálózatok segítik a munkaerőpiacra jutásukat. A program lebonyolító a regionális munkaügyi központok.

4.3.2.2. „Lépj egyet előre! II.”

A program kiemelten figyel **felzárkóztató és szakmai végzettséget nyújtó képzések szervezésére,** illetve arra, hogy ezekbe minél magasabb arányban kerülhessenek be roma származásúak. Új elem az előző programhoz képest,⁵⁵ hogy a legfeljebb alapfokú iskolai végzettséggel rendelkezők 150 teljesített óra után képzési támogatásként a minimálbérnek megfelelő összegű támogatást kaptak. A korábbi és jelenlegi program eddigi összköltségvetése 20 milliárd forint.

4.3.2.3. „Nem mondunk le senkiről – Esély a leghátrányosabb helyzetű térségekben élőknek”

A Program 47 kistérségnek (ezek megoszlása: a Dél-dunántúli régióban 9, az Észak-magyarországi régióban 15, az Észak-alföldi régióban 15, a Dél-alföldi régióban 8) nyújt támogatást. A program **komplex, a területi sajátosságokhoz illeszkedő térségfejlesztési projektekkel kívánja elősegíteni a hátrányos helyzetű térségekben élők életkörülményeinek javítását** és munkalehetőséghez jutását.

4.3.2.4. „Út a munkához” program

A program **célja a rendszeres szociális segélyen lévő, tartósan munkanélküliek munkára ösztönzése és foglalkoztathatóságának javítása.** „Ezen kettős cél megvalósítása komplex megközelítést és egymásra épülő foglalkoztatás-, illetve szociálpolitikai intézkedések sorozatának bevezetését követeli meg.”⁵⁶ A 2009-ben elindított elgondolás lényege, hogy a rendszeres szociális segélyre jogosultak támogatását a családsegítő központtal vagy az kötelezően az Állami Foglalkoztatási Szolgálattal való együttműködéshez köti. „Azok esetében, akik az előírt foglalkoztatási kötelezettségeiket, vagy egyéb, az álláskeresői megállapodásban kötelezően megjelölt elemet nem teljesítik, a támogatás megszüntetésére

⁵⁴ Jelentés a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervhez kapcsolódó, a 2008-2009. évekre vonatkozó kormányzati intézkedési tervről szóló 1105/2007. (XII. 27.) Korm. határozatban foglalt feladatok 2008. évi időarányos végrehajtásáról, 2.o.

⁵⁵ A program korábbi változata, a Lépj egyet előre célja „a magyar felnőtt lakosság képzettségi színvonalának növelése érdekében olyan képzések indítása, amelynek során az érintettek korábbi képzettségi, tudásszintjüktől egy szinttel magasabb szintre kerülnek.” – Jelentés a romák integrációjának elősegítésére irányuló 2007. évi kormányzati intézkedésekről és programokról (2008. július), 133.o.

⁵⁶ Szociális és Munkaügyi Minisztérium (2008) „Út a munkához” intézkedéscsomag, elérhető: <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=13565&articleID=40489&ctag=articlelist&iid=1>

kerül sor.”⁵⁷

4.3.2.5. *Vállalkozásfejlesztés: Munkahelyteremtő beruházások támogatása*

A támogatás célja olyan beruházások támogatása elsősorban az ország gazdasági, társadalmi és munkaerő-piaci szempontból kedvezőtlen helyzetű térségeiben, melyek új munkahelyek létrehozását eredményezik. 2008-ban 140 vállalkozás nyújtott be pályázatot, melyek a pályázat benyújtásakor 5528 főt foglalkoztattak. Ezt a létszámot további 2271 új munkahellyel kívánták bővíteni. A 2271 főből mintegy 1403 fő nyilvántartott álláskeresőt szándékoztak alkalmazni.⁵⁸

4.3.2.6. *Roma mikro-, kis- és középvállalkozás megerősítését és fejlesztését támogató pályázat*

A program a hazai roma mikro-, kis- és középvállalkozások piaci esélyeinek, versenyképességének növelését támogatja.

4.3.3. Lakhatás

A lakhatás terén a 2008-as jelentés által kiemelt egyetlen program a Szociális és Munkaügyi Minisztérium „Telepeken es teleszerű lakókörnyezetben élők szociális es integrációs programja.”⁵⁹

4.3.3.1. *Telepen, teleszerű lakókörnyezetben élők lakhatási es szociális integrációja programja*

A telepek felszámolására es a telepeken élők integrációjára „konkrét kormányzati program a rendszerváltás kezdete óta először 2005-ben indult el.”⁶⁰ A telepen, teleszerű lakókörnyezetben élők lakhatási es szociális integrációja program legfontosabb célja „a szegregált lakókörnyezet megszüntetése, illetve a telepen es teleszerű lakókörnyezetben élők életminőségének javítása. A **lakhatási feltételek megoldása mellett** – széleskörű együttműködésen alapuló – többféle: **szociális, képzési, foglalkoztatási, a szolgáltatásokhoz hozzáférést javító intézkedések együttesével.**”⁶¹ Eszerint a szegregáció megszüntetését a program komplex, több területre kiterjedő szemérettel kívánja elérni; nem csupán lakhatási, hanem oktatási, közösségfejlesztő, egészségügyi es foglalkoztatási elemek is szerepelnek a települések projektjeiben. A program eddig összesen több mint 40 település bevonásával öt kört zárt már le, es továbbra is folytatódik. A Szociális es Munkaügyi Minisztérium 2009-ben is pályázatot hirdetett telepeken es teleszerű lakókörnyezetben élők lakhatási es szociális

⁵⁷ Szociális es Munkaügyi Minisztérium (2008) „Út a munkához” intézkedéscsomag, elérhető: <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=13565&articleID=40489&ctag=articlist&iid=1>

⁵⁸ Jelentés a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervhez kapcsolódó, a 2008-2009. évekre vonatkozó kormányzati intézkedési tervről szóló 1105/2007. (XII. 27.) Korm. határozatban foglalt feladatok 2008. évi időarányos végrehajtásáról, 66.o.

⁵⁹ Jelentés a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervhez kapcsolódó, a 2008-2009. évekre vonatkozó kormányzati intézkedési tervről szóló 1105/2007. (XII. 27.) Korm. határozatban foglalt feladatok 2008. évi időarányos végrehajtásáról, 2.o.

⁶⁰ Setét Jenő (2007): Kézikönyv: Telepeken, teleszerű lakókörnyezetben élők programja, 4.o., elérhető: <http://www.romaweb.hu/romaweb/index.html>

⁶¹ Setét Jenő (2007): Kézikönyv: Telepeken, teleszerű lakókörnyezetben élők programja, 7.o., elérhető: <http://www.romaweb.hu/romaweb/index.html>

A lakóhelyi szegregáció definíciója itt: minden olyan település vagy településrész, ahol – a környezeti adottságoktól, a beépítés jellegétől, infrastrukturális ellátottságától függetlenül - az átlagot számottevően meghaladó mértékben koncentrálnak az alacsony státuszú (legfeljebb 8 általános iskolai osztállyal es rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkező) népesség.

integrációjának támogatására.⁶²

4.3.4. Egészségügy

Egészségügy terén 2008-ban folytatódtak a már korábban megkezdett, népegészségügyi szűrővizsgálatok, illetve a szív- és érrendszeri szűréseken való tudatos részvétel a program erősebb kommunikációja által kívánták elérni. Ezen felül „az egészségkutatás, iskolai egészségfejlesztés, a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok egészségi állapotának javítását célzó programok, jó gyakorlatok leírásában történtek fontos intézkedések.”⁶³

4.3.4.1. „Deszegregáció és az egészségfejlesztés segítő szenzomotoros állapotfelmérés és tréning”

A Budapest VIII. kerületére koncentrált programban részt vevő óvodapedagógusok egy deszegregáció és az egészségfejlesztés segítő szenzomotoros állapotfelmérésen és az erre épülő tréningen vehetnek részt melynek célja, hogy **elsajátítsák a tréningen szerzett tudást a szocio-kulturális szempontból hátrányos helyzetű gyermekek felzárkóztatására, iskolai sikeresség elősegítésére, a szenzomotoros integrációs készségek fejlesztésének támogatásával.** „A fejlesztések célja a gyermekek iskolai sikereinek elősegítése. Ahhoz, hogy egy gyermek meg tudjon felelni az iskolai követelményeknek szenzomotoros funkcióinak érettségétől is függ. Ezeket a funkciókat vizsgálja az állapot és mozgásvizsgálati teszt.”⁶⁴ Ha a teszten a gyermekek 75 százalék feletti eredményt érnek el, elkezdhetik az iskolát. A tréningbe bevont gyermekek az átlagnál gyorsabb ütemben fejlődhetnek, szenzomotoros és ebből adódó hátrányaikat csökkenthetik, iskolai sikereik esélyeit pedig növelhetik. A program célcsoportjába elsősorban az 5-9 éves gyermekekkel foglalkozó intézmények pedagógusai, illetve az általuk ellátott gyermekcsoport szenzomotorosan éretlenebb egyénei tartoznak.⁶⁵ A 2007/2008-as tanévben öt kiképzett pedagógus három helyszínen 50 gyermek rendszeres szenzomotoros fejlesztését és időközi állapot felmérését, valamint 150 fő spontán érési folyamatát mérte.

4.3.5. Jogegyenlőség érvényesítése

A jogegyenlőség érvényesítése érdekében a szaktárcák által kezdeményezett és megvalósított legfontosabb projektek közül sorolunk fel példákat.

4.3.5.1 Roma Antidiszkriminációs Ügyfélszolgálati Hálózat⁶⁶

A jogvédelem területén az igazságügyi tárca szakmai irányításával – a Miniszterelnöki Hivatal

⁶² Adatok: Szociális és Munkaügyi Minisztérium (2010) Pályázati felhívás telepeken és telepszerű lakókörnyezetben élők integrációjának támogatására.

<http://www.romaweb.hu/romaweb/index.jsp?p=palya&sp=view&id=854>

⁶³ Jelentés a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervhez kapcsolódó, a 2008-2009. évekre vonatkozó kormányzati intézkedési tervről szóló 1105/2007. (XII. 27.) Korm. határozatban foglalt feladatok 2008. évi időarányos végrehajtásáról, 2.o.

⁶⁴ Jelentés az Országgyűlés részére az Egészség Évtizedének Népegészségügyi Programja 2008. évi előrehaladásáról (2009), 19. o., elérhető: www.eum.hu/jogalkotas/eloterjesztesek/besznepeu-2008szakmapol

⁶⁵ Lásd Jelentés az Országgyűlés részére az Egészség Évtizedének Népegészségügyi Programja 2008. évi előrehaladásáról (2009), 18. o., elérhető: www.eum.hu/jogalkotas/eloterjesztesek/besznepeu-2008szakmapol

⁶⁶ A Roma Antidiszkriminációs Ügyfélszolgálati Hálózat mellett a jogegyenlőség érvényesítését szolgálja az Igazságügyi Hivatal szakszolgálat, ami szintén országos intézményhálózattal működik, a bűncselekmények áldozatai számára nyújt segítséget. A hatósági munkán túl elsőrendű feladatuk kapcsolatot tartani a térség minden olyan állami, önkormányzati és civil szervezetével, amely tudomással bírhat bűncselekmények áldozatairól, vagy közreműködhet az áldozatok segítésében.

(MEH, beleértve a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Főosztályt is), a Szociális és Munkaügyi Minisztérium (SZMM), és az Országos Cigány Önkormányzat (OCÖ) együttműködésében – az ügyvédek szakmai munkája révén évek óta működik a Roma Antidiszkriminációs Ügyfélszolgálati Hálózat, mely ügyvédeknek száma 2008-ban már 50 fő volt. **A Hálózat által kezelt ügyek többsége munkaügyi diszkriminációval, lakhatással, szociális támogatással, személyhez fűződő jogok védelmével és oktatási intézményekben tapasztalt jogsérelemmel kapcsolatos jogvita volt.**

4.3.5.2. Esélyegyenlőség-elvű támogatáspolitikai

Az oktatási és lakhatási szegregáció csökkentése érdekében Magyarország – a régióban egyedülálló módon – **a közoktatási intézmények fejlesztése és a városfejlesztés területén alkalmazza az ún. esélyegyenlőség-elvű támogatáspolitikát.** Ennek célja, hogy kizárólag azok a pályázatok, programok kapjanak támogatást, amelyek biztosítják, hogy a romák iskolai és területi szegregációja csökken, illetve megszűnik. Az esélyegyenlőség-elvű, illetve az anti-szegregációs támogatáspolitikai érvényre jutását szolgálja többek között „az Integrált Városfejlesztési Stratégia részeként kötelezően kidolgozandó anti-szegregációs terv, illetve a TÁMOP közoktatás-fejlesztési intézkedéseivel kapcsolódó esélyegyenlőségi tervek kidolgozása és megvalósítása.”⁶⁷

4.3.5.3. Diplomás romák a közigazgatásba – „Romák közigazgatásba történő bekerülését támogató program”

A program egy szakmai és anyagi segítséget nyújtó rendszer, mely **magában foglalja a roma diplomások versenyvizsgára való felkészítését, vizsgáztatását, kompetencia felméréseket, mentorálást.** A 2009 októberében meghirdetésre került programban 200-250 fő vehetett részt. A jelöltek igény szerint a közigazgatásba kerüléshez szükséges versenyvizsga felkészítő tanfolyamon, valamint ez után a kötelező versenyvizsgán vettek részt. Az itt felmerülő költségeket (szállás, ellátás, utazás, tanfolyam- és vizsgadíj) uniós forrásból biztosították. A sikeres versenyvizsga után a résztvevők a foglalkoztatók által meghatározott feladatkörökre kiírt álláspályázatokra jelentkeztek. Mivel a köztisztviselői kinevezéshez a foglalkoztatói igényeknek való megfelelés is szükséges volt, a résztvevők foglalkoztatására csak sikeres álláspályázat után kerülhet sor.⁶⁸

4.3.5.4. „Civil szervezetek és az anti-diszkriminációs törvény végrehajtása”⁶⁹

A program keretében a 2008. évben meghirdetett pályázat célja **a civil szervezetek antidiszkriminációs tevékenységének erősítése révén hátrányos helyzetű társadalmi csoportok társadalmi integrációjának erősítése.** A program olyan projekteket támogatott, amelyek az egyenlő bánásmód és az esélyegyenlőség elvének érvényesítését célozzák a foglalkoztatás, szociális biztonság és egészségügy, lakhatás, oktatás és képzés, áruk forgalma

⁶⁷ Jelentés a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervhez kapcsolódó, a 2008-2009. évekre vonatkozó kormányzati intézkedési tervről szóló 1105/2007. (XII. 27.) Korm. határozatban foglalt feladatok 2008. évi időarányos végrehajtásáról, 2.o

⁶⁸ További információ: Kormányzati Személyügyi Szolgáltató és Közigazgatási Képzési Központ (2009) Tájékoztató a „Romák közigazgatásba történő bekerülését támogató programról” pályázók részére, elérhető: <http://www.kszk.gov.hu/data/cms40972/tajekoztato.pdf>

⁶⁹ A Kurt Lewin Alapítvány a program keretében dolgozott ki etikai kódexet Békéscsabán, további információ: www.lperspektiva.net

és a szolgáltatások igénybevétele, illetve demokratikus fejlődés területein.⁷⁰

4.3.6. Nemzetközi tevékenységek

Nemzetközi szinten a magyar elnökség során elért eredmények között tartható számon, hogy **új országok, valamint az UNICEF jelezték szándékukat a programban való részvételre.** Továbbá Magyarország javaslatot tett a résztvevő országok számára a hazánkban az oktatás és lakhatás területén alkalmazott esélyegyenlőség-elvű támogatáspolitikára alkalmazására. Ezen felül **diplomáciai lépéseket tett az Európai Roma Stratégia kialakításával kapcsolatban.** A Roma Integráció Évtizede Program elnökségi feladatait Magyarország 2007. július 1 és 2008. június 30. között töltötte be.

---

⁷⁰ Lásd: Szociális és Munkaügyi Minisztérium (2008) Pályázati felhívás a "Civil szervezetek és az anti-dizkriminációs törvény végrehajtása" program keretében, elérhető: <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=16389&articleID=31979&ctag=articlelist&iid=1>

4.4. A programok értékelése

A következőkben a RIÉP keretében kezdeményezett programok értékelésére törekszünk. Erre azonban bizonyos korlátozó körülmények miatt – melyeket jelen helyen ismertetünk – csak kevéssé van lehetőségünk.

4.4.1. A RIÉP rendszerszintű problémái

Az Állami Számvevőszék 2006-as jelentésében⁷¹ a rendszerváltás óta eltelt években, a magyarországi cigányság helyzetének javítására fordított támogatások mértékét és hatékonyságát vizsgálta. A tanulmány az intézkedések értékelése során azt a következtetést vonta le, hogy a romákkal kapcsolatos programokra szánt források hatékony felhasználását több tényező is akadályozza. A tanulmány következtetései a Roma Integráció Évtizede Program elmúlt négy éve eredményeinek értékelése szempontjából is fontos információkat szolgáltathatnak.

Mivel 1993 óta adatvédelmi jogokra való hivatkozással **hivatalos adatfelvételt a kisebbségekről nem lehet készíteni**, a cigányság életkörülményeit objektíven bemutató átfogó helyzetértékelés az elmúlt években nem készült. „Megfelelően részletezett és kis változásokat is mérni képes információ híján nem lehet pontosan számszerűsíteni a cigányság helyzetében a rendszerváltás óta, vagy annál rövidebb időszakban bekövetkezett változásokat.”⁷² A definíciós kérdések és adatfelvételi környezet⁷³ ezek szerint nemcsak a tudományos kutatás, hanem a romák helyzetét érintő fejlesztéseknél, támogatásoknál is meghatározó problémák lehetnek. „Hiszen a kisebbségi többletjogok gyakorlásához, a pozitív diszkriminációs intézmények, támogatások igénybevételéhez fogalmilag szükséges a jogosultak körének valamifajta meghatározása, az azonosítás valamely formája.”⁷⁴

Az Állami Számvevőszék olvasatában a romákkal kapcsolatos programok értékelésének fő gátló tényezője, hogy **hiányzik a célok pontos megjelölése és a források egyértelmű hozzárendelése**. „A támogatások legjelentősebb elemei (foglalkoztatási, oktatási, uniós támogatások) esetében csak nagyvonalú becsléssel határozható meg, hogy támogatások kedvezményezettjei között milyen arányban voltak cigány származásúak.”⁷⁵ A célcsoport nem megfelelő meghatározása nem csupán a támogatási rendszer átláthatóságát rontja, hanem

⁷¹ Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézet (2008) *A magyarországi cigányság helyzetének javítására és felemelkedésére a rendszerváltás óta fordított támogatások mértéke és hatékonysága*. elérhető: [http://www.asz.hu/ASZ/tanulmanyok.nsf/0/79ED5720B293EBC9C12574F30031B5C7/\\$File/t206.pdf](http://www.asz.hu/ASZ/tanulmanyok.nsf/0/79ED5720B293EBC9C12574F30031B5C7/$File/t206.pdf)

⁷² Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézet (2008) *A magyarországi cigányság helyzetének javítására és felemelkedésére a rendszerváltás óta fordított támogatások mértéke és hatékonysága*, 5.o.

⁷³ Lásd 3. fejezet.

⁷⁴ Eötvös Károly Intézet: Roma támogatások és jogosultságok egyéni követésének lehetőségei, 2006, 3.o. elérhető: http://www.ekint.org/ekint_files/File/tanulmanyok/romatamogatas.pdf

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az etnikai adatok gyűjtése több kutató szerint is etikai valamint módszertani problémákat vet fel. „Egyrészt az egyes hivatalokban, és intézetekben vajon ki és milyen kritériumok alapján sorolja be az ügyfeleket etnikai hovatartozás alapján? Akár külső minősítés, akár önbesorolás alapján is működne egy ilyen rendszer, mit kellene gondoljunk mondjuk a romaként számon tartottakról, ha komolyan vesszük azt a tézist, hogy az etnikai kategorizáció a legkevésbé sem objektív kategória, sőt, az egyes helyzetek alapvetően befolyásolják azt, hogyan minősítünk másokat, és minek valljuk magunkat. Másrészt a jelenlegi hazai viszonyok között (elterjedt cigányellenesség, adatok védelmének hiányosságai) komoly dilemma, hogy megengedhető-e hivatalokban ilyen adatokat gyűjteni és tárolni.” Fleck G. és Messing V. (2009) „A roma foglalkoztatáspolitikai alakváltozásai”, Lovász A. és Tegledy Á. (szerk), Közelkép: Munkapiaci diszkrimináció, 95.o. elérhető: <http://www.mtakti.hu/file/download/mt09/hu/kozelkep.pdf>

⁷⁵ Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézet (2008) *A magyarországi cigányság helyzetének javítására és felemelkedésére a rendszerváltás óta fordított támogatások mértéke és hatékonysága*, 59.o.

ezáltal lehetetlenné válik a valódi tervezés és a szigorú számonkérés is.

A tanulmány szerint ezt a problémát tovább fokozza, hogy **az egyes programokért felelős tárcák, szervezetek célcsoportjaitak különbözőképpen definiálják**. Így nem lehetséges a mérhető teljesítménykövetelmények rögzítése, és ezekre épített monitoring rendszer létrehozása. A nem becsléseken, hanem valódi számszerű adatokon alapuló értékelés nem történik meg.

Ez a kritika a RIÉP keretében zajló programokra is érvényes lehet. A Roma Integráció Évtizede Program finanszírozása ugyanis a következőképpen zajlik: a programok megvalósítása a résztvevő országok feladata, így azok pénzügyi hátterét az éves központi költségvetésből kell megteremteni. Illetve az éves, nemzeti költségvetésen túl Magyarország, mivel már az EU tagja, a közösségi finanszírozást, így elsősorban a Strukturális Alapok lehetőségeit is igénybe veheti. **Mivel a magyarországi kezdeményezés jelentős mértékben az uniós forrásokra támaszkodik, ezen források által rögzített szabályok határozzák meg a finanszírozható tevékenységek jellemzőit.** „Az EU költségvetési rendszere és támogatási politikája ugyanakkor nem tette lehetővé, hogy az EU támogatási alapjaiból kifejezetten nemzetiségi, etnikai tartalmú fejlesztéseket támogassanak. A kormány azon szándéka, hogy kifejezetten és nevesítetten roma programokra kössön le uniós forrásokat, visszautasításra talált.”⁷⁶

A finanszírozási keret követelményeit figyelembe véve a **RIÉP Stratégiai Terve négy prioritási területen a programok kezdeményezettjeit elsősorban területi és szociális szempontok alapján azonosította**, így a hátrányos helyzet, a tartós munkanélküliség, az alacsony iskolai végzettség, vagy a hátrányos helyzetű településeken és térségekben való lakhatás vált döntő szemponttá a programok célcsoportjainak meghatározása során. A romák önálló célcsoportként való meghatározása az antidiszkrimináció és a kultúra (roma kultúra, hagyományok megőrzése) területén maradt lehetséges. Fontos tehát hangsúlyozni, hogy **a legtöbb az előző fejezetben felsorolt program esetében nem kifejezetten a romák, hanem a hátrányos helyzetű csoportok a pályázatok célcsoportjai.**⁷⁷

A RIÉP első két évét vizsgáló 2007-as DecadeWatch jelentés szintén felhívja a figyelmet a finanszírozási rendszerből és a célcsoportok meghatározásából fakadó problémákra.⁷⁸ Annak ellenére, hogy a romák prioritást kaptak több, mainstream társadalmi integrációs program kedvezményezettjei között, nem világos, hogy milyen hatása volt ezeknek az intézkedéseknek. A jelentés szerint 2007-ben az egyik fő probléma továbbra is azon mechanizmusok hiánya volt, amelyek felbecsülnék a romáknak a Strukturális Alapokból finanszírozott, a társadalmi befogadást elősegítő programokhoz való hozzáférését.

⁷⁶ Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézet (2008) *A magyarországi cigányság helyzetének javítására és felemelkedésére a rendszerváltás óta fordított támogatások mértéke és hatékonysága*, 23.o.

⁷⁷ Az Állami Számvevőszék tanulmányában felhívja a figyelmet a nem célzott programokban rejlő problémákra: „Fel kell azonban hívunk a figyelmet ennek az elvileg helyes megközelítésnek a súlyos gyakorlati veszélyeire. A tudományos kutatások ugyanis megerősítették azt a gyakorlati tapasztalatot, hogy ha egy támogatás célcsoportja tágan van meghatározva, akkor a támogatáshoz való hozzáférésben a célcsoport viszonylag előnyös helyzetű tagjai kiszorítják a célcsoport hátrányosabb helyzetben lévő tagjait.” Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézet (2008) *A magyarországi cigányság helyzetének javítására és felemelkedésére a rendszerváltás óta fordított támogatások mértéke és hatékonysága*, 10.o.

⁷⁸ Danova S. (2008) DecadeWatch: Roma Activists Assess the Progress of the Decade of Roma Inclusion – 2007 Update, 30.o., elérhető:

<http://www.romadecade.org/files/downloads/DecadeWatch/DecadeWatchszázalék202007százalék20Updateszázalék20-százalék20Finalszázalék20százalék2830-07-08százalék29.pdf>

Bár az adatok hiánya miatt a programok hatékonyságáról elemzést nem adhatunk, további, az eredményességet befolyásoló tényezőkről beszámolhatunk. Az Állami Számvevőszék jelentése szerint az adatok mellett problémát jelent **a koordináció gyengesége**, továbbá a romák helyzetének javításához elengedhetetlen komplex programok miatt szükséges **tárcaközi együttműködések hiánya** szintén akadályozza a célok elérését. Az elmúlt években **hiányzott a pontos, korszerű menedzsment, illetve a folytonosság biztosítása**. A **programok kiértékelése, a jó gyakorlatok elterjesztése** nem valósult meg.

4.4.2. A programok megvalósításakor felmerülő problémák

Az elmúlt évtized romákkal kapcsolatos foglalkoztatáspolitikáinak elemzésekor Fleck Gábor és Messing Vera nem csupán a romákkal kapcsolatos támogatások rendszerszintű hiányosságaira, hanem a konkrét programok megvalósításakor felmerülő problémákra is felhívják a figyelmet:

A támogatásra vonatkozó gondolkodásmód többször változott az elmúlt időszakban, és mondhatjuk, hogy mindegyiknek van védhető eleme. Ám egyik sem vélt képes befolyásolni a roma lakosság foglalkoztatási mutatóit – nem csak abszolút, de relatív értelemben sem. Problémák sora jellemzi a rendszert kezdve a célcsoport, célok és rangsoraiak kijelölésétől, az indikátorok és a pályázatás működésének meghatározásán keresztül a hatásvizsgálat megszervezéséig.⁷⁹

Történt ez annak ellenére, hogy a romák helyzetének javítására fordítható támogatások az elmúlt években jelentősen megemelkedtek. **„Az európai csatlakozás után milliárdos nagyságrendű összegek zúdultak a romák integrációjáért küzdő non-profit szervezetekre**. Ám hiába az uniós áldás, ha nincs önerő, a civilek elvesztődnek a bürokrácia útvesztőiben, az önkormányzati lobbik a kiszorításukra törekszik, a kiíróknak pedig fontosabb a szabályosság, mint a fenntarthatóság.”⁸⁰

Messing és Fleck tanulmánya az elmúlt évek foglalkoztatási programjainak elemzése során fő működési hibaként **a pályázati rendszert; az adminisztrációt, ügyintézés; a lebonyolító szervezet szakmai felkészültségének hiányosságait; valamint a monitoring és szakmai támogatás formális jellegét vagy teljes hiányát** emelte ki. A pályázati rendszer tulajdonsága – azaz az önerő, a szakmai és pénzügyi kapacitás biztosításának szükségessége – kizárta a legrászorultabb pályázókat. A nehézkes adminisztráció miatt gyakran hónapokig csúszó kifizetések szintén kontraszelektív mechanizmusként működtek. Továbbá a szakmailag nem mindig felkészült lebonyolító szervezetek gyakran nem megalapozott projekteket támogattak. A konkrét projektek monitoringja pedig, bár létezett, többnyire formális, technikai jellegű volt, nélkülözve a szakmai segítségnyújtást. Feltételezhető, hogy ezen hibák a RIÉP keretében, ideje alatt és egyéb területein létrejött programok esetében is tapasztalhatóak voltak.

Eszerint a pályázatás bürokratikus jellege, az ügyintézés lassúsága nagymértékben csökkentheti a programok eredményességét. **„A civilek közül sokan panaszkodnak az elhúzódtó átutalásokra**, az elszámolási szisztéma nehézkes működésére: gyakran az utolsó percben jön a hiánypótlási felszólítás, hogy aztán újabb hónapokat csússzon a kifizetés.”⁸¹ A bürokratikus intézményrendszer a pályázatok központi kiírása szintjén is működhet. Bizonyos oktatási programok esetében ez több éves csúszást jelentett: „Habár ennek 2005-ben kellett

⁷⁹ Fleck G. és Messing V. (2009) „A roma foglalkoztatáspolitikai alakváltozásai”, Lovász A. és Teglédy Á. (szerk.), Közelkép: Munkapiaci diszkrimináció, 94.o.

⁸⁰ M. László F. (2009) Sziszüphosz a Csereháton - Roma foglalkoztatási programok II. elérhető:

<http://oknyomozo.hu/node/39>

⁸¹ M. László F. (2009) Sziszüphosz a Csereháton - Roma foglalkoztatási programok II.

volna elindulnia, a legtöbb részprogramja csak négy év késéssel, 2009-ben kezdődik.”⁸²

A pályázatok megírásai nehézségeit fokozta, hogy a korábban kisebb összegekhez szokott pályázók számára kiírt újabb pályázatok eleinte 70-150 milliós, majd 300 milliós támogatást biztosítottak. „Ezeknek a pályázatoknak az előkészítése speciális tudást, viszonylag nagy menedzsmentet igényel.”⁸³ Ezzel a tudással azonban a kisebb projektekhez szokott pályázók nem rendelkeztek.

A tanodák példája szintén illusztrálja a pályázati rendszer problémáit: „**a nemzeti fejlesztési terv első változata idején létrejött tanodák a program lezárultával sorra összeomlottak**, nem tudják finanszírozni a működésüket – noha általában pozitívan szokás megítélni a hátrányos helyzetű gyerekek felzárkóztatását, iskolai sikerességét segítő szerepüket.”⁸⁴ A tanulmány szerint a tanodáknál is rosszabbul jártak más programokat megnyert civil szervezetek, akik bár eleget ettek a szerződésben vállaltaknak, közülük sokan 2-3 év múltán sem kapták meg a hátramaradó összegeket. „Viszont egyes más programok keretében pályázatot nyert civil szervezetek csődbe mentek, vagy a csőd közelébe jutottak amiatt, hogy pályázati támogatást nyertek: bár a szerződésben vállaltak szerint elvégezték feladataikat, sokan közülük még 2-3 év múltán sem kapták meg pénzüket.”⁸⁵

4.4.3. Konkrét programok értékelése

Bár a RIÉP általános hatásvizsgálata a fent említett problémák miatt nem megoldott, bizonyos programok esetében születtek értékelések. A számos neves társadalomtudós ellenszenvét kiváltó **Út a Munkához** program hatékonyságát az elemzések szerint nem csupán a megvalósítás fent említett bürokratikus problémái akadályozzák, hanem **a program mögött húzódó szakmai koncepció is kritizálható**. A Ferge Zsuzsa által vezetett Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottság, a Figyelőnet cikkében idézett jelentéstanulmányában kifejti álláspontját többek között az Út a munkához programról, melynek bevezetését egy tartós és bonyolult problémára adott hirtelen válasznak tekinti. A tanulmány szerint a kezdeményezés **„gazdaságilag nem hatékony, olykor pazarló, amely kevésbé bővítette a közfoglalkoztatás mértékét, de rontotta sokszínűségét**. Politikailag pedig semmit nem segített a szegényellenesség és rasszizmus oldásán...E mellett felerősít társadalmi falakat: a szegények túlnyomó részét látható módon bezárja a közmunka-segélyezés kiutat nem kínáló csapdarendszerébe.”⁸⁶

A **Biztos Kezdet** programot a cikk tanúsága szerint a jelentés pozitívabban értékeli. A családok helyzetével kapcsolatos kormányzati intézkedések hatására, melyek közé tartozik a Biztos Kezdet program is, „2005 és 2008 között valamelyest csökkentek az egyenlőtlenségek és a gyerekszegénység.”⁸⁷ Azonban a gazdasági válság miatti megszorító intézkedések megakasztották a folyamatot, ugyanis a gyermekes családokat érintették legsúlyosabban.

⁸² Varró Szilvia (2009) Céltalanul - Az MSZP-SZDSZ kormányok romapolitikája 2002 óta, elérhető:

<http://oknyomozo.hu/node/22>

⁸³ M. László F. (2009) Önerőt merítettek - Roma foglalkoztatási programok I. elérhető:

<http://oknyomozo.hu/node/38>

⁸⁴ Krémer B (2008) A projekt-kórságról, avagy a *tanoda*-szindróma, *Educatio*, 2008/4, 1.o., elérhető:

www.hier.iif.hu/hu/letoltes.php?fid=tartalomso/1255

⁸⁵ Krémer B (2008) A projekt-kórságról, avagy a *tanoda*-szindróma, *Educatio*, 2008/4, 1.o.

⁸⁶ Figyelőnet (2010) Út a munkához – Út a semmibe (2010), elérhető:

http://www.fn.hu/belfold/20100317/ut_munkahoz_ut/

⁸⁷ Figyelőnet (2010) Út a munkához – Út a semmibe (2010), elérhető:

http://www.fn.hu/belfold/20100317/ut_munkahoz_ut/

A 2007-as DecadeWatch jelentés kifejti: bár az addigi programok hatékonyságáról nem készült elemzés, bizonyos esetekben megállapítható, hogy az oktatási szegregációra irányuló intézkedések a helyi önkormányzatok ellenállásába ütköztek, és bizonyos programok megvalósítására fordítandó támogatásokat nem használták ki eléggé vagy nem megfelelő módon használták fel. **Mind a lakhatási mind az egészségügyi programokról a jelentés megállapította, hogy nagyobb fejlődés hatásukra nem következett be.** A programok eszerint többnyire kis mértékben mutatták a célzott intézkedések jeleit, ad hoc módon működtek, és valamint hatásukban lehatároltak maradtak.⁸⁸

A negatív tapasztalatok a megfelelő monitoring rendszer hiánya miatt úgy tűnik, hogy kevésbé csatornázódnak be a jövőbeli programokba. „Miközben a következő évek közszolgálati politikáinak középpontjában láthatóan az uniós források felhasználása áll, a projektekkal kapcsolatos eddigi tapasztalatok nemigen befolyásolják a dolgok menetét.”⁸⁹ Azonban **a fent tárgyalt hiányosságok a RIÉP végrehajtói is a rendszer átgondolására készítették.** A 2008. évi időarányos végrehajtási jelentés kifejti:

„Az érintett tárcák beszámolóinak összesítése során világossá vált, hogy a tárcák nem mindig tudnak a kért indikátorokról pontos információkat szolgáltatni, illetve nem mindig az adott kormányhatározati pontban meghatározott feladat teljesítéséről számolnak be. Ennek okán elengedhetetlen, hogy a tárcák egy egységesen meghatározott indikátorokon alapuló beszámolási rendszer alapján készítsék el jelentéseiket. A monitoring rendszer kidolgozása érdekében elkészült javaslat további egyeztetését követően 2009. végéig meg kell fogalmazni azon indikátorokat, melyet mind a tervezés, mind pedig a monitoring során figyelembe kell venni.”⁹⁰

A desk research eredményeként elmondható, hogy a romák integrációját, helyzetük javítását elősegítendő, számos kormányzati intézkedés született. Ennek ellenére **átfogó értékelés a RIÉP hatékonyságáról nem adható jelen pillanatban, hiányoznak ugyanis az ehhez szükséges adatok és elemzések.** Több program esetében azonban releváns problémákról számolnak be az azokat vizsgáló tanulmányok. Ezek alapján az alábbi problémás területeket kell elsősorban kiemelnünk:

1. A központi program szintjén:

- a célcsoportról, a forrásokról mérhető és értékelhető adatok hiánya, az emiatti értékelés, monitoring elmaradása;
- a programok központi koordinációjának gyengesége;
- a tárcaközi együttműködések, a korszerű menedzsment hiánya;
- a jó gyakorlatok elterjesztésének és a programok folytonosságának nem biztosítása.

2. A konkrét projektek szintjén:

- a pályázati rendszer tulajdonságaiból fakadó esélyegyenlőtlenség;
- a pályázati pénzek a bürokratikus kezeléséből fakadó késő folyósítása;
- szakmailag gyakran nem eléggé felkészült kiíró szervezetek;
- a szakmai támogatás és ellenőrzés hiánya.

⁸⁸ Danova S. (2008) DecadeWatch: Roma Activists Assess the Progress of the Decade of Roma Inclusion – 2007 Update, 31.o.

⁸⁹ Krémer B (2008) A projekt-kórságról, avagy a *tanoda*-szindróma, *Educatio*, 2008/4, 1.o.

⁹⁰ Jelentés a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervhez kapcsolódó, a 2008-2009. évekre vonatkozó kormányzati intézkedési tervről szóló 1105/2007. (XII. 27.) Korm. határozatban foglalt feladatok 2008. évi időarányos végrehajtásáról, 3.o.

5. A kérdőíves kutatás

Ebben a fejezetben a kérdőíves kutatás eredményeiről számolunk be, először a vizsgálat módszertanát ismertetve. Az eredmények bemutatása során – tekintettel az alacsony elemszámra – elsősorban a RIÉP-pel kapcsolatos általános vélemények ismertetésére törekszünk.

5.1. Módszertan

A Roma Integráció Évtizede Programmal kapcsolatos vélemények összegyűjtése érdekében kérdőíves módszer alkalmazására is sor került. Összesen 35, többségében zárt kérdésekből álló, a RIÉP-hez csatlakozó országok mindegyikében lekérdezésre kerülő kérdéssorral dolgoztak munkatársaink.⁹¹ A válaszadók kiválasztása során arra törekedtünk, hogy az alábbi öt szegmens képviselőivel vegyük fel a kapcsolatot:

1. Önkormányzati vezetők (7 kérdőív)
2. Tudósok, kutatók (6 kérdőív)
3. Pártok Roma szakértői (6 kérdőív)
4. Roma civil vezetők (8 kérdőív)
5. Kormányzati Szervek (8 kérdőív)

A kérdőív elsősorban zárt kérdéseket tartalmazott, lekérdezése tapasztalatunk szerint megközelítőleg 60 percet vett igénybe. A RIÉP-pel kapcsolatos általános vélemények összegyűjtése mellett konkrét, a különböző szakpolitikák (oktatás, lakhatás, foglalkoztatás és egészségügy) területén elért eredményekre is rákérdeztünk.

Felhívjuk a figyelmet arra, hogy **az alacsony elemszám miatt az eredmények alapján messzemenő következtetéseket levonni nem áll módunkban.** A RIÉP hatékonyságának és eredményességének az okaira vonatkozóan elsősorban a kvalitatív kutatási eredmények alapján tájékozódhatunk. A kvantitatív vizsgálat eredményei inkább leíró jelleggel informálnak a RIÉP-et ismerő szakértők véleményéről.

---

⁹¹ A standard kérdőív előre kialakított volt, a Kurt Lewin Alapítvány munkatársai csupán a kérdéssor fordítását végezték el.

5.2. A romák helyzetével kapcsolatos általános vélemények

Az eredmények összegzése után elmondhatjuk, hogy a felkeresett szakértők a **romák integrációját** inkább **nem tekintik megvalósultnak**, a velük szembeni **diszkriminációt** pedig **jelen lévő problémának** tartják.

Romák helyzetével kapcsolatos általános vélemények		
Segített, egy válaszos, skálás kérdés		
Bázis: az adott kérdésre értékelhető válasz adók száma		
	N	Átlag
Kérem, értékelje az általános roma integráció szintjét az Ön országában! 1= nagyon alacsony, 5=nagyon magas	35	2,14
Az elmúlt öt évben az integráció szintje ... 1= erőteljesen csökkent, 5=erőteljesen emelkedett	34	2,82
Kérem, értékelje a romákkal szembeni diszkrimináció szintjét az Ön országában! 1= nagyon magas, 5=nagyon alacsony	35	1,97
Az elmúlt öt évben a romákkal szembeni diszkrimináció szintje 1= erőteljesen nőtt, 5=erőteljesen csökkent	35	1,91

A fenti eredmények alapján kijelenthetjük, hogy **az általános integráció szintjét inkább alacsonynak (2,1), a romákkal kapcsolatos diszkrimináció szintjét inkább magasnak (2,0) tartják a megkérdezettek.** A helyzetet súlyosbítja, hogy az elmúlt öt évben történt változásokat értékelve az integráció szintjét közel változatlanoknak, de inkább csökkenőnek (2,8), a diszkrimináció szintjét azonban egyértelműen emelkedőnek (1,9) tartják a megkérdezettek.

Ebben a helyzetben kulcsfontosságú a kormányzati intézkedések hatékonysága. A következő fejezetben az ezzel kapcsolatos véleményeket mutatjuk be.

5.3. A kormányzati beavatkozásról és a RIÉP hatékonyságáról

Az eredmények alapján elmondhatjuk, hogy a kormányzati intézkedések prioritizálásával kapcsolatos vélemények jól artikulálhatóak. Bízató, hogy a RIÉP intézkedéseit a válaszadók elsősorban azokon a területeken (oktatás és foglalkoztatás) tartják sikeresnek, amelyek megítélésük szerint a kormányzati prioritási sorrendben is előkelő helyet foglaltak el. Ugyanakkor a **RIÉP hatékonyságát csak korlátozottan tartják sikeresnek** a felkeresett szakértők.

Kérem, osztályozza, hogy a Kormány miként prioritizálta a roma integráció területeit!		
Segített, több válaszos, skálás kérdés		
Bázis: az adott válaszlehetőséget értékelők száma. Az egyes válaszlehetőségek után minél alacsonyabb átlagérték van, annál inkább gondolják úgy a válaszadók, hogy a Kormány prioritásnak tekintette az adott területet.		
	N	Átlag
Oktatás	33	1,85
Foglalkoztatás	27	3,67
Lakhatás	29	3,83
Harc a diszkrimináció ellen	29	4,62
Harc a gyűlölet-bűncselekmények ellen	27	5,00
Politikai részvétel	26	5,15
Harc a szegénység ellen	25	5,56
Egészségügy	24	5,71
Nemi diszkrimináció megszüntetése	23	7,43

A fenti eredmények alapján elmondhatjuk, hogy a válaszadók szerint a **Kormányzat elsősorban az oktatás (1,9), a foglalkoztatás (3,7) és a lakhatás (3,8) területén fejtett ki aktivitást.** A RIÉP intézkedéseinek sikerességére is rákérdeztünk a fenti területek vonatkozásában. Az eredményeket az alábbi táblázatban mutatjuk be.

Osztályozza a Roma Integráció Évtized Program intézkedéseit az alábbi prioritási területeken!

Segített, több válaszos kérdés

Bázis: az adott válaszlehetőséget értékelők száma. Az egyes válaszlehetőségek után minél alacsonyabb átlagérték van, annál inkább gondolják úgy a válaszadók, hogy a RIÉP sikeres volt azon a területen.

		Átlag
Oktatás	25	3,08
Foglalkoztatás	24	3,58
Egészségügy	21	3,81
Egyenlő bánásmód követelménye	26	3,92
Lakhatás	23	4,35
Harc a gyűlölet-bűncselekmények ellen	23	5,04
Nemi diszkrimináció megszüntetése	22	5,14
Harc a szegénység ellen	22	5,77

A RIÉP program **elsősorban azokon a területeken voltak sikeresek – az oktatás és a foglalkoztatás területén –, ahol a Kormányzat is aktív volt.** Lényeges eltérést az egészségügy tekintetében figyelhetünk meg. Amíg itt a RIÉP intézkedések sikeresnek tekinthetőek, addig a Kormányzati prioritások között a válaszadók szerint ez a terület inkább háttérbe szorult.

Az aktivitás mellett fontos szempont az eredményesség kérdése is. Az alábbi táblázatban az ezzel kapcsolatos véleményeket mutatjuk be.

Hogyan ítéli meg a Roma Integráció Évtized Program hatását az országban?

Segített, egy válaszos, skálás kérdés

Bázis: összes válaszadó, 1=nagyon negatívan, 5=nagyon pozitívan

	N	Átlag
	35	3,21

A válaszadók a Roma Integráció Évtized Program hatását közepesnél valamivel jobbra (3,2) értékelték.

5.4. Szakpolitikák befolyásolása és részvétel a politikai életben

A kérdőívben a roma szervezetek és a Kormányzat közötti együttműködésre – ezen belül is az eredményességre és az érdekérvényesítés mértékére – vonatkozóan is szerepeltek kérdések. Az adatok elemzése után elmondhatjuk, hogy a megkérdezettek a **roma szervezetek és a Kormány közötti együttműködés, valamint a roma szervezetek érdekérvényesítése kapcsán kritikusak voltak**. Az együttműködést csak kevéssé tartják eredményesnek, és megítélésük szerint a roma szervezeteknek csak kis mértékben van beleszólásuk a szakpolitikák kialakításában és végrehajtásában.

Mennyire eredményes a párbeszéd a roma szervezetek és a Kormány között?

Segített, egy válaszos kérdés

Bázis: összes válaszadó, N=35

	N	Százalék
Nagyon eredményes	0	0,0
Eredményes	5	14,3
Kevéssé eredményes	11	31,4
Nagyon kevéssé eredményes	11	31,4
Nincs párbeszéd	7	20,0
Nem tudja	1	2,9

A felkeresett szakértők a roma szervezetek és a Kormány közötti együttműködést kevésbé tekintették eredményesnek. Erre enged következtetni, hogy a válaszadók megközelítőleg kétharmada (63százalék) a „Kevéssé eredményes” vagy a „Nagyon kevéssé eredményes” kategóriákat jelölte meg.

Milyen mértékben van a roma szereplőknek beleszólása a romákkal kapcsolatos szakpolitikák megalkotásában?

Segített, egy válaszos, skálás kérdés, 1=nagyon kis mértékben, 5=nagyon nagy mértékben

Bázis: az adott kérdésre értékelhető választ adók száma

	N	Átlag
	34	2,15

A visszajelzések szerint a roma szereplőknek inkább kis mértékben (2,2) van beleszólása a szakpolitikák megalkotásába.

Milyen mértékben van a roma szervezeteknek szerepe a romákkal kapcsolatos szakpolitikák végrehajtásában?

Segített, egy válaszos, skálás kérdés, 1=nagyon kis mértékben, 5=Nagyon nagy mértékben

Bázis: az adott kérdésre értékelhető választ adók száma

	N	Átlag
	32	2,06

Az előző kérdéshez hasonlóan alacsony átlagérték (2,1) figyelhető meg a fenti táblázatban is. A visszajelzések szerint tehát a roma szervezeteknek korlátozott szerepe van a romákkal kapcsolatos szakpolitikák végrehajtásában is.

5.5. Konkrét szakpolitikák

Az alacsony elemszámok miatt a szakpolitikára vonatkozó kérdések közül – mindegyik terület esetében – mindössze három-három, általános kérdést emeltünk ki. **A konkrét programok ismertsége ugyanis annyira alacsony volt, hogy azokkal kapcsolatban csak igen kevés válaszadó tudott értékelhető választ adni.** Jelen összefoglalóban csak az eredmények szöveges értékelését adjuk meg. A Mellékletben tüntettük fel az adatokat összefoglaló táblázatokat.

A felkeresett válaszadók, ha korlátozottan is, de sikeresnek tartották a különböző szakpolitikai területeken megvalósuló kezdeményezéseket. Erre enged következtetni, hogy az oktatás, lakhatás, foglalkoztatás és egészségügy területeit értékelő megkérdezettek többsége úgy vélekedett: a különböző kezdeményezések valamennyire hozzájárultak a várt változások előidézéséhez.

Mindezek ellenére kevésbé biztató, hogy a visszajelzések szerint **az összes területen csökkent az integráció szintje, ugyanakkor a diszkrimináció mértékének növelésével számolhatunk.**

6. A szakértői fókuszcsoportos kutatás tapasztalatai

A fókuszcsoportos kutatás célja, hogy a RIÉP elmúlt 5 évének tevékenységét elsősorban a hazai és nemzetközi szakértők bevonásával, velük való szakmai találkozók elhangzott vélemények alapján vizsgálja. A mellékletben található beszélgetésvezetési alapján két csoportülést bonyolítottunk le annak érdekében, hogy a szakemberek a témához kapcsolódó, különböző területekről szerzett ismereteit megismerjük. A csoportülésekre 2010. január 15-én és 21-én került sor Budapesten és Pécsen.⁹² A hat és háromfős csoportok résztvevői valamennyien a roma integrációban tudósként vagy szakpolitikusként érintett szakemberek. A fókuszcsoportos kutatás a kérdőíves kutatáshoz hasonlóan, azonban részletesebb, átfogóbb módon törekedett a RIÉP eddigi időszaka hatékonyságának vizsgálatára. Ezen felül továbbá lehetséges javítási pontokat, a programok eredményességét fokozó javaslatokat is tartalmaz. A következőkben a fókuszcsoportos vizsgálat eredményeit mutatjuk be.

6.1. A RIÉP-pel kapcsolatos percepciók

A RIÉP megszületésének okai egyrészt szakmapolitikai jellegűek, másrészt a társadalmi együttélés szempontjából fontosak. Az egyik mozgatórugója volt, hogy a történelemben többszöri próbálkozás után sem sikerült rendezni a hazai roma kisebbség sorsát. Az utóbbi idők kutatási beszámolóit, tanulmányait és szakértői nyilatkozatait arról szóltak, hogy a roma populáció az oktatás, egészségügy, lakhatási körülmények és foglalkoztatás terén is jelentős hátrányokat, diszkriminációt kénytelen elviselni (Lásd a 3. fejezetben leírtakat).

A program másik fontos mozgatórugója volt, hogy a többségi társadalom egyre nagyobb része és egyre hangosabban üzenté azt (pl. politikai megnyilvánulásaival), hogy nem kíván közös társadalomban, közös társadalmi térben élni a romákkal, s nem kíván velük pl. közös iskolát, közös intézményeket használni. A roma-nem roma együttélésben már nem először, de az elmúlt 5-10 évben egyre intenzívebben érzékelhető egy ilyen tendencia. A felvetésekre és a helyzet megoldására a maga eszközeivel választ kívántak adni a RIÉP-hez csatlakozó országok, így hazánk is.

Fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy **az immár 5 éve futó program működési rendjét, eddigi kivitelezését igen sok kritika érte a szakemberek részéről. Ugyanakkor az biztos, hogy a program céljai fontosak, diplomáciai és forrásteremtő potenciálja megkérdőjelezhetetlen.** A tanulmány nem akarja kétségbe vonni az eddig elvégzett szakmai munkákat, csak igyekszik bemutatni, hogy a felkeresett szakértők körében milyen kép rajzolódik ki a programról.

6.1.1. Általános vélekedések a RIÉP-ről

A kutatás kezdetén arra voltunk kíváncsiak, hogy a meghívott szakemberek hogyan értékelik a RIÉP-et. Azt tártuk fel tehát, hogy kinek milyen általános ismerete, tapasztalata kötődik ehhez programhoz. A fókuszcsoportos vizsgálatok tapasztalata alapján elmondhatjuk, hogy **mindenki ismerte a programot névről, vagy annak általános célkitűzéseit. Ugyanakkor az eddig eltelt időszakhoz fűződő pénzügyi és szakmai beszámolókkal, évente közzétett részelemzésekkel, statisztikákkal senki nem találkozott.**

A program megítélése kapcsán leginkább negatív percepcióval találkozhattunk. A megkérdezett szakemberek véleménye alapján megállapítható, hogy a program lényege

⁹² Köszönet a budapesti Focus and Inhall Kft.-nek és a pécsi Civil Szervezetek Házának a csoportszobáért.

egyértelmű: a romák integrációjának elősegítése több terület mentén haladva. De **a célokhoz – véleményük szerint – látszat lépések kapcsolódtak.**

„Olyan lett a program, mint egy szellemjárás, azaz sokat beszélnek róla, de senki sem látta. Nem ér le a végekre.” (Pécsi csoport)

Úgy véljük, hogy ez nem a kutatói, szakértői tájékozatlanságnak, hanem inkább az eredmények kommunikálásának, a **hiányos PR kampányoknak** (tájékoztatás, kommunikáció), és az **összehangolt szakmai irányítás hiányosságainak** (irányítás, koordináció) tudható be. Bár induláskor lehetett intenzíven találkozni a szakmai, társadalmi viták során a programmal, az azóta eltelt időben keveset hallani róla. Jelenleg **nincs meg az az összhang, mely a programelemek közötti átjárást, átfedést tisztázná**, egyértelmű transzparenciát teremtve ezzel az egyes szakterületek, minisztériumok és végrehajtási területek, elvégzett munka közt.

„Ha valakinek el kell számolnia ezekkel a célokkal, akkor bajban lesz az adatgyűjtéssel is. Mit fog mondani? Hogyan rendel számokat az általános célkitűzésekhez?” (Pécsi csoport)

Egy nemzetközi szintű projekttől szintén elvárható lenne a pontos nyomon követhetőség, melynek egyik fontos és alapvető eszköze a több szintű (lakossági és szakmai) tájékoztatás megszervezése. Ennek hiányában, a vélekedések szerint, a program pénzügyei találgatásokra adhat okot, a politikai aktorok felszólalásainak céltáblájává válhatnak. Úgy érzik a megkérdezettek, hogy így inkább **egy jóindulatú, reprezentatív, szimbolikus eljárásról, s nem valós cselekvésről kaphat képet az érdeklődő.**

Megpróbáltuk a felvetett problémát körüljárni oly módon is, hogy a Google.com keresőjében ellenőriztük le: a 'RIÉP', a 'Roma Évtized' kulcsszavas keresésre milyen találatot kapunk. Az eredmény: kevés szakmai alaposággal felépített, évekre, szakterületekre, kiadásokra részletezett beszámoló. Kivétel talán a magyar nyelvű www.romaweb.hu, ahol azonban nem kerültek frissítésre az adatok, strukturálatlan a hozzáférés, és hiányoznak a kimutatások. Illetve egy másik említésre méltó website a <http://www.romadecade.org/>, melynek azonban nincs magyar nyelvű aloldala. Továbbá itt is hiányoznak a nemzetközi jelentések, statisztikák. Ezek a hiányosságok is akadályozhatják az információhoz való hozzáférést, és mérsékelhetik az érdeklődési kedvet.

A szakértők szerint továbbá elhibázott lépésnek tekinthető a program civil kezdeményezés jellege. **Az önkéntesség miatt ugyanis egyrészt nehézkes a számonkérés**, másrészt olyan asszimilációs kényszerprogramok is szerepelhetnek a programban, amelyek nem szolgálják az eredeti célkitűzést (pl. a szlovák telepfelszámolás szakmai megalapozatlansága). A szakértők véleménye szerint elkerülhető lett volna ez a probléma két elem együttes érvényesülésével:

1. **egyértelmű szakmai, definíciós alapidokumentum** (roma integrációs preambulum) megfogalmazásával, melyet mindenkori viszonyítási pontként, munkájuk kezdetén rendelkezésre kellett volna bocsájtani a résztvevő kormányok számára.⁹³
2. **független irányító szervezet** felállításával, melynek feladata a felelősök, feladat-, és hatáskörök egyértelmű meghatározása, teljesíthető határidők betartatása, a megnevezett

⁹³ Bár ez nem tekinthető jogilag kötelező érvényűnek, a kontinentális joggyakorlatban, az ügyben hozott döntéseknél hivatkozni lehet a preambulumra mint olyan forrásra, amely jelzi a szándékot és azt, hogy mit kívánt elérni a kezdeményezéssel.

felelősök számonkérése, az egyes szereplők által készített kimutatások szintetizálása, többnyelvű közzététele lehetett volna.

A programnak ettől függetlenül egyértelműen azonosíthatóak **pozitív vonatkozásai**. Hiszen a visszajelzések szerint fontos érdeme a RIÉP-nek, hogy a roma-integrációra, a cigány emberek tarthatatlan élethelyzetére irányítja a közfigyelmet. Ezen kívül pozitív hozadék, hogy a kormányok integrációs, vagy roma-politikával kapcsolatos programalkotásában megkerülhetetlen szemponttá vált a RIÉP emlegetése, és az ügy nemzetközi figyelmet vívott ki magának.

„Sokszor hivatkoznak rá. Ami nekem első élményem, hogy ha valaki kérdezi, mit kell csinálni roma integráció terén, akkor eszembe jut ez a program egyből.” (Budapesti csoport)

6.1.2. A RIÉP eredményességének javítására tett javaslatok

Az eredményesség azt jelenti, hogy a program jól működik-e, a lehetőségeihez képest a legjobban, professzionális módon végzi-e el a feladatát. Elsősorban a számok, a statisztika tükrében mutathatók be, értelmezhetőek valamely program eredményei. Ilyennel azonban nem igen találkoztak a megszólított szakértők.

A meghívott szakértőktől azt kértük, hogy **az integrációs programot hátráltató, legégetőbb problémák kiküszöbölésére tegyenek javaslatokat**. Ezek nem részletesen kidolgozott programpontok (ezt nem is lehet egy fókuszcsoporthoz beszélgetés során elvárni), de a vélekedések arra felhasználhatók, hogy a program továbbgondolásában irányokat, fejlesztési területeket kijelöljenek. Fontossági sorrend nélkül, a területeket megjelölve a következő témákat vetették fel a megkérdezettek:

- **Hiányzó minimum standardok az integráció terén:** a megkérdezettek szerint a program egyelőre tartalmatlan, mivel az adott országok szuverén joga, hogy mivel töltik fel. Nincsenek definiálva a fogalmak, nincsenek meghatározva az alapelvek, módszertani hiányosságoktól is szenved a program. Ez azért lehet veszélyforrás, mert ha nincs programtartalom, nincs mit számon kérni. A kidolgozott alapelvek továbbá védelmet is nyújthatnak a szakmai irányítók számára, hiszen meglétük esetén nem lehet az alapoktól eltérő módon – jó szándékkal, de kevés szakmaisággal – cselekedni a RIÉP nevében.
- **Oktatási alsó standard meghatározása:** rendelkezzenek az oktatási intézmények egy alsó standarddal épületben, infrastruktúrában, pedagógus kínálatban és kompetenciában. Ezzel is mérsékelhető a szegregáció, mert igyekszik az oktatási piacon egyenlő feltételeket biztosítani, s feltehetően kevesebben viszik más iskolába gyermeküket.
- **A romák beengedése a közmunkaprogramba és a szociális ellátásba:** az iskolai szegregáció megfékezésére reagáló Esély Terv kialakítására lenne szükség a foglalkoztatási területen is, amelyet tennének a megyei, regionális, kistérségi és települési önkormányzatok számára. Ennek a lényege, hogy ne lehessen kirekeszteni a roma munkaerőt a közmunkaprogramból, egy kidolgozott feltételrendszerrel követve

kötelező lenne foglalkoztatásuk.⁹⁴ Továbbá olyan szociális programok kellene, amikbe valóban be kell engedni a romákat is.

- **Mobilitás, a lakáspiac és a bérlakás rendszer fejlesztésével:** a telepi romák, és ezzel együtt az inaktívak nagyobb részének térbeli elhelyezkedését, térbeli mobilitási lehetőségét kéne segíteni. A nyugati és keleti országrészek lakásárai közti aránytalanul magas különbségek csökkentése, valamint az egyenlőtlen munkaerő felszívóképességgel bíró munkacentrumok jobb, illetve kiegyenlítettebb humán erőforrás ellátottsága érdekében hatékony eszköz lehet a bérlakás rendszer fejlesztése, illetve a lakáspiaci egyenlőtlenségek kompenzálása.
- **Vidékfejlesztés és roma integráció:** mivel a hazai cigányság döntő többségben vidéken – sokan LHH térségben – él, a jövőben a vidékfejlesztési irodák munkájába a roma integráció bevonása is szükséges.
- **Önkormányzati rendszer reformja:** az államigazgatás reformja jövőben kapcsolódjon a roma integrációhoz is. A résztvevők szerint a jelenlegi nagyfokú döntési szabadsággal bizonyos esetekben visszaélnék az önkormányzatok.
- **Sérült érdekvédelem helyreállítása:** célja a cigányok érdekvédelme, a roma integrációval kapcsolatos kérdések felvetése, valamint a közvélemény tájékoztatása.

6.1.3. A RIÉP sikerességének javítására tett javaslatok

A romák nemzetközi helyzete olyan mértékben eltérő, hogy problémáik orvoslására, helyzetük javítására hivatott nemzetközi szintű, a Programban részes valamennyi országra vonatkozó egységes intézkedések meghozatala nem lehetséges. A magyarországi cigányság heterogenitása, belső tagoltsága miatt Magyarországon belül is differenciált integrációs stratégia alkalmazása szükséges. Ráadásul a vélekedések szerint **Magyarországon a roma specifikus problémák valójában nem csak roma problémák.** Természetesen magukat a romákat hatványozottan és speciálisan érinti, de ha csak roma politikaként akarjuk megfogalmazni, akkor nem fog sikerülni az eszközöket hozzárendelni.

Ettől függetlenül vannak olyan eszközök, melyek sikeresen befolyásolhatják az integráció kérdését. Arra kértük a résztvevő szakértőket, hogy mondjanak olyan módszereket, programelemeket vagy irányokat, melyek fokozzák a hatékonyságot, felhasználásukkal mindinkább a roma célcsoportot lehet elérni, illetve elősegítik a sikeres programmegvalósítást. A résztvevők a következő említéseket tették:

- **Ismételten a minimum standardok:** mindenekelőtt az integráció valamilyen fokát szükséges meghatározni.
- **Formális és szakmai monitoring rendszer:** a vélekedések szerint a jó monitoring egyszerre vizsgál jogi, eljárásrendi, pénzügyi és szakmai megfelelést. Ez a feltétel azt is jelentheti, hogy alkalmazása nélkül a pályázatot/programot megvalósítók úgy érezhetik, hogy a számonkérés komolytalan, ezért nem érdemes magába a programba sem komoly energiát fektetni, ez pedig erősen kérdésessé teszi a kimeneti oldalt.

⁹⁴ A Köznevelési törvény legutóbbi módosításának egyik célja volt az oktatás területén az esélyegyenlőség növelése. Ennek érdekében az OKM szakemberképzéssel egy országos hálózatot állítana fel, melynek célja, hogy a képzett szakemberek segítségével a települési önkormányzatoknál az oktatást/képzést illetően helyi sajátosságokat figyelembe véve egy cselekvési stratégiát, „Esély Tervet” dolgozzanak ki.

- **A roma integrációt kísérik általános szociálpolitikai reformok:** egy ilyen program akkor tud működni, ha célzott és színvak programok parallel működnek, s az integrációs törekvés a társadalomszerkezet alapját, a szociálpolitika egészét érinti. A mikro-programoknak lehet lokális szinten, rövidtávú eredménye, de döntően nem fogja megváltoztatni pl. a munkaerőpiac hiányosságait vagy a lakóhelyi és oktatási szegregáció kérdését.
- **Az egyik legfontosabb társadalmi szervező erő a munka:** a hazai roma populáció belső tagoltsága differenciált foglalkoztatási stratégiát igényel. Egyrészt inkubációs jellegű programok kidolgozásával pl. a közhasznú foglalkoztatás válhat a foglalkoztatás motorjává. Másrészt a szociális gazdaság kiépítése, és az arra épülő, de már elsődleges munkaerő-piaci jelleget öltő vállalkozás fejlesztő és szakmai segítő rendszerek kialakítása hozhat eredményeket.⁹⁵
- **Centralizált szakmai és pénzügyi irányítás és számonkérés, decentralizált végrehajtás:** alulról építkező, összegyűjtött igényekre épülő decentralizált elosztási rendszer kialakítása javasolt megyei vagy régiós központokkal. Ugyanakkor fontos egy centrális szakmai és pénzügyi irányító szervezet, aki a felügyeletet gyakorolja az egyes programok felett.
- **Helyi sajátosságokra való reagálás:** nem mindig célravezető egy metodikát lemásolni és egy az egyben adaptálni, mert valahol máshol működött. Mindig az adott környezethez, a helyi (kistérségi vagy regionális) sajátosságokhoz kell igazítani.
- **Politika-független szakértői és roma képviselő biztosítása:** politikailag független szakmai döntéshozók és roma résztvevők kerüljenek a programalkotás és végrehajtás minden szintjére.
- **Betartható törvényi környezet:** a jogi környezet biztosította feltételek is az integrációs program kulcskérdése lehetnek, mert a legjobb ötletek is elvesznek, ha mellettük olyan a környezet, olyan a jogi szabályozás, hogy kibúvókat hagy a végrehajtási kötelezettség alól.
- **Média szerepe és a társadalmi diskurzusok beindítása:** a résztvevők a média közvetítő szerepét szintén fontosnak ítélték. A tájékoztatási kötelezettséget gyakorló szakmai szervezet felelőssége, hogy a média felhasználásával, illetve segítségével, a cigánysággal kapcsolatban objektív módon, az integrációval kapcsolatban pedig pozitív példákról, sikerekről kommunikáljon.

6.2. A négy pillér tendenciáinak bemutatása – prioritás területek megjelölése

A szakértők véleményét a RIÉP négy prioritási területével – az oktatással, foglalkoztatással, lakhatással és egészségüggyel – kapcsolatos problémákról, illetve a lehetséges javítási pontokról is megkérdeztük. A következőkben röviden a főbb álláspontokat ismertetjük.

⁹⁵ A foglalkoztatás inkubáló és szociális gazdaságra épülő jellegét az indokolhatja, hogy biztosítani érdemes a fokozatos átmenetet a segélyezett létből a munkaerő-piaci létebe, képzéssel, támogatott munkahelyek beiktatásával, egyénre szabott fejlesztési stratégiával.

6.2.1. Oktatás

A közoktatásban növekszik az oktatási-etnikai szegregáció. A szegregáció egy tünete, annak a tünete, hogy a magyar közoktatás rendkívül egyenlőtlené vált. Strukturális reformok ugyan elindultak, ennek ellenére a romák oktatási integrációja terén továbbra sincsen felmutatható eredmény.

A megkérdezett szakemberek szerint a közoktatás szegregációs problémáit nem lehet kizárólag esélyegyenlőségi, vagy deszegregációs terminológiával leírni. A véleményekből kirajzolódik, hogy nem az önkormányzatok hozzák létre ezeket az iskolai esélyegyenlőtlenségeket, még a szegregációt sem, hanem az oktatási rendszer mellékterméke. Az önkormányzat ronthat a helyzeten, de érdemben sem tud javítani, hiszen csak addig a pontig tud deszegregálni, amíg az oktatási piacon domináns helyzetben lévő szülői és oktatási csoportok ezt engedik.

A válaszok alapján arra következtethetünk, hogy a reformlépéseket az alapképzésnél érdemes folytatni. Illetve a szülőket is érdekeltté kell tenni: a gyerekek mellett a felnőttek bevonódását is lehetővé kell tenni. Ez történhet a hagyományos, de a szakképzési rendszer strukturális hibáinak kiküszöbölésével együtt járó OKJ képzések modernizálásával, munkaerő-piaci szolgáltató programokon keresztül, vagy történhet az alapképzésben a gyerekeken keresztül motiválva.

6.2.2. Foglalkoztatás

A megkérdezett szakértők szerint a jelenlegi foglalkoztatási rendszer problémákkal terhes, a gyenge nemzetgazdaságon kívül a szakképzés strukturális nehézségeinek megoldása is sújtja a kérdést. Egyfelől az OKJ-és képzési rendszer erősítésére lenne szükség, azaz ne fordulhasson elő, hogy takarítói, varrónői, parkgondozói képzést indítsanak olyan területen, ahol már számos, jelenleg is munkanélküli ember vett részt hasonló képzésekben. A másik lehetőség a belső mobilitás fokozása pl. a bérlakás-rendszer reformja, és a munkacentrumok felszívóképességéhez idomuló elvándorlás segítése. A harmadik lehetséges megoldás a nemzetközi migráció segítése, azaz az államnak segítenie kell azt, hogy az alacsony képzettségűek átképzés után munkát vállalhassanak külföldön (ebben az esetben a kint élő családtag jövedelmével támogatja az itthon maradt családot).

Más vélemények szerint drasztikusabb lépésre kell elszánnia magát az államnak, ha roma integrációs szempontból valóban hatékony foglalkoztatási programokat szeretne: csak a pozitív diszkrimináció lehet megfelelő eszköz. A vélemény képviselői szerint azokon a területeken, ahol az állam diszponál a munkahelyek, közintézmények felett (pl. egészségügy, oktatási intézmények, egyéb államigazgatási szervek), és munkaerőhiány mutatkozik, ott mindenekelőtt romákat kellene kiképezni és alkalmazni. Ehhez nélkülözhetetlen, hogy az állam támogassa a célcsoportot a képzési és útiköltség térítéssel, s a program végeztével a sikeresen vizsgázók számára biztosítson több évre munkahelyet (továbbfoglalkoztatás), és segítsen a lakhatási gondok enyhítésében is.

A romákat is érintő probléma a foglalkoztatás és segélyezés kérdése. Ezzel kapcsolatban elhangzott olyan álláspont, miszerint Európában gyakori eljárás az aktív befogadás, azaz a támogatás kondicionáláshoz való kötése. Azonban ez az elvárás egy olyan szakmapolitikai környezetbe ágyazódik be, amely a munkaerőpiactól legtávolabb eső csoportokat is képes mozgósítani. Így a tartós álláskereső, a nehezen foglalkoztathatók nem egyszerűen regisztrálnak a munkaügyi központban, hanem adott esetben alkalmazásuk esetén a

munkaadói oldal is kedvezményekhez jut: pl. a munkaterhet esetükben csökkenteni célszerű járulékokkal, kedvezményekkel.⁹⁶ Az aktív befogadás egy működő dolog lehetne Magyarországon is.

Nem esett szó ugyanakkor a piaci szereplők, munkaadók motiválásáról, a feketemunka fehéritéséről, vagy a vállalkozás ösztönző és fejlesztő rendszerek, foglalkoztatást segítő módszertani/menedzser központok kidolgozásáról.

6.2.3. Lakhatás

A lakóhelyi szegregáció megoldására két lehetséges út létezik: a koordinált települészámolások és párhuzamosan a bérlakás-rendszer reformja. Előbbi már jelenleg is működik Magyarországon több-kevesebb sikerrel. Utóbbi esetében megoldást jelenthet pl. a munkásszállásokhoz hasonló, de emberségesebb, akár családok számára is kényelmes, komfortos szállók üzemeltetése.

6.2.4. Egészségügy

Mindjárt a legfontosabb az alap- és szakellátásban jelentkező, a szolgáltatáshoz való egyenlő hozzáférés lehetőségének sérülése. Ez a szempont az egészségügyi ellátási rendszer reformját érinti: az alapvető egészségügyi ellátás megszervezésének kérdését.

A szegénység, és a romák szegénysége egyre inkább vidéki, egyre inkább kistelepülési jelenség. Az elmaradottabb területeken nincs megfelelően megszervezve az egészségügyi ellátás. Általános jelenség, hogy négy-öt falvanként van egy-egy családorvos, és a megkérdezett szakemberek véleménye szerint, szakorvosi rendelő, esetleg szűrőállomások még nehezebben elérhetők. (Sok esetben a bejutási költségeket sem tudják fedezni a családok.) Ezen felül olyan védőnői körzetek vannak, melyek 250-300 főt is elláthatnak. Ez olyannyira elaprózta a védőnők tevékenységét, hogy nem érnek el mindenkihez. A megfelelő egészségügyi ellátáshoz ezeken a jelenségeken változtatni kell.

Fontos továbbá a lakhatási körülményekkel összefüggő általános egészségi állapot javítása is. De megoldásra vár a szolgáltatásban tapasztalható diszkrimináció jelensége is, mely az ellátás minőségét nagyban befolyásolja, s másodrendű beteget csinál a roma emberekből.

Továbbá, talán a legfontosabb probléma az, hogy a munkanélkülieket – köztük jelentős arányban vannak romák is – hogyan lehet egészségbiztosítással elérni.

A négy pillér mellett indokoltnak tartották a megkérdezettek egy általános, mindent átfogó antidiszkriminációs elv érvényesülését is, amely megjelenne, mint kötelező alapelv, minden vonatkozási területen. Így elérhető, hogy az ember védelme váljon a legfontosabb alapelvvé: azaz a megkülönböztetés-mentes élethez kapcsolódó jogok és intézmények megerősítése alapfeladat.

---

⁹⁶ Ilyen típusú programok már Magyarországon is indultak az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány kiírásában.

6.3. A RIÉP szerepe a roma integrációban

Fontos megemlíteni, hogy már eddig is több határozatba került be a RIÉP neve, úgy, hogy „nem tudni, igazából mi a tartalma”. Ennek a célja az volt, hogy nemzetközi szinten érvényt szerezzenek a programnak, és a hivatkozás a nemzetközi szinten az összehangolás lehetőségét megteremtse. A csoportok tagjainak említései alapján a RIÉP szerepére vonatkozó legfontosabb szempontokat gyűjtöttük össze:

- Minimum standardok és módszertani alapok nélkül a fejlesztési tervek rosszul is elsülhetnek. A RIÉP legfontosabb szerepe ennek kidolgozása.
- Fontos szerepe lenne a programnak a kulturális közelítés elősegítése.
- Az előítéletesség mérséklése is fontos hozadéka lehet a programnak.
- Diplomáciai és társadalmi figyelemfelhívó szerepe is lehet.

Kíváncsiak voltunk, hogy a meghívott szakemberek hogyan látják: Képes lesz-e nagyban gondolkodni a RIÉP? A válaszok egyértelműen pozitív irányúak voltak, ehhez azonban önkritikát kell gyakorolnia az OSI-nak és a program további támogatóinak: „*Ami nem működik, sebészi pontossággal vegyük ki, és ne csapjuk be a nem romákat és a romákat.*”

A vélekedések szerint, míg az állam nem kezdi meg következetesen érvényesíteni az antidiszkrimináció, a deszegregáció és az integráció elvét, addig az elszórt programoktól nem lehet eredményeket várni. Mindehhez jelenleg még hiányzik a politikai akarat is, illetve egy szakértői team hatékony munkája.

6.4. Az OSI lehetséges szerepe a roma integrációban

Az OSI-t azért tartották továbbra is megfelelő szereplőnek, és a feladat kézben tartására alkalmas szervezetnek, mert politikailag független, emellett van diplomáciai ereje, s kidolgozott protokollok és standardok alkalmazásával/betartásával továbbra is diszponálhatna a programok felett. Mindemellett hangsúlyosabb szerepet is szánának az OSI-nak a következő területeken:

- nemzetközi ügyvitel (koordináció és EU-s érdekérvényesítés);
- hazai operatív team-ek irányítása;
- monitoring és a számonkérés rendszerének kiépítése (pl. protokollok kidolgozása, monitoring szervezetek funkciójának megerősítése);
- tájékoztatás.

Egyértelműen megállapítható, hogy az OSI e téren kifejtett diplomáciai szerepe eddig is fontos volt.

„Ez fontos állomás, hogy az OSI, ill. mások el tudtak odáig jutni, hogy ez európai szinten elfogadott legyen. Számonkérhetőnek még nem az, mert nincs monitoring benne. De ez egyelőre fontos lépés, nem megkerülhetetlen már így.” (Budapesti csoport)

Ugyanakkor felmerült a kétely, hogy a diplomáciai egyeztetések és a nemzetközi koordinációs feladatok mellett az elmúlt időszakban kevésbé foglalkozott a programok végrehajtásának kimunkálásával. **A jövőben a kisléptékű diplomáciai sikerek ellenére karakteresebb**

program menedzsment szerepet kellene felvállalnia az OSI-nak a sikeresség érdekében. Két lehetőség kínálkozik:

1. Egyes vélekedések szerint **önálló építkezésre is képes lenne az OSI**, mivel van akkora nemzetközi befolyása, nemzetközi kapcsolatrendszere, hogy egy ilyen volumenű programot akár önállóan is tudjon menedzselni. Ebben az esetben externáliák a kormányokkal szembeni törvényi, végrehajtási szintű és legitimációs törekvések során adódhatnak.
2. Ugyanakkor a többség szerint járhatóbb út **a kormányok és a nemzetközi-civil kezdeményezés összehangolása**, melyben az OSI egy „ernyőszerkezet” irányítójaként, de határozottabb érdekérvényesítési szerepben, a program-menedzsmentet látná el: a négy pillérrre vonatkozó minimum standardok kidolgozását követően, azok betartására vonatkozóan jogi garanciavállalásra készítené a kormányokat.

Utóbbi esetben nem csak az OSI-nak kell az ügyviteli szerepét erősítenie, mivel a tagállamok bizonyos döntési hatásköröket átruháznának az általuk létrehozott uniós intézményekre, szervezetekre, hogy a közös érdekeket érintő kérdésekben hatékonyabb legyen a végrehajtás.⁹⁷ Egyfelől a kormányok közötti együttműködésen alapuló ENSZ, másfelől az Európai Bizottság egy olyan fórum lehetne, amin keresztül a téma bevihető, és felerősíthető a közösségi politikában.

A megkérdezett szakértők szerint az OSI közbenjárásával az Európai Unió – megfelelő intézményeinek bevonásával – gyakoroljon nyomást az érintett tagállamokra. A meghatározott minimum standardokat kényszerítse ki, finánciális szerepvállalásával pedig a monitoring rendszert erősítse meg.

6.5. A RIÉP folytatásához kapcsolódó várakozások

Zárásképpen kíváncsiak voltunk arra, ha most lehetőség lenne a program leállítására, és újrakezdésére, milyen követelmények teljesülését várnák a szakértők egy ilyen volumenű programtól? A válaszolókat a saját kutatási, szakmai területükkel kapcsolatos javaslatok megfogalmazására kértük. Ezért született olyan sokoldalú megközelítés, amely a romákkal kapcsolatos társadalmi jelenségeket egymással való összefüggéseikben, kulturális és történeti meghatározottságukban, és többféle tudományterületet érintő módon képes láttatni. Konstruktív együttműködést, továbblépést sürgetve megszülettek a RIÉP-pel szembeni elvárások:

- **Előzetes standardok kialakítása:** Többször felmerült ez a visszajelzések szerint alapvető hiányossága a programnak.
- **Társadalmi, társadalom-gazdasági mutatószámok, indikátorok kidolgozása:** A RIÉP akkor több mint egy jó PR program, ha legalább Magyarországra vonatkozóan szakmailag indokolt, reális indikátorokat tartalmaz.
- **Évenkénti szakmai és formális szempontú monitoring:** Fontos, és a legitimitását biztosító elem a civil, szakértő romák bevonása a monitorozó, értékelő bizottságba.

---

⁹⁷ Az Európai Bizottság tehet javaslatot új jogszabályokra. Ezeket ezután a Bizottság és a tagállamok hajtják végre, és a Bizottság szerez nekik érvényt. Két másik intézmény is fontos szerepet játszhat: a Bíróság, mely az uniós jogszabályok betartását felügyeli, és a Számvevőszék pedig az Unió tevékenységeinek finanszírozását ellenőrzi.

- **Jó és rossz példák egyértelmű, évenkénti közzététele:** Magyarország a környező országokhoz képest a szakértők szerint eddig jobban teljesített. A cigányság sorsa a programban résztvevő 12 ország közül hazánkban valamivel jobb ezért érdemes nekünk szállítani az ötleteket a nemzetközi szintérbe.
- **Roma integrációs diskurzusok beindítása, a demokratikus önszerveződés:** Helyi szinten a roma integrációval, roma-nem roma együttéléssel kapcsolatos bottom-up irányú kezdeményezések, érdekek megfogalmazása, melyre válaszul felelősségteljes, szakmailag indokolt, költségvetés szempontjából betartható cselekvési programok születhetnének.
- **Antidiszkriminációs elvek jogi szintű, szankciókhoz kötött betartatása:** A mindent átfogó, büntethető következményeket tartalmazó alapelv biztosítja azt, hogy jogi visszatartó ereje legyen annak, ha Magyarországon bárkit, származása, nemi hovatartozás, kvalitásai, születési rendellenessége, alapján jogtalanul hátrányban részesítenek.
- **Több szinten, több területet érintő, együttműködő szakmai team kiépítése:** Szükséges lenne minden egyes országból egy nem formális, gyakorlat orientált és a program legitimitását szavatoló szakmai team felállítása a következő három terület bevonásával: kormányzati, tudományos, roma érdekképviselői. Ezen munkacsoportok feladata lenne a politikai koordináció és a szakmai irányítás.
- **Az Európai Unió megfelelő szerveinek, intézményeinek bevonása nyomásgyakorlás és a program legitimitációja érdekében**
- **Komoly kormányzati és politikai elköteleződés:** Az országos politikának a roma integrációval kapcsolatban fel kell mutatnia egy egyértelmű és elkötelezett kormányprogramot.

7. A mélyinterjú kutatás tapasztalatai

Az előzetes egyeztetések alapján öt interjút készítettünk olyan 18 és 55 év közötti felnőttekkel, akik az integrációs folyamatokban, illetve a programokban résztvevőkként érintettek: vagyis a közelmúltban bármilyen típusú integrációs program kedvezményezettjei voltak. A célcsoport véleményklímáját is szeretnénk volna bemutatni, még akkor is, ha messzemenő következtetéseket az 5 interjúból nem szabad levonni. Az interjúalanyokhoz az integrációs programokat végző és/vagy szervező szervezeteken keresztül jutottunk el.

A továbbiakban a mélyinterjúk részletes eredményeit ismertetjük.

7.1. Szociodemográfiai nyomás

Megállapítható, hogy a szerény anyagi körülmények, vagy szegregáltan, telepeken élők esetében is **van kiút, még ha az igen viszontagságos, és igen nagy erőfeszítéseket is igényel a család minden tagjától.** A kitörést nehezíti, hogy a területi és szakmai mobilitás tekintetében a változás jó eséllyel csak generációk múlva érezteti hatását. Feltételezhetően a szülők kitartásával és áldozatkészségével összefügg, hogy akár saját, akár gyermekük életét hogyan tudják menedzselni.

„Mindenki Budapesten él. Bár eleve volt olyan háttér, hogy a nagyszüleim feljöttek vidékről Pestre, hogy kiszakadjanak a cigánytelepről. Ma már szerintem ezt megtenni szinte lehetetlen. Ezért vagyok szerencsés.”

A megkérdezettek minden esetben arról meséltek, hogy a telep elhagyásával olyan kardinális változás következett be a család életében, melyet a korábbi életkörülményekhez képest lassú és akadályokkal teli felemelkedés, és megváltozott életvitel jellemzett. Arról is beszámoltak a megkérdezettek, hogy a telepeken megszilárdult státus quo-ból sokan nem tudnak önerőből kitörni. A próbálkozások kudarcai depressziót váltanak ki, jövőképüket és lehetőségeiket a minimális életfeltételek küzdelmes megőrzésére korlátozza.

Azt tapasztaltuk, hogy **nem feltétlenül a szülők iskolázottságától függ a gyermekeik felemelkedése,** hiszen a legtöbb esetben 6-8 osztályt végeztek a szülők. A családon belül inkább egyfajta összetartó, a gyermek jövőjéért vállalt áldozatkész magatartástól és tágabb közösségi kapcsolatrendszerrel, tolóerőtől függ.

„Nekünk volt olyan, hogy nem ettünk, de a lánynak be kellett járni a gimnáziumba! Nem szabad hagyni, hogy mindegy legyen, kitartás kell.”

Fontos szempont lehet, hogy a szülők/rokonok mellett **megjelenő külső támogatás vagy segítő szervezet** milyen módon tud részt vállalni akár anyagi, akár más módon a gyermek tanulmányi előmenetelében. Ez a támogató magatartás (is) szükséges a nehéz helyzetből való kitöréshez.

„Ösztöndíj programok szükségesek, a szülők nem tudják finanszírozni a gyereket. Ha nem egy talpraesett, önérdékérvényesítő egyéniségről van szó, akkor nehezen jut túl az akadályokon, legyen szó akár csak egy tandíj befizetéséről.”

7.2. A programok értékelése

Bár nagyon különböző programokat kellett értékelnünk az interjúalanyoknak, igyekeztünk a közös véleményekre, visszajelzésekre és értékekre fókuszálni.

7.2.1. Színvak foglalkoztatási program, gyenge munkaerő-piaci bevonódással

Egyik legfőbb értéke, hogy a résztvevők egyrészt regisztrálttá válnak újra, képzéseken igyekeznek részt venni, azaz a reintegráció alsó szintjén bekapcsolódnak a foglalkoztatási rendszerbe. **Még a minimális munkaerő-piaci bevonódással járó** (tanácsadást és szolgáltatást nyújtó, de munkahelyet nem biztosító) programok is pozitív hatással bírnak. Jellemző, hogy foglalkoztatási törekvésük már nem a feketegazdaság irányába mutat.

A foglalkozások és tanácsadások hatására egyfajta reményteli jövőt, kitartást adnak a programban résztvevőknek. Bár nem nyújt munkaerő-piaci elhelyezést a program, mégis kedvezőbb önértékelést alakít ki az egyénben.

„Ha valaki állást keres, nem mindegy, hogyan éli meg a mindennapjait. Például nem megy el sehova, nincs kedve semmit csinálni, vagy próbálkozik.”

7.2.2. Célzott foglalkoztatási és képzési program, erős munkaerő-piaci bevonódással

A stabil, rendszeres munkába járás (tartós foglalkoztatás) és a társas kapcsolatok számának bővülése és jellegének színesebbé válása a korábbi munka nélkül töltött időszakhoz képest **egy reményteli szakaszt jelent**. A hosszabb-rövidebb ideig munkahelyen dolgozó személyek az ilyen programban részt nem vevőkhöz képest pozitívabb jövőképpel, és a segélyezetti létből való elmozdulással számolnak.

„Nekem nagyon jó volt, nem szabadott volna otthon maradni. Én lelkileg is nagyon kész voltam. Szó szerint, mintha újjászülettem volna: tanultam, elfoglaltam az agyam, van házunk, dolgozom. Szerettem tanulni.”

Azoknál, akik részt vettek a programban, önmaguk is nyitottabbá válnak a tanulásra, fejlődésre, és a gyermekeikkel szemben is erős elvárássá formálódik a tanulás.

7.2.3. Színvak gyermekfelügyelet (gyermekjóléti alapellátás) program

A program biztosította a bölcsőde kihagyásával, egy személyesebb és rugalmasabb, készség és képességfejlesztésre alapozó szakmai szempontú gyermekfelügyeletet. Pozitívumként merült fel a kiscsoportos, a gyermek személyére szabott, és a szülő aktív bevonását is biztosító szakmai munka. Felkészíti a gyerekeket a társas életre, az alapvető szokások kialakításában is segít, ugyanakkor a szülő értékrendszere együtt változhat a gyermekével, problémái megoldásában szakértők segítenek.

„Lelkileg nagyon jó. Nagyon megnyugodtam, tudok beszélgetni emberekkel. A szakemberekkel meg lehet osztani a problémámat, segítenek is, megnyíltam nekik. Én nem tudtam ilyen nyugodt lenni, és ez megkönnyebbíti az életemet is, a kapcsolataimat is. Tehát nem csak gyerekeknek, hanem szülőknek is adnak lelki támaszt. Jól működik, hogy a gyerekekkel együtt finoman a szülők is bevonódnak. Az már sok lenne, ha a szülők külön kapnának nevelést, én ara nem vállalkoznék. Nekem úgy működik, ha közösen van és közösen próbáljuk megoldani a problémákat.”

7.2.4. Célzott oktatási program, tehetséggondozással

Az átfogó oktatási és anyagi támogatást biztosító program segítségével **roma fiataloknak lehetőségük nyílik egyrészt a tehetséggondozásra, másrészt az angolszász egyetemek mintájára egy közösségi élet és kapcsolatrendszer kialakításra.** A program és az ahhoz kapcsolódó egyéb tevékenységek segítenek a pozitív jövőkép megszilárdításában, a magasan képzett, nyelveket beszélő roma értelmiség kitermelésében. A megkérdezettek szerint ezzel hozzájárulnak a romákról kialakult negatív kép lebontásához, valamint társadalmilag felelős szerepük megszilárdításához.

Mikor arra kérdeztünk, hogy milyen elvárásokkal vágott bele az interjúalany a programba, illetve milyen problémákra keresett megoldást? - hasonló véleményklímával talákoztunk. Két fő jellemzője a network és a szakmai fejlődés.

„Nem problémára megoldást, hanem egy közösséget keresem. Nem várok el semmit. Persze van egy olyan vágy az emberben, hogy ha támogatnak minket 4-5 éven keresztül, akkor vissza is szeretne adni valamit az ember. De nem várják el, hogy minden erőnkkel majd a cigányságért harcoljunk, nem elvárás! Viszont az, hogy elvégezzük az iskolát és a szakmánkon belül jók legyünk, az már inkább. Azt segítik is sok eszközzel. Minden szakmán belül lehet valamit tenni a cigányságért, nem feltétlenül kell beülni valamelyik minisztériumba.”

7.3. Jövőkép

A szülőknek a gyerekeikkel kapcsolatban a jövőképük minden esetben nemcsak életviteli, hanem társadalmi alapértékek mentén definiálódik.

„Én azt szeretném nyújtani, hogy ne az én múltamhoz hasonló történjen. Mindent szeretnék neki biztosítani a tanulásban és az életben is. Még kicsi a tanulásban, de vannak terveim: ügyvéd, vagy rendőr, vagy ilyesmi, de jó gyerek gondozónak, vagy orvosnak is. Fontos, hogy a munkájában találjon célokat! Sikeres legyen a jövőben.”

A fiatalabb korcsoportban önmagukkal szemben is belső elvárásként fogalmazódott meg az egyéni fejlődés lehetősége. De azt is tapasztaltuk, hogy a foglalkoztatási programok esetében szülőként nem csak gyermekük jövője, hanem saját életpályájuk építése is fontossá vált.

„Én nem tudtam volna saját erőmből elmenni dolgozni. A hivatal is olyan itt, hogy nem segít. Anyagilag is segített a program - én lemondtam a GYES-emről a munka miatt, amit nagycsaládosként kapnék. Rendes munkabért kapunk, nekem az fontosabb volt.”

A munka és az előrejutás fontosságáról vallott nézetek dominálnak bármilyen programban résztvevő esetében, és az iskola és a tanulás hasznosságáról vélekednek általában a megkérdezettek. **Megállapítható, hogy azon személyek kilátásai, akik a lakóhelyi szegregált helyzetből kikerülnek, pozitív színezetet, kilábalási esélyt kapnak.**

„Nagyon fontos, hogy tanuljanak, mert ami nekem nem adatott meg, az nekik igen. Kemény vagyok velük, mert tanulniuk kell.”

8. Esettanulmányok

Az egyes kormányzati intézkedések révén elindult programok megvalósításának illusztrálására három esettanulmányt készítettünk. A tanulmányok során az adott programok megvalósításáért felelős személyekkel készítettünk interjút a projektek végrehajtása során szerzett tapasztalatokról. Oktatás terén a Biztos Kezdet Program józsefvárosi példáját, foglalkoztatás terén a roma származású munkanélküliek közoktatási intézményekben történő foglalkoztatása és képzése program szendrőládi megvalósítását, míg lakhatás terén a telepen, telepszerű lakókörnyezetben élők lakhatási és szociális integrációja programja szomolyai projektjét elemezzük. Fontos azonban leszögeznünk, hogy az elemzett programok többnyire több területet átfogó, komplex módon kívánnak megoldást nyújtani a magyarországi roma kisebbség problémáira.

8.1. Biztos Kezdet Program⁹⁸

Az oktatási esettanulmány a Biztos Kezdet Gyerekházak egyik példáját, a Józsefvárosi Egyesített Bölcsődék programját kívánja bemutatni. A kezdeményezés ismertetéséhez Scheer Ferencnével, a Józsefvárosi Egyesített Bölcsődék vezetőjével, a helyi program felelősével; valamint Szilvási Lénával, a központi Biztos Kezdet program szakmai vezetőjével készült interjú.

8.1.1. A Biztos Kezdet programok indulása

A magyarországi Biztos Kezdet programok az angliai Sure Start programok mintájára alakultak. A Sure Start 1999-ben indult az Egyesült Királyságban a hátrányos helyzetű, 0-4 éves korú gyerekeket és családjaikat célozva a gyermekszegénység és a gyermekek társadalmi kirekesztettségének csökkentésére.⁹⁹ **„A gyermekekkel és a szülőkkel való közvetlen foglalkozás révén igyekeznek elősegíteni a csecsemők és gyermekek fizikai, intellektuális és szociális fejlődését.** A Sure Start különös figyelmet fordít arra, hogy a gyermekek jólétét, egészségét születésük előtt és után egyaránt biztosítsa.”¹⁰⁰

Magyarországon az első projekteket 2004-ben vezették be, mikor 5 különböző típusú településeken és kistérségben (Ózd, Vásárosnamény és hat társult település, Budapest Józsefváros, Csurgó és Órtilos) indítottak modellkísérleti programokat. 2005-től Katymár és Győr is csatlakozott a kezdeményezéshez. A modellprogramok eredményeinek ismeretében 2007-ben újabb 52 program indult el, többségében 2000 fő feletti községekben, városokban.

Szintén ebben az évben jött létre a Gyermekszegénység Elleni Nemzeti Program, amely létrehozta a „Legyen jobb a gyerekeknek” Nemzeti Stratégiát. A 2007-ben elfogadott stratégia

---

⁹⁸ A Biztos Kezdet programok nem kifejezetten romákra irányulnak. A program a legnagyobb szegénységben élőkön kíván segíteni, így a célzott területein a roma lakosság aránya számottevő. Azonban fontos az is, hogy a Gyerekházak nyitottak a település minden kisgyereket nevelő családja számára, így törekedve egy integrációs hatás elérésére. Szilvási Léna szerint a Biztos Kezdet „nem roma program, ugyanakkor egy gyermekszegénység ellenes program.” Interjú Szilvási Lénával

⁹⁹ A Gyerekházak létrejöttének szükségességét a rendszerváltás óta eltelt évek társadalmi, gazdasági változásai adják. A gyermekszegénységet erősíti ugyanis az alacsony, többnyire legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkező szülők nagyfokú munkanélkülisége mellett a hátrányos helyzetű települések és településrészek elszigeteltsége miatti szolgáltatásokhoz való hozzáférés hiánya is. Ez különösen jelentős a 0-3 éves gyerekekkel foglalkozó intézményeket illetően. „Bölcsődei férőhely a teljes gyermekpopuláció 8 százalék-a számára, családi napközi közel 2000 gyermek részére biztosított, játszóházak és fejlesztő központok alig érhetőek el.” Mi a Biztos Kezdet Gyerekház? <http://www.biztoskezdet.hu/site/doc/section/7/id/56>

¹⁰⁰ Biztos Kezdet Program – 2007. Konferencia, <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=16364>

egyres elemei az Új Magyarország Fejlesztési Terv (ÚMFT) „Gyerekesély projekt” elnevezésű programjában valósultak meg. A projekt – melynek kivitelezője a Szociális és Munkaügyi Intézet illetve a stratégiát kidolgozó MTA Gyerekszegénység Elleni Nemzeti Programirodája¹⁰¹ – magába foglalja a teljes gyerekekkel foglalkozó, komplex kistérségi programok kidolgozását, valamint a Gyerekházak szakmai támogatását. A Biztos Kezdet Gyerekházak programjainak megvalósítását jelenleg a TÁMOP 5.2.2. „A korai beavatkozást középpontba helyező Biztos Kezdet programok elterjesztése országos szinten, kiemelt figyelemmel a leghátrányosabb helyzetű kistérségekre” című uniós pályázata finanszírozza.

Összesen 35 Biztos Kezdet Gyerekház kezdte meg működését 2009 őszén Magyarországon. A helyi programokat szakmai és módszertani szempontból a Gyerekesély projekt segíti, koordinálja és ellenőrzi. A Gyerekházak célja **„a hátrányos helyzetű településeken, településrészekben nehéz körülmények között élő családok gyermekei számára olyan szolgáltatások biztosítása, melyek hozzájárulnak későbbi iskolai sikerességükhöz.”**¹⁰²

8.1.2. A józsefvárosi Biztos Kezdet program

A budapesti kerület népessége 1998 és 2007 között 85.194 főről 71.075 főre csökkent. A lakásállomány elmaradottsága Budapest átlagához képest jelentősen erőteljesebb. A nem komfortos lakások aránya a kerületben 24 százalék volt 2001-ben, míg Budapesten 9,8 százalék. A kerület lakosainak átlagéletkora alacsonyabb a főváros egyéb részeinél, illetve a lakók iskolai végzettsége – mind a felsőfokú végzettséggel rendelkezők, mind a legalább az általános iskolát elvégzettek számát tekintve – szintén elmarad a budapesti átlagtól.¹⁰³

A Józsefvárosi Egyesített Bölcsődék intézményét 2003-ban a Biztos Kezdet modellprogram öt kedvezményezettjének egyikeként a nagyvárosi, lakótelepi modellprogram kidolgozására hívták meg. A Józsefvárosi Egyesített Bölcsődék intézményei összesen 300 férőhelyesek. Az 5 bölcsőde közös szakmai és gazdasági vezetéssel rendelkezik. A Biztos Kezdet modellprogram bázisintézménye a Baross utcában működő két lakótelepi bölcsőde volt, ahol összesen 136, 0 és 3 év közötti gyerek részesült a program szolgáltatásaiban. Később 2007 tavaszától az intézmény új székhelyén kialakított Biztos Kezdet klub is bekapcsolódott a munkába. A klub minden nap 8:30 és 12 óra között biztosít elfoglaltságot a Magdolna negyed területén lakó 12 anyának és bölcsődébe nem járó gyermekének. A gyermekek átlag életkora másfél év.

A Biztos Kezdet programban való részvétel elsősorban az annak filozófiája mellett elköteleződést jelentette. Eszerint a programban dolgozók céljukként tüzték ki a családi nevelés segítését, az esetleges hiányosságok pótlását; a szülők támogatását, szerepük megerősítését; a szülői önszervező csoportok megalakulásának és működésének elősegítését; a szolgáltatókról, programokról szükséges információk átadását; a partnerszervezetekkel való koncentrált együttműködést; a programban részvevő szakemberek folyamatos képzését; illetve a családokkal kapcsolatba kerülő, a bölcsődékben és a társintézményekben dolgozó munkatársak számára a Biztos Kezdet szemlélet terjesztését.

A program egyik fő újítása a szülő-központúság volt. „Beengedtük a mamákat, és ez a mai napig megmaradt.”¹⁰⁴ A szülők készségeinek javítására, az információadásra fókuszáltak,

¹⁰¹ A két intézmény konzorciumi partnersége azt is jelenti, hogy a Gyerekházak közül 11 található olyan kistérségben, ahol a programiroda is indított vagy fog indítani komplex programokat.

¹⁰² Mi a Biztos Kezdet Gyerekház?, <http://www.biztoskezdet.hu/site/doc/section/7/id/56>

¹⁰³ Adatok: Scheer F. (2009) Biztos Kezdet Budapesten, a Józsefvárosban, kézirat.

¹⁰⁴ Interjú Scheer Ferencnével

adományok helyett eszközkölcsonzót alakítottak ki ingyenes szolgáltatásként. „*Nem gyűjtünk, nincs élelmiszer adomány, szellemi municiót adunk.*”¹⁰⁵ Az önszolgáltató-polcra mindenki elvihette, amire szüksége volt, és behozhatta, ami már nem kellett neki.

A modellprogram alatt a munkatársak napi munkájuk során plusz feladatként, koncentráltabban foglalkoztak a gyerekek fejlesztésének kérdéseivel. **Folyamatos képzéseken vettek részt 2-3 éven keresztül havonta egy alkalommal.** A képzés állt gyógypedagógiai, pszichológiai, szociológiai ismeretek átadásából, illetve az utolsó évben az általuk észlelt esetek megbeszéléséből. A képzéseket gondozók és segítő szakemberek bonyolították le, akiket az egyesített bölcsőde létszámmellományából kértek fel a plusz feladatra. Továbbá a korábban is alkalmazott korai komplex szűrő- és fejlődést segítő program is folytatódott, amely a kisgyerekek mozgás-, értelmi, kommunikációs és nyelvi fejlődését mérte fel és követte a program során.

A modellprogram évente eleinte 2-3 millió forintos, majd 2006 után másfél millió forintos támogatásban részesült. „*Természetesen mindenki szerelemből dolgozott, ez az összeg a kutatásra, tárgyi feltételekre volt elég.*”¹⁰⁶ A három éves modellprogram után a kormányzati források lecsökkenése miatt gyakorlatilag teljesen önerőből folytatták a működést a jelenlegi uniós pályázat kiírásáig. Szilvási Léna szerint a modellprogramok tapasztalatai azt mutatják, hogy **a minimális és kiszámíthatatlan központi finanszírozás nem volt elegendő arra, hogy valóban jól működhessenek ezek a programok.** „*Pont azt láttuk, hogy nem lehet esetleges finanszírozással elvárni azt, hogy komoly, minőségi program valósuljon meg a telepüeken. De ugyanakkor azt is láttuk, hogy igenis vannak helyi erőforrások, amik mozgósíthatóak, és amik szakmai támogatással ráállíthatóak egy helyes útra, van rá szükség és van rá igény.*”¹⁰⁷

8.1.3. A józsefvárosi Gyerekház

A nemrég indult Biztos Kezdet Gyerekházak lényege általánosságban az, hogy a kicsik számára olyan személyi és tárgyi feltételeket biztosítson, amelyek lehetővé teszi számukra, hogy képességeik kibontakozhassanak. A program ezen felül a szülők bevonására is törekszik, a szakemberek a családdal közösen támogatják a gyermekek fejlődését. Továbbá a kezdeményezésnek helyet adó Gyerekházak törekvése, hogy a település életébe beépüljenek, hiszen „*a település közös felelőssége, hogy mi történik a gyerekekkel.*”¹⁰⁸ A település közösségének együttműködése mellett pedig az egyes, a kisgyermekkel foglalkozó szakemberek – mint a gyermekjóléti szolgálat vagy az óvoda munkatársai, a védőnők vagy a fejlesztő szakemberek – közötti megfelelő kooperáció kialakítása is megvalósítandó célkitűzés. Továbbá a tény, hogy a **Gyerekházak ingyenesek és nyitottak mindenki számára, illetve hogy egy különálló épületben helyezkednek el,** olyan közös helyet, lehetőségeket kínál a közösségeknek, melyek jelentős mértékben különböznek attól, ahogyan a közösség tagjai - pl. védőnők és szülők – általában viselkednek egymással.

A jelenlegi projekt 2009 októberében indult. Három hónap felkészülési idő után 2010 januárjában kezdődtek a programok, illetve a képzés is csúszott, február közepéig tartott. Józsefváros 40 millió forintos támogatást nyert 30 hónapra. Ez az összeg fedezi egy nyolc, egy hat és egy négy órás alkalmazott bérét szerződéses jogviszonyban. – a program egyik fontos eleme, hogy egy dolgozó a célzott közösség tagja kell, hogy legyen. A dolgozók 180

¹⁰⁵ Interjú Scheer Ferencnével

¹⁰⁶ Interjú Scheer Ferencnével

¹⁰⁷ Interjú Szilvási Lénával

¹⁰⁸ Interjú Szilvási Lénával

órás szakmai képzésen vesznek részt, melyet a központi program biztosít, illetve egy mentor segíti konzultációk során munkájukat. Továbbá az újonnan kifejlesztett online dokumentációs rendszer nyújt segítséget - a programok előrehaladásának nyomon követésén túl - egy egységes szempontrendszer által abban is, hogy a gyermekek fejlődéséről illetve a végzett szakmai munkáról ellenőrizhető és összevethető adatok keletkezzenek.

Józsefvárosban a bölcsődék reggel 6 és este 6 között tartanak nyitva, a Gyerekház kötelező nyitvatartási ideje 4-5 óra minden délelőtt. Nem kell azonban végig jelen lenni vagy minden nap bejárni. A józsefvárosi Gyerekházba az anyukák és gyerekeik reggel 9-ig megérkeznek és délig maradnak.

A Gyerekházba 12 anya jár a gyerekével, akiknek átlag életkora 20 hónap körüli. Általában 5-6 szülő jár be minden nap, a többiek heti két-három alkalommal. A nagyváros előnye, hogy a gyerekek innen bölcsődébe, óvodába kerülnek, ezért itt megoldható, hogy bár a program korcsoportja a tanköteles kor előtti gyerekek, óvodás korúak nem vesznek részt a programokon, így nincsenek nagy korkülönbségek. A lemorzsolódás ritka, évente 1-2 esetben fordul elő. Nagyobb konfliktusok eddig nem jelentkeztek, az apróbb összezördüléseket a résztvevők a helyszínen megbeszélik.

8.1.4. A Biztos Kezdet program értékelése Józsefvárosban

A józsefvárosi Gyerekházban 2010 januárjában kezdődött el a munka, így csupán a korábbi programok tapasztalatai összegezhetőek. Scheer Ferencné a Biztos Kezdet programot hatékonynak gondolja, ugyanis szerinte a családnak mindenképpen egyfajta pluszt ad maga az elfoglaltság. Szerinte minden segít, ami információ vagy minta, illetve ha az anyuka egy kis időre kiszabadul az esetlegesen mentálisan, fizikailag rossz körülmények közül, az épít mind a gyereken, mind a családon. A program munkatársai által végzett folyamatos felmérések eredményei szerint¹⁰⁹ „a gyermekek szociális, értelmi és mozgásfejlődési szintjét vizsgálva megdöbbentő, hogy az átlag fejlődési szinttől jelentős lemaradást mutató gyermekek aránya 10-29 százalék, a kisebb lemaradást mutató gyermekek száma további 10 – 26 százalék között van. Az életkor növekedésével nő a fejlődési lemaradást mutató gyermekek száma is.”¹¹⁰ A 0-2 éves korú gyerekek elsősorban mozgásfejlődésben, a 2-4 éves korú gyerekek beszédfejlődésben és az önállóság terén maradnak le társaiktól a Biztos Kezdet programokba való bekerülés előtt. **A tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy a korai felismerés és megfelelő személyi és tárgyi feltételek, illetve napirend kialakítása révén nagy mértékű fejlődés indulhat meg.** A vizsgált gyerekek közül 2007 szeptemberében 3,13 százalék, 2008 szeptemberében 1,5 százalék nem volt iskolaérett, szemben a kerületi Nevelés Tanácsadó adataival, amely szerint a kerületben az iskolaéretlen gyerekek aránya 9-11 százalék. A vizsgálatból nem lehet messzemenő következtetéseket levonni a minta kis mérete miatt, azonban a jelenlegi adatok azt mutatják, hogy a gyerekek minél előbb kezdik a programot, annál kisebbek lesznek később fejlődésbeli hátrányaik.

Az interjúalanyok fontosnak tartották a programok folytatását, a hosszú távú tervezést. A Gyerekházak életében ugyanis a három éves támogatási időszak csupán a program beérésére elég, ennyi idő kell a közösség megnyerésére, a munkatársak magabiztosságának elérésére. Az eredményes szakmai munkához azonban ennél jóval hosszabb idő szükséges.

¹⁰⁹ Az első két évben a programban résztvevő gyerekek helyzetét kérdőívekkel vizsgálták, majd a 2004-ben és 2005-ben óvodába került, 2007-ben és 2008-ban tanköteles korú 146 gyerek családjából 134 család adatait kérdezték le. A szülők iskolai végzettségéről elmondható, hogy az anyák 57, az apák 58 százaléka rendelkezett 8 osztályos végzettséggel. Az anyák 50 százaléka, az apák 54 százaléka volt aktív dolgozó.

¹¹⁰ Scheer F. (2009) Biztos Kezdet Budapesten, a Józsefvárosban, kézirat.

Kérdés azonban, hogy a támogatási időszak lezárultával mi történik majd a házakkal. Bár a program szakmai vezetőinek részéről van hosszú távú elköteleződés, „*a folyamatos fenntarthatóságáért politikai küzdelmeket kell vívni.*”¹¹¹ A jelenleg hatályos két éves akcióterv 10 hónap múlva jár le,¹¹² az utána következő időszakról csupán szándékok és ígérek fogalmazódtak meg, a sok bizonytalanság pedig negatív hatással van a jelenlegi programokra is.¹¹³ A központi program munkatársai a politikai akarat megszerzését is feladatuknak tekintik.

A programok folytatása mellett azok szélesebb körben való elterjesztését is szükségesnek ítélték. A központi program munkatársai jelenleg is gondolkoznak a kezdeményezés kiszélesítésének lehetőségein. Scheer Ferencné szerint továbbá nem csak a kategorizáltan hátrányos helyzetű, hanem a magas státuszú családok esetében is érdemes hasonló programokat indítani. E családok gyerekei ugyanis ugyanazokkal a fejlődési megtorpanásokkal fognak küzdeni, csak más okok miatt. A gyerekek elmélyült játékához olyan környezet kell, ami egyfajta állandóságot biztosít. Véleménye szerint az nevelési-oktatási támogatásoknál a gyerekek nagyon korai életszakaszban történő fejlődésére és a szülők támogatására is sok forrást kellene biztosítani. „*Amikor kezdő voltam a szakmában, azt mondta egy idős gyerekorvos, hogy a pokol tornáca jó szándékkal van kiköveve, és amit a gyerekek tudatlanságból, akár jó szándékkal ártunk, sajnos nem látszik azonnal. Ha azonnal látszana, nem csinálnánk.*”¹¹⁴

8.2. A szendrőládi közoktatási intézményekben történő foglalkoztatási és képzési program

A program a helyi általános iskolában zajlott, két roma munkatárs hat éven keresztül történő foglalkoztatását és képzését foglalta magába. A kezdeményezésről a program egyik megvalósítójával, az iskola igazgató-helyettesével, Rőcsei Andrásnéval, valamint annak egyik résztvevőjével, Maródiné Ádám Andreával készült interjú.

8.2.1. Szendrőládi környezet

Szendrőlád Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, az észak-magyarországi régióban található, halmozottan hátrányos térségben. A község lakossága 1879 fő, az önkormányzat dolgozóinak becslése szerint a település 70-80 százaléka roma származású. A községben víz és elektromos áram minden utcában, gáz egy-két utca kivételével mindenhol található.

A munkanélküliség 80 százalékos; munkalehetőség csupán az óvodában, az iskolában, az önkormányzatnál, az öregotthonban akad. **A helyi romák közhasznú munkákban tudnak kizárólag elhelyezkedni, emellett páran a helyi erdőszetben dolgoznak, vagy más településekre járnak.** A jelzőloghitelek miatt többen nagy adósságba keveredtek, valamint működik az uzsora intézménye is. Az iskola mellett a helyi cigány kisebbségi önkormányzat, valamint a Bhim Rao egyesület aktív a romák helyzetének javítása terén. Az egyesület tanodát üzemeltet, illetve családi napközi indítását tervezi májustól.

---

¹¹¹ Interjú Szilvási Lénával

¹¹² Az esettanulmány 2010 februárjában készült.

¹¹³ További problémaként merült fel a pályázati kiírások szigorú követelményrendszere – a házak rezsijének saját forrásból történő kifizetése, illetve a pályázati időszak utáni egy éves fenntartási kötelezettség – amely többnyire kizárta a leghátrányosabb helyzetű településeket. A pályázatok költségvetésének nem megfelelő tervezése és a problémák felismerése utáni módosítások nehézsége szintén több helyen kellemetlenségeket okozott.

¹¹⁴ Interjú Scheer Ferencnével

Az elemzett program megvalósítója a szendrőládi Napköziotthonos Óvoda és Általános Iskola volt. Az iskolában jelenleg 355 gyerek tanul alsó és felső tagozaton. **A tanulók kizárólag roma származásúak, a nem roma fiatalok az edelényi iskolát látogatják.** A diákok közül 44 sajátos nevelési igényű (SNI). Az SNI-s gyerekek alsóban integrált osztályokban tanulnak, emellett a törvény által előírt külön fejlesztő órákon is részt vesznek gyógypedagógusok felügyeletével. A felső tagozatos diákokat külön osztályokban oktatják. Az iskola a jelen program mellett egyéb pályázatok megírása és megvalósítása terén is aktív.

8.2.2. A program indítása

A Miniszterelnöki Hivatal Romaügyi Hivatala és az Oktatási Minisztérium az Oktatás Kutató Intézet és az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány (OFA) együttműködésével dolgozta ki a roma származású munkanélküliek közoktatási intézményekben történő foglalkoztatása és képzése programot. A kezdeményezés olyan integrált megközelítés alkalmazására törekedett, amely **a munkaerőpiacra való belépést a hátrányos társadalmi-gazdasági helyzetből fakadó problémák figyelembe vételével kívánta segíteni.** A program legalább 8 általános iskolai végzettséggel rendelkező roma származású munkanélkülieket támogatott, akik vállalták, „hogy a program időtartama alatt munkaviszonyban dolgoznak, a szakképesítés megszerzéséhez szükséges alapképesítést – 10. évfolyam elvégzése, illetve érettségi - és OKJ szakképesítést szereznek.”¹¹⁵ OKJ-s képesítést ifjúságsegítő, pedagógiai asszisztens vagy gyermek és ifjúsági felügyelő szakmákból szerezhettek.

A projektek 2003 nyarán kezdődtek, és a szakmai képzés időtartamától függően kettő, három vagy négy évig tartottak, illetve a programban támogatott intézményeknek további két évig biztosítaniuk kellett a roma munkavállaló továbbfoglalkoztatását. Pályázatot olyan Észak-Magyarországi, Dél-Dunántúli, Dél-Alföldi és Észak-Alföldi közoktatási intézmények nyújthattak be, ahol a roma tanulók aránya elérte a 20 százalékot. Az első és második alkalommal meghirdetett pályázati kiírásra összesen 46 közoktatási intézmény pályázott sikerrel, 61 fő foglalkoztatásának és képzésének megvalósítására.

A program Szendrőládon a 2003/2004-es tanévben indult. **A projekt keretében két segítőt - egy férfit és egy nőt – foglalkoztattak.** Róczei Andrásné a programot félig tartja sikeresnek, ugyanis míg az egyik résztvevő leérettségizett, majd OKJ-s pedagógiai asszisztensi végzettségét szerzett; addig a program másik résztvevője a magyar nyelvből tett sikertelen érettségi vizsga után nem próbálkozott pótérettségivel, külföldi munkát vállalt, így vele felbontották a szerződést. „*Sajnálunk, mert meg voltunk elégedve vele.*”¹¹⁶ Maródinét, a képzési feltételeket sikeresen teljesítő munkatársat a pályázati szerződés által is elvárt két évig alkalmazták, majd kisbabája született, így a munkaviszonyt megszüntették. Jelenleg újra alkalmazását tervezik, melynek pénzügyi támogatásához a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Munkaügyi Központ Edelényi Kirendeltségének választását várják.

8.2.3. Foglalkoztatási programelem

A program kezdetén a pályázatírók mindkét felvett résztvevővel tisztázták, milyen munkakörre alkalmazzák őket. Feladataik közé tartozott az ügyelet, reggel bekísérték a gyerekeket az iskolába, étkezéseknél felügyelték őket, segítettek nekik. Mikor idejük engedte,

¹¹⁵ Országos Foglalkoztatási Közalapítvány (2003) Pályázati dokumentáció a roma származású munkanélküliek közoktatási intézményekben történő foglalkoztatása és képzése nyilvános pályázathoz (RKF/2003), http://www.ofa.hu/index.php?WG_NODE=WebPalyazatok&WG_OID=PALfe3690f65cc3128a9

¹¹⁶ Interjú Róczei Andrásnéval

délutánonként segítettek a gyerekeknek a házi feladat írásában, olvasásban, verstanulásban. Iskolai rendezvények, összejövetelek alkalmával, például farsang vagy ballagás során szintén számíthattak munkájukra. „*Mindenhol ott voltunk, ahol ott kellett lenni.*”¹¹⁷ A két résztvevő külön feladatkörökkel is rendelkezett, míg Maródiné Ádám Andrea irodai asszisztensként is működött előzetes számítógépes ismereteit felhasználva, addig a férfi kolléga a gyermekvédelmi felelősök munkáját segítette, hetente látogatta a családokat. „*Volt nagyon sok olyan eset, hogy a gyerekeket ő hozta be.*”¹¹⁸ Az új munkatársakat a pályázat értelmében minimálbéren foglalkoztatták, majd az érettségi és az OKJ-s szakma megszerzése után annak megfelelő bércsoportba sorolták.

8.2.4. Oktatási/képzési programelem

A program két résztvevőjét teljes állásban foglalkoztatták, akik emellett tanulmányaik miatt hetente konzultációra jártak, vizsgaidőszakban több hetes tanulmányi szabadságot is kaptak. Ezen alkalmakkor a helyben maradt pedellusok vették át feladataikat. Az érettségire való felkészítésre a miskolci Herman Ottó Gimnáziumban került sor. A két résztvevő mellett az őket segítő mentorok –szintén a miskolci gimnáziumban vettek részt mentori képzésen évente két alkalommal.

8.2.5. A program lebonyolítása

Az OFA a program kiadásait száz százalékban fedezte, a helyi önkormányzatnak nem volt szükséges saját költségvetéséből megtámogatnia. A résztvevőket megillető juttatások folyósításával nem volt komolyabb probléma, a résztvevőknek fizetést mindig tudtuk utalni. A legutolsó mentori díj kifizetésére egy éves csúszással került sor.

A programot Róczeiné több szempontból is hasznosnak találta. Egyrészt **a résztvevők számára munkahelyet teremtett**, hosszú időn keresztül biztos állást nyújtott. Emellett a résztvevők munkája **nagy segítséget jelentett a tantestület és a gyerekek számára is**. Jó közvetítőknak bizonyultak a szülők és iskola között. Végül, **a foglalkoztatás képzéshez kötése lehetőséget adott és ösztönözte a résztvevőket arra, hogy szakképesítést szerezzenek**. Így később könnyebben tudnak elhelyezkedni és plusz tudást halmoznak fel. Maródiné a kezdetekben nehéznek találta a munkát, várakozásainál jóval megerőltetőbbnek bizonyult a gyerekekkel való foglalkozás. „*Első héten minden nap fejfájással mentem haza.*”¹¹⁹ Bizonyos idő elteltével azonban baráti kapcsolatokat alakított ki a nagyobb gyerekekkel, akik szívesen keresték meg, ha – akár magánéleti – problémájuk akadt, valamint a kisebbek is ragaszkodni kezdtek hozzá.

A szendrőládi programban a két résztvevő közül egy fő szerzett érettségit és szakképesítést. Ő jelenleg pedagógia alapszakon vesz részt a felsőoktatásban. A kezdeményezés így sikeresnek tekinthető. Megítélésünk szerint a program azonban Szendrőlád rendkívül hátrányos gazdasági és társadalmi helyzetében komolyabb változást nem okozott. Szükséges lenne emiatt a jelen helyen elemzett programhoz hasonló kezdeményezések mellett munkahely-teremtésre, a gazdasági aktivitás növelésére irányuló programokat megvalósítani a településen, amelyek nélkül a hosszú távú fejlődés nem biztosított.

---

¹¹⁷ Interjú Maródiné Ádám Andreával

¹¹⁸ Interjú Róczei Andrásnéval

¹¹⁹ Interjú Maródiné Ádám Andreával

8.3. A szomolyai telepfelszámolási program

A lakhatási esettanulmány keretében a Roma Integráció Évtizede Programhoz kötődő, „a telepen, teletszerű lakókörnyezetben élők lakhatási és szociális integrációja programja” egyik példája kerül bemutatásra.¹²⁰ A program a szegregáció megszüntetését komplex, több területre kiterjedő szemérettel kívánja elérni; nem csupán lakhatási, hanem oktatási, közösségfejlesztő, egészségügyi és foglalkoztatási elemek is szerepelnek a települések projektjeiben. Az egyes programok megvalósítói konzorciumot felállító települési önkormányzatok vagy civil szervezetek, melyek a helyi igényekhez igazítják a rendelkezésre álló források elosztását. A helyi lebonyolítók munkáját a minisztérium által küldött mentor segíti, aki szakmai tanácsokkal látja el a szervezeteket. A program a szomolyai pincelakásokban élő roma családok lakóhelyi és szociális szegregációjának megszüntetésére irányult. Az esettanulmányhoz a programot lebonyolító Szomolyai Romákért Egyesület vezetőjével, a településen megvalósuló program koordinátorával, Lázár Györgyné Irénkével készült interjú.

8.3.1. A szomolyai környezet

Szomolya Borsod-Abaúj-Zemplén megyében található. Földrajzi és közigazgatási elhelyezkedése kedvezőtlen, mert bár a kistérség közigazgatási központja Mezőkövesd, a település inkább Egerhez kötődik. „Az úthálózata miatt csak ebben a két irányban mozoghat a falu, amely kevés az országos vérkeringésbe való bekapcsolódásához.”¹²¹ A község lakóinak száma egyre csökken, jelenleg 1650-1700 fő körül mozog. A roma lakosság aránya 20 százalék.

Szomolya Cseresznyevirág elnevezésű projektje¹²² a telepes program 2007-es és 2008-as körében is támogatásban részesült. A program első köre 2007 márciusától decemberig, második köre 2008 januárjától 2009 júniusáig tartott. A programot megvalósító konzorcium tagjai a főpályázó Szomolyai Romákért Egyesület, a Szegényeket Támogató Alap (SZETA) Egri Alapítványa, Szomolya Önkormányzata, valamint Szomolya Cigány Kisebbségi Önkormányzata voltak. A program második köréhez a települési önkormányzat már nem csatlakozott. A program lakhatási, foglalkoztatási, oktatási, közösségfejlesztő, szociális és egészségügyi elemeket is tartalmazott.

8.3.2. A program alapkonceptiója: az egyesület megerősítése

Mivel az önkormányzat az előző évben nem pályázott, „a projekt fő komponense a Szomolyai Cigányokért Szervezet erőforrásainak bővítését célozta meg, és ebbe ágyazódtak be a lakhatási, oktatási, foglalkoztatási és szociális alprojektek.”¹²³ Első lépésként ezért a program megvalósítói a falu központjában házat vásároltak, amely biztosította a folytonos működés és a hosszú távú tervezés feltételeit. Az egyesület székhelye lett a későbbiekben a megvalósítás helyszíne is, biztosítva a szükséges infrastruktúrát és a helyet az oktatási és közösségi programok, valamint a szociális szolgáltatások számára.

¹²⁰ A kormányzati intézkedés általános leírásáért lásd a 4.3.3.1. fejezetet.

¹²¹ Szociális és Munkaügyi Minisztérium (2008) Kormányzati intézkedések a lakhatási szegregáció visszaszorítására, elérhető: <http://www.romaweb.hu/romaweb/index.html>

¹²² Cseresznyevirág projekt: Szomolya 2006-2009, brossúra.

¹²³ Szociális és Munkaügyi Minisztérium (2008) Kormányzati intézkedések a lakhatási szegregáció visszaszorítására.

8.3.3. Lakhatási programelem

A program kezdete előtt a szomolyai cigányság egyharmada (119 fő) lakott 26 riolittufába vájt pinceházban, mélyszegénységben. „A pinceházak nehezen megközelíthetőek, vizesek és dohosak, nélkülözik az alapvető civilizációs eszközöket.”¹²⁴ **A pinceházakat a két év alatt teljes mértékben felszámoltak, a családokat a falu integrált részeibe költöztették.** A helyi cigányság többsége azonban továbbra is két szegregált utcában, a település szélein lakik.

A program első körében „a 26 szomolyai barlanglakásból 11 családnak sikerült integrált lakókörnyezetben új otthonot teremteni. 10 család számára lakást vásároltak, 1 család pedig építkezésbe fogott.”¹²⁵ Emellett 7 család számára anyagi segítséget nyújtottak vízbekötéshez. Ebben a körben a kedvezményezett családok rendelkeztek bizonyos mértékű önerővel – szocpol vagy hitel formájában –, ezért a házak saját tulajdonukba kerülhettek. A megvásárolt ingatlanok több esetben felújításra szorultak, amelyet helyi vállalkozók megbízásával szintén a programból álltak.

Szomolya a telepes program következő körében is beadhatta pályázatát, mivel a projekt csupán a családok feléneke esetében szüntette meg a lakóhelyi szegregációt, így félő volt, hogy visszaállhat az eredeti állapot. A második körben a továbbra is pincelakásokban élő összes családot új ingatlanokba költöztették. Mivel ekkor a kedvezményezettek már nem rendelkeztek a szükséges önerővel, a házak az egyesület tulajdonába kerültek. Az ingatlanokat jelenleg az egyesület bérbe adja a családoknak havi 4000 forintos összegért, amelyekből az esetleges javításokat, felújításokat állják majd. Az elképzelések szerint tíz év letelte után egy jelképes összegért majd a családok tulajdonába kerül a ház. A második körben vásárolt ingatlanok felújítását és javítását a foglalkoztatási program keretében zajló kőműves képzésben résztvevők végezték.

Az utolsó családok a házakba 2009 februárjában költöztek. A gazdasági válság ellenére az **elmúlt egy évben, bár a számlák fizetésével felmerülnek időszakos problémák, még nem kötötték ki sehol a vizet vagy a villanyt.**

8.3.4. Foglalkoztatási programelem

Szomolyán az országos átlagnál alacsonyabb a foglalkoztatottak aránya. Lázár Györgyné Irénke szerint a településen 20 százalékos a munkanélküliség, azonban vagy így vagy úgy, főként alkalmi munkák révén, a romák nagy többsége dolgozik. A program foglalkoztatási része a nagyfokú munkanélküliség csökkentését célozta.

Bár foglalkoztatási elemek az első kör pályázatában is szerepeltek, akkor az OFA nem ítelt meg támogatást a szomolyai projekt számára. Ennek ellenére a szervezet ki tudta harcolni, hogy a Mezőkövesdi Munkaügyi Kirendeltség 70 százalékos támogatásával a projekt lebonyolítását többek között helyi roma emberek is segítsék közhasznú státuszban.

A program második körében már beindulhattak képzések: 20 fő alapfokú iskolai végzettséget szerzett szintén a munkaügyi kirendeltség támogatásával. A hetedik és nyolcadik osztály befejezésére irányuló képzésen kívül továbbá „10 fő gyermek és ifjúsági felügyelői munkakörben dolgozott egri gyermekintézményekben és a program szociális alprojektjében,

¹²⁴ Cseresznyevirág projekt: Szomolya 2006-2009, brossúra.

¹²⁵ Szociális és Munkaügyi Minisztérium (2008) Kormányzati intézkedések a lakhatási szegregáció visszaszorítására.

valamint szakképesítést is szerzett. 10 fő falazó kőműves szakmához jutott.”¹²⁶

A lakhatási és foglalkoztatási programelemek mellett a projekt végrehajtói szociális szolgálatot is üzemeltettek és üzemeltetnek a mai napig. A szolgáltatás eredetileg a programban kedvezményezettként részt vett családok új környezetbe való beilleszkedésének könnyítését szolgálta, azonban később az egész roma közösség és alkalmanként a település nem roma lakosai is igénybe vették segítségüket. *„Ezt kell elérnünk, hogy olyan hely legyünk, ami bárki számára nyitott.”*¹²⁷ Oktatás és közösségépítés terén délutáni és hétvégi programokat – gyakran a gyerekek fejlesztését célzó szakmai munkával egybekötve, illetve néha kirándulásokat, versenyeket, nyári tábort és ünnepeket szerveztek, melyek a teljes közösséget célozták.

8.3.5. A megvalósítás közben felmerült konfliktusok

A projekt végrehajtása során felmerültek konfliktusok a programban részt nem vevő roma családokkal, a nem roma közösséggel és az önkormányzattal is. A roma közösség kapcsán az első kör során elsősorban a családok kiválasztása merült fel konfliktusforrásként. A település nem roma lakossága körében szintén előfordultak a végrehajtást megnehezítő problémák. Egyes esetekben a frissen beköltözött családok szomszédjai az önkormányzatnál tettek panaszt hangoskodás vagy egyéb okok miatt, azonban a programban dolgozók közbenjárása révén hamar megoldódtak a problémák. **Lázár Györgyné Irénke szerint a 24 családból eddig 4 család nem illeszkedett be teljesen új környezetébe, ami nagyon jó aránynak tekinthető.**

A helyi önkormányzattal való együttműködésből szintén fakadtak konfliktusok, melynek eredményeként az első körben konzorciumi tag önkormányzat a második kör során már nem vállalta a tagságot. A probléma forrása Lázár Györgyné Irénke szerint az volt, hogy az önkormányzat nagyobb beleszólást akart, kifogásolt bizonyos programelemeket, így például a település szélén lévő cigány utcák¹²⁸ környékére költöztette volna a kedvezményezetteket, amelyet azonban az egyesület elfogadhatatlannak tekintett

8.3.6. A program értékelése

A program sikerének alapja Lázárné véleménye szerint egyrészt a mentor alapkonceptiója, amely **a civil szervezet erősítésén keresztül megvalósuló hosszú távra való berendezkedés** volt. Az egyesület továbbra is működik, megvalósítva több, köztük akár jelentősebb költségvetésű pályázatot is, ezzel munkát biztosítva tagjainak, miközben a házakba beköltözött családok ki tudják fizetni a számlákat, így a program fenntarthatónak tekinthető.

Az utógondozás biztosítása szintén elengedhetetlen feltétele egy program sikerének. Szomolyán az egyesület képessé vált a feladat ellátására, azonban egyéb településeken szükséges lenne megoldani, hogy egy-két évig szociális munkást biztosítsanak az önkormányzatok – akár saját költségvetésből – a családok számára.

Az erős roma közösség kiépítésében **elsődleges fontosságúak a számukra szervezett programok.** Erre azonban a pályázat nem biztosított megfelelő keretet annak ellenére, hogy azok szervezése elvárt tevékenységnek számított. A közösségi programokat többnyire az

¹²⁶ Cseresznyevirág projekt: Szomolya 2006-2009, brossúra.

¹²⁷ Interjú Lázár Györgyné Irénkével

¹²⁸ A program a Szomolyán található négy szegregált településrész közül kettőt számolt fel. A cigányság több mint ötven százaléka azonban továbbra is a település széléin elhelyezkedő utcákban lakik.

egyesület tagjai vagy a CKÖ finanszírozták, amely hosszú távon nem jelent fenntartható megoldást.

Az egyesület munkáját elemezve problémaként a nem elegendő kommunikáció, információáramlás emelhető ki, amely a község lakosságának nyugalma miatt lett volna szükséges. A szociális tárcával való kommunikációt azonban megfelelőnek ítélte az interjúalany.

A felmerült nehézségek, problémák ellenére a sikerességet biztosító programelemek révén a telepen, telepszerű lakókörnyezetben élők lakhatási és szociális integrációs programja Szomolyán jó példának tekinthető, a korábban pinceházakban lakó családok speciális szegregációját megszüntette, miközben az egyesület és a közösség megerősítése által hosszú távú fejlesztéseket indított el. Az oktatás és foglalkoztatás területén jelentkező problémák megoldására azonban a program önmagában nem volt elégséges. Az elért eredmények megőrzése és a folyamatos fejlődés érdekében további projektek kiírása és megvalósítása, illetve a társadalmi és gazdasági problémák komplex kezelése szükséges.

9. Összefoglalás

Ahogy azt a tanulmány desk research részében kifejtettük, **a magyarországi roma népesség foglalkoztatási, oktatási, lakhatási és egészségi helyzete jelentős mértékben elmarad az országos átlagtól**, erőteljes beavatkozást kíván. A problémák között kell megemlíteni az alacsony iskolai végzettséget, a tartós munkanélküliséget, a területi kirekesztést, az alapellátások igénybevétele során megjelenő diszkriminációt. Az egyenlő bánásmód elvének érvényesítése területén még sok a tennivaló, melyek elősegítéséhez az állam és a jogalkalmazó szervek tudatos jogérvényesítése szükséges. **A konfliktusok számának növekedése, azok intenzitása, a szélsőjobboldali szervezetek térnyerése szintén aggasztó tendenciák.** Ezen összetett jelenségeket szükséges társadalmi szinten kezelni, hiszen nem utolsósorban Magyarország versenyképessége és jövője múlik azon, miként kívánjuk, és kívánjuk-e ezt a helyzetet megoldani. Ebben a folyamatban az állami beavatkozásoknak jelentős szerepe van.

A Kormány számos intézkedést tett a Roma Integráció Évtizede Program keretében a romák forrásokhoz való egyenlő esélyű hozzáféréseinek megteremtése, a cigány tanulók iskolai sikeressége, a munkaerő-piaci integráció, valamint a lakhatási szegregáció csökkentése érdekében. A bevezetett kormányzati programok célcsoportjai azonban többnyire nem kifejezetten a romák, hanem a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok; **az intézkedések hatékonysága a romák integrációja, körülményeik javítása szempontjából a szükséges adatok hiányában nem megfelelően ítéltető meg**, nem nyomon követhető. A visszajelzések alapján kézzel fogható eredményt, érzékelhető változást sem a cigányság, sem a többségi társadalom nem érzékel.

A jelen tanulmány elsősorban szakértői vélemények alapján értékelt a programot. A kérdőíves kutatás eredményei szerint **bár bizonyos intézkedések korlátozott mértékben sikeresnek tekinthetők**, a program összes területén - azaz oktatás, foglalkoztatás, lakhatás és egészségügy terén – **növekedett a diszkrimináció és csökkent az integráció szintje az elmúlt években.**

A fókuszcsoporthoz vizsgálat alapján elmondható: a RIÉP egyértelmű pozitív vonatkozása, hogy a roma-integrációra, a cigány emberek tarthatatlan élethelyzetére irányítja a közfigyelmet. Ezen túlmenően azonban a megkérdezettek a programot többnyire egy **jóindulatú, reprezentatív, szimbolikus eljárásnak, és nem valós cselekvésnek tekintették.**

A szakértők az elmúlt években komoly hiányosságokat tapasztaltak, alapvető problémaként merült fel, hogy **megfelelő hatásvizsgálattal nem találkoztak.** Az eredmény-kimutatások szintjén nincs összhang, amely a programelemek közötti átjárást, átfedést tisztázná; **nincs egyértelmű átláthatóság** az egyes szakterületek, minisztériumok és végrehajtási területek között. Továbbá a RIÉP eredményeinek kommunikációja nem megfelelő, az összehangolt szakmai irányítás pedig hiányos. A fókuszcsoporthoz résztvevő szakértők a jelenlegi eredmények értékelése mellett a program hatékonyságának fokozása érdekében javaslatokat is tettek, melyek a 6. fejezetben olvashatók.

A konkrét programok megvalósításának szintjén ennél pozitívabb képpel találkozhatunk, az esettanulmányok során bizonyos mértékben sikeresnek értékelt projekteket ismertettünk. Mélyinterjú kutatásunk alanyai, akik az egyes programok kedvezményezettjei voltak, a **projektek kapcsán szintén pozitív változásokról számoltak be.** Ezek alapján kijelenthető, hogy az egyes, megfelelően végrehajtott programok megerősítő hatással lehetnek a résztvevőkre. Az általánosságban tapasztalható problémák ellenére tehát a program egyes

kezdeményezései alkalmasak változások elindítására.

Összefoglalva elmondható: bár az egyes programok lehetnek pozitív hatásúak, illetve kiterjedt intézményi struktúra, nagy mennyiségű anyagi források állnak rendelkezésre a Program által meghatározott feladatok végrehajtására; a problémák kezeléséhez szükséges megfelelő társadalmi, politikai háttér, stratégia, koncepció, átlátható támogatási rendszer hiányában **a Roma Integráció Évtizede Program hatékonysága és eredményessége nem biztosított.**

10. Ajánlások¹²⁹

A koordináció, fenntarthatóság és elszámoltathatóság erősítése érdekében szükséges egy olyan nemzetközi **irányító szervezet felállítása**, melynek feladata:

- a feladat-, és hatáskörök, valamint ezek végrehajtásáért felelős személyek, intézmények körének egyértelmű meghatározása;
- teljesíthető határidők betartatása;
- a megnevezett felelősök számonkérése;
- az egyes szereplők által készített kimutatások szintetizálása, többnyelvű – a résztvevő országok nemzeti nyelvein is történő – közzététele.

A visszajelzések szerint **ilyen feladatot tárcaközi szervezetek is betölthetnek, ugyanakkor az OSI** – egyfajta hangsúlyosabb program menedzseri feladatkört felvállalva – **szintén alkalmasnak tekinthető** ennek ellátására. A munkába ajánlott a szakmailag jelentős kormányzati, tudományos, civil, roma érdekképviseleti szervek bevonása.

Az OSI-nak a következő területeken juthatna hangsúlyosabb szerep:

- nemzetközi ügyvitel (koordináció és EU-s érdekérvényesítés);
- hazai operatív team-ek irányítása;
- monitoring és a számonkérés rendszerének kiépítése (pl. protokollok kidolgozása, monitoring szervezetek funkciójának megerősítése);
- tájékoztatás.

Az irányító szervezet felállítása mellett **minimum standardokat tartalmazó nemzetközi alapdokumentum készítése** szükséges, amely az országok különbözőségeit figyelembe véve ad fogalmi definíciókat, alapelveket, indikátorokat határoz meg a Program értékelhetőségének és folytonosságának biztosítása érdekében.

A RIÉP négy prioritási területe – az oktatás, foglalkoztatás, lakhatás és egészségügy – közötti összhang megteremtése, **a programelemek közötti átjárás biztosítása, és az esetleg előforduló átfedések tisztázása** szintén az elszámoltathatóság, valamint a hatékonyságnövelés érdekében szükséges. A RIÉP négy fő prioritási területén megvalósult kezdeményezések jó viszonyítási alapként szolgálhatnak újabb kormányzati intézkedési csomagok, pályázati programok kidolgozása során. Ehhez kapcsolódóan a várható államigazgatási reformoknak, az **általános, társadalmi fejlesztésekre irányuló intézkedéseknek a programmal való összehangolása** szintén ajánlott.

A RIÉP minden vonatkozási területén **átfogó antidiszkriminációs elveket szükséges érvényesíteni**. Amíg ugyanis az állam nem kezdi meg következetesen érvényesíteni az antidiszkrimináció, a deszegregáció és az integráció elvét, addig az elszórt programoktól nem lehet eredményeket várni.

A roma integrációs diskurzusok beindítása, a demokratikus önszerveződés erősítése szükséges, azaz **fontos a helyi szinten a roma integrációval, roma-nem roma együttéléssel kapcsolatos bottom-up irányú kezdeményezések támogatása**, melyre válaszul

---

¹²⁹ Az ajánlásokat a kutatás keretében végzett szakértői vélemények elemzése nyomán adjuk.

felelősségteljes, szakmailag indokolt, költségvetés szempontjából betartható cselekvési programok születhetnének.

Az elszámoltathatóság érdekében **ki kell dolgozni olyan adatgyűjtési mechanizmust**, amely az európai normáknak eleget téve védi a személyes adatokat és az önazonossághoz való jogot, és lehetővé teszi, hogy a RIÉP négy fő prioritási területe vonatkozásában mérhetőek legyenek a romákat célzó integrációs erőfeszítések. A valóságghű, számszerű adatok révén az átláthatatlanságból is fakadó téves információk aránya csökkenthető lenne.

Az **évenkénti, rendszeres és teljes körű adatgyűjtést és program-értékelést**, valamint szintetizáló, nemzetközi szintű kimutatások készítését szükséges megszervezni. A program egészére vonatkozó statisztikák, főbb kimutatások **ingyenes, webes hozzáférhetőségének biztosítása angolul**, valamint a résztvevő országokra vonatkozó tanulmányok összegyűjtése és közzététele **nemzeti nyelveken** szintén az értékelhetőség és transzparencia szempontjából ajánlott. Ezzel a több szintű (lakossági és szakmai) tájékoztatás, a kommunikáció területén megfigyelhető hiányosságok is pótolhatókká válnának. Az **erősebb kommunikáció**, a programmal kapcsolatos több elérhető adat javítaná a program közkeveltségét, a nyilvánosság és a döntéshozók érzékenységét a témára.

Irodalomjegyzék

1949. évi XX. törvény – *A Magyar Köztársaság Alkotmánya.*
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=94900020.TV

1992. évi LXIII. törvény a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról. <http://abiweb.obh.hu/adatved/magyar/avtv.htm>

1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól.
<http://www.nemzetisegek.hu/dokumentumok/kisebbssegitorveny/kisebbsstorvmagyar2006.pdf>

1993. évi XLVI. törvény a statisztikáról.
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99300046.TV

2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról.
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0300125.TV

68/2007 (VI.28.) OGY. határozat a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervről.
http://www.romaweb.hu/doc/evtizedprogram/2007/RIEP_stratterv.pdf

1105/2007. (XII. 27.) Korm. Határozat a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervhez kapcsolódó, a 2008–2009. évekre szóló kormányzati intézkedési tervről, elérhető:
<http://www.romaweb.hu/romaweb/index.jsp?p=sajat&id=romaevtizedprogram>

Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézet (2008) *A magyarországi cigányság helyzetének javítására és felemelkedésére a rendszerváltás óta fordított támogatások mértéke és hatékonysága.*
[http://www.asz.hu/ASZ/tanulmanyok.nsf/0/79ED5720B293EBC9C12574F30031B5C7/\\$File/t206.pdf](http://www.asz.hu/ASZ/tanulmanyok.nsf/0/79ED5720B293EBC9C12574F30031B5C7/$File/t206.pdf)

Babusik F. (2004) *A szegénység csapdájában*, Budapest: Delphoi Consulting.
<http://www.delphoi.hu/download-pdf/roma-szoc-eu.pdf>

Babusik F. (2008) *A romák foglalkoztatási diszkriminációja a munkaerő-piacon - Egy empirikus vállalatkutatás eredményei.*
http://www.delphoi.hu/download-pdf/roma_fogl_diszkr.pdf

Bernáth G. és Hammer F. (2007) *Zöld Könyv – A romák médiaábrázolása*, Budapest: Szociális és Munkaügyi Minisztérium.

Biztos Kezdet Program – 2007. Konferencia,
<http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=16364>

Cseresznyevirág projekt: Szomolya 2006-2009, brossúra.

Danova S. (2008) *DecadeWatch: Roma Activists Assess the Progress of the Decade of Roma Inclusion – 2007 Update.*
<http://www.romadecade.org/files/downloads/DecadeWatch/DecadeWatchszázalék202007százalék20Umdat eszázalék20-százalék20Finalszázalék20százalék2830-07-08százalék29.pdf>

Eötvös Károly Intézet (2006) *Roma támogatások és jogosultságok egyéni követésének lehetőségei*, http://www.ekint.org/ekint_files/File/tanulmanyok/romatamogatatas.pdf

European Union Agency for Fundamental Rights (2009) *EU-MIDIS European Union Minorities and Discrimination Survey – Main Results Report*, http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/eumidis_mainreport_conference-edition_en_.pdf

Figyelőnet (2010) *Út a munkához – Út a semmibe*, elérhető: http://www.fn.hu/belfold/20100317/ut_munkahoz_ut/

Fleck G. és Messing V. (2009) „A roma foglalkoztatáspolitikai alakváltozásai”, Lovász A. és Teglédy Á. (szerk.), *Közelkép: Munkapiaci diszkrimináció*. <http://www.mtakti.hu/file/download/mt09/hu/kozelkep.pdf>

Iványi K., Takács J és Udvari M. (2009) „*Haszon-talan*” diszkrimináció helyett a sokszínűség előnyei, Budapest: Mászág Alapítvány. http://massagalapitvany.hu/attachments/073_Haszon-talan.pdf

Jelentés a a kormány részére a cigányság életkörülményeinek és társadalmi helyzetének javítására irányuló középtávú intézkedéscsomagról szóló 1047/1999. (V. 5.) Korm. határozat 2002. és 2003. évi végrehajtásáról. <http://www.szmm.gov.hu/download.php?ctag=download&docID=21274>

Jelentés a kormány részére a romák társadalmi integrációját elősegítő kormányzati programról és az azzal összefüggő intézkedésekről szóló 1021/2004. (III. 18.) Korm. határozat végrehajtásáról (2007. október). <http://www.szmm.gov.hu/download.php?ctag=download&docID=21275>

Jelentés a romák integrációjának elősegítésére irányuló 2007. évi kormányzati intézkedésekről és programokról (2008. július). <http://www.szmm.gov.hu/download.php?ctag=download&docID=21276>

Jelentés a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervhez kapcsolódó, a 2008-2009. évekre vonatkozó kormányzati intézkedési tervről szóló 1105/2007. (XII. 27.) Korm. határozatban foglalt feladatok 2008. évi időarányos végrehajtásáról. http://www.romaweb.hu/doc/evtizedprogram/jelentesek/riepintterv_200809_2008idoarany_vegrehajtás.pdf

Jelentés az Országgyűlés részére az Egészség Évtizedének Népegészségügyi Programja 2008. évi előrehaladásáról (2009). www.eum.hu/jogalkotas/eloterjesztesek/besznepeu-2008szakmapol

Kemény I., Janky B. és Lengyel G (2004) *A magyarországi cigányság 1971-2003*, Gondolat Kiadó: Budapest.

Kertesi G. (2005) *A társadalom peremén – Romák a munkaerőpiacon és az iskolában*, Budapest: Osiris.

Kertesi G., Kézdi G. (2009) *A roma fiatalok általános iskolai eredményessége, középiskolai továbbtanulása és középiskolai sikeressége.* - Zárótanulmány, Budapest: MTA.
<http://econ.core.hu/file/download/jav/roma608.doc>

Kertesi G. és Kézdi G. (2009) *Néhány adat a magyarországi roma népességről.*
http://hvg.hu/itthon/200908_Nehany_adat_a_magyarorszagi_roma_nepessegro?s=jobline

Kormányzati Személyügyi Szolgáltató és Közigazgatási Képzési Központ (2009) *Tájékoztató a „Romák közigazgatásba történő bekerülését támogató programról” pályázók részére.*
<http://www.kszk.gov.hu/data/cms40972/tajekoztato.pdf>

Krémer B (2008) A projekt-kórságról, avagy a *tanoda*-szindróma, *Educatio*, 2008/4.
www.hier.iif.hu/hu/letoltes.php?fid=tartalomsor/1255

Ladányi J. és Szelényi I. (2002) „Cigányok és szegények Magyarországon, Romániában és Bulgáriában”, *Szociológiai Szemle* 2002/4.
<http://www.mtapti.hu/mszt/20024/ladanyi.htm#03>

Liskó I. (2005) *A roma tanulók középiskolai továbbtanulása.* Budapest: Felsőoktatási Kutatóintézet.
www.hier.iif.hu/hu/letoltes.php?fid=kutatas_kozben/184

Marketing Centrum (2009) *Milyenek a cigányok? - Közvélemény-kutatás a „cigánykérdésről”.*
<http://www.marketingcentrum.hu/index.php?lang=hu&page=reszletek&id=28>

Marketing Centrum (2009) *Közvélemény-kutatás – Roma társadalom.*
<http://www.marketingcentrum.hu/index.php?lang=hu&page=reszletek&id=33>

Mi a Biztos Kezdet Gyerekház? (2010) <http://www.biztoskezdet.hu/site/doc/section/7/id/56>.

M. László F. (2009) *Önerőt merítettek - Roma foglalkoztatási programok I.*
<http://oknyomozo.hu/node/38>

M. László F. (2009) *Sziszüphosz a Csereháton - Roma foglalkoztatási programok II.*
<http://oknyomozo.hu/node/39>

Molnár E. és Dupesik Cs (2008) *Country Report on Education: Hungary.*
http://www.edumigrom.eu/sites/default/files/field_attachment/page/node1817/edumigrombackgroundpaperhungaryeducation.pdf

Országos Foglalkoztatási Közalapítvány (2003) *Pályázati dokumentáció a roma származású munkanélküliek közoktatási intézményekben történő foglalkoztatása és képzése nyilvános pályázathoz (RKF/2003).*
http://www.ofa.hu/index.php?WG_NODE=WebPalyazatok&WG_OID=PALfe3690f65cc3128a9

Scheer Ferencné (2009) *Biztos Kezdet Budapesten, a Józsefvárosban, kézirat.*

Setét J. (2007) *Kézikönyv: Telepeken, telepszerű lakókörnyezetben élők programja.*
<http://www.romaweb.hu/romaweb/index.html>

Structuur (Netherland) - Hazilan (Spain) - TE-IS (Hungary) (2008) *Korlátok – Final documents of Access 2 work Project.*
<http://www.prkk.hu/dp/download/korlatok.pdf>

Székelyi Mária, Örkény Antal, Csepeli György (2001) *Romakép a mai magyar társadalomban..* <http://www.socio.mta.hu/mszt/20013/szekelyi.htm>

Szociális és Munkaügyi Minisztérium (2005) *Roma Integráció Évtizede Program.*
<http://www.romaweb.hu/romaweb/index.jsp?id=riep&p=sajat>

Szociális és Munkaügyi Minisztérium (2007) *Az országgyűlés elfogadta a RIÉP stratégiai tervét.*
<http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=16519&articleID=31955&ctag=articlelist&iid=1>

Szociális és Munkaügyi Minisztérium (2008) „*Út a munkához*” *intézkedéscsomag.*
<http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=13565&articleID=40489&ctag=articlelist&iid=1>

Szociális és Munkaügyi Minisztérium (2008) *Kormányzati intézkedések a lakhatási szegregáció visszaszorítására.* <http://www.romaweb.hu/romaweb/index.html>

Szociális és Munkaügyi Minisztérium (2008) *Pályázati felhívás a "Civil szervezetek és az anti-diszkriminációs törvény végrehajtása" program keretében.*
<http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=16389&articleID=31979&ctag=articlelist&iid=1>

Szociális és Munkaügyi Minisztérium (2010) *Pályázati felhívás telepeken és telepszerű lakókörnyezetben élők integrációjának támogatására.*
<http://www.romaweb.hu/romaweb/index.jsp?p=palya&sp=view&id=854>

Varró Szilvia (2009) *Céltalanul - Az MSZP-SZDSZ kormányok romapolitikája 2002 óta.*
<http://oknyomozo.hu/node/22>

Vokó Z., Kósa Zs., Széles Gy., Kardos L., Kósa K., Németh R., Ország S., Fésüs G. és Ádány R. (2006) *A roma telepeken élők egészségének felmérése.* Előadás a NETT XV. Nagygyűlésén, Siófok .

Mellékletek

1. Melléklet: További táblázatok a kérdőíves kutatás eredményeiről

1.1. Oktatás

Milyen mértékben járulnak hozzá az oktatási programok a várt változások előidézéséhez?

Segített, egy válaszos kérdés,

Bázis: az összes olyan válaszadó, aki kompetensnek tekintette magát az oktatási programok tekintetében

	N	százalék
Nagy mértékben	3	8,6
Valamennyire	19	54,3
Egyáltalán nem	2	5,7
Nincsenek ilyen programok	2	5,7
Nem tudja/Nincs válasz	9	25,7
Összesen	35	100,0

Véleménye szerint, az elmúlt öt évben az oktatás területén az integráció szintje...

Segített, egy válaszos kérdés,

Bázis: az összes olyan válaszadó, aki kompetensnek tekintette magát az oktatási programok tekintetében

	N	százalék
Erőteljesen emelkedett	0	0,0
Emelkedett	9	25,7
Csökken	7	20,0
Erőteljesen csökkent	4	11,4
Nem történt változás	6	17,2
Nem tudja	9	25,7
Összesen	35	100,0

Az elmúlt öt évben a romákkal szembeni diszkrimináció az oktatás területén...

Segített, egy válaszos kérdés,

Bázis: az összes olyan válaszadó, aki kompetensnek tekintette magát az oktatási programok tekintetében

	N	százalék
Erőteljesen csökkent	0	0,0
Csökken	4	11,4
Nem történt változás	9	25,7
Emelkedett	10	28,6
Erőteljesen emelkedett	2	5,7
Nem tudja	10	28,6
Összesen	35	100,0

1.2. Foglalkoztatás

Milyen mértékben járulnak hozzá a foglalkoztatási programok a várt változások előidézéséhez?

Segített, egy válaszos kérdés,

Bázis: az összes olyan válaszadó, aki kompetensnek tekintette magát a foglalkoztatási programok tekintetében

	N	százalék
Nagy mértékben	1	2,9
Valamennyire	17	48,6
Egyáltalán nem	8	22,8
Nincsenek ilyen programok	2	5,7
Nem tudja/Nincs válasz	7	20,0
Összesen	35	100,0

Véleménye szerint, az elmúlt öt évben a foglalkoztatás területén az integráció szintje...

Segített, egy válaszos kérdés,

Bázis: az összes olyan válaszadó, aki kompetensnek tekintette magát a foglalkoztatási programok tekintetében

	N	százalék
Erőteljesen emelkedett	0	0,0
Emelkedett	0	0,0
Csökken	13	37,1
Erőteljesen csökkent	4	11,4
Nem történt változás	11	31,5
Nem tudja	7	20,0
Összesen	35	100,0

Az elmúlt öt évben a romákkal szembeni diszkrimináció a foglalkoztatás területén...

Segített, egy válaszos kérdés,

Bázis: az összes olyan válaszadó, aki kompetensnek tekintette magát a foglalkoztatási programok tekintetében

	N	százalék
Erőteljesen csökkent	0	0,0
Csökken	1	2,9
Nem történt változás	4	11,4
Emelkedett	15	42,8
Erőteljesen emelkedett	8	22,9
Nem tudja	7	20,0
Összesen	35	100,0

1.3. Lakhatás

Milyen mértékben járulnak hozzá a lakhatási programok a várt változások előidézéséhez?

Segített, egy válaszos kérdés,

Bázis: az összes olyan válaszadó, aki kompetensnek tekintette magát a lakhatási programok tekintetében

	N	százalék
Nagy mértékben	2	5,7
Valamennyire	13	37,1
Egyáltalán nem	6	17,1
Nincsenek ilyen programok	3	8,6
Nem tudja/Nincs válasz	11	31,5
Összesen	35	100,0

Véleménye szerint, az elmúlt öt évben a lakhatás területén az integráció szintje...

Segített, egy válaszos kérdés,

Bázis: az összes olyan válaszadó, aki kompetensnek tekintette magát a lakhatási programok tekintetében

	N	százalék
Erőteljesen emelkedett	0	0,0
Emelkedett	3	8,6
Csökken	7	20,0
Erőteljesen csökkent	4	11,4
Nem történt változás	11	31,4
Nem tudja	10	28,6
Összesen	35	100,0

Az elmúlt öt évben a romákkal szembeni diszkrimináció a lakhatás területén...

Segített, egy válaszos kérdés,

Bázis: az összes olyan válaszadó, aki kompetensnek tekintette magát a lakhatási programok tekintetében

	N	százalék
Erőteljesen csökkent	0	0,0
Csökken	0	0,0
Nem történt változás	8	22,9
Emelkedett	13	37,1
Erőteljesen emelkedett	3	8,6
Nem tudja	11	31,4
Összesen	35	100,0

1.4. Egészségügy

Milyen mértékben járulnak hozzá az egészségügyi programok a várt változások előidézéséhez?

Segített, egy válaszos kérdés,

Bázis: az összes olyan válaszadó, aki kompetensnek tekintette magát az egészségügyi programok tekintetében

	N	százalék
Nagy mértékben	1	2,9
Valamennyire	11	31,4
Egyáltalán nem	4	11,4
Nincsenek ilyen programok	2	5,7
Nem tudja/Nincs válasz	17	48,6
Összesen	35	100,0

Véleménye szerint, az elmúlt öt évben az egészségügy területén az integráció szintje...

Segített, egy válaszos kérdés,

Bázis: az összes olyan válaszadó, aki kompetensnek tekintette magát az egészségügyi programok tekintetében

	N	százalék
Erőteljesen emelkedett	0	0,0
Emelkedett	1	2,9
Csökken	3	8,6
Erőteljesen csökkent	6	17,1
Nem történt változás	10	28,5
Nem tudja	15	42,9
Összesen	35	100,0

Az elmúlt öt évben a romákkal szembeni diszkrimináció az egészségügy területén...

Segített, egy válaszos kérdés,

Bázis: az összes olyan válaszadó, aki kompetensnek tekintette magát az egészségügyi programok tekintetében

	N	százalék
Erőteljesen csökkent	0	0,0
Csökken	2	5,7
Nem történt változás	7	20,0
Emelkedett	7	20,0
Erőteljesen emelkedett	4	11,4
Nem tudja	15	42,9
Összesen	35	100,0

2. Melléklet: A fókuszcsoporthoz tartozó találkozó vázlata

1. BEMELEGÍTÉS

A Moderátor köszönti a jelen levőket, bemutatkozik, és ismerteti a beszélgetés témáját, a technikai feltételeket (mikrofonok, kamera, mi lesz a felvételek sorsa, anonimitás és titkosítás). Felhívja a csoport figyelmét a beszélgetés szabad jellegére, mindenkit bátorít, hogy őszintén és nyíltan mondja el véleményeit, tapasztalatait, észrevételeit, ami a témával kapcsolatban eszébe jut. De nem kell egymást meggyőzniük semmiről.

- Megkéri a résztvevőket, hogy röviden egyenként mutakozzanak be.
- Milyen intézményt/szervezetet képviselnek?

2. A RIÉP-PEL KAPCSOLATOS PERCEPCIÓK, A PROGRAM ISMERETE

- Mit hallottak a RIÉP-ről, mi is a RIÉP? Milyen általános ismeretekkel rendelkeznek a programmal kapcsolatban? Honnan értesültek róla? Nyomon követték-e a történeteket?
- Mire próbál választ adni - tud-e választ adni a dolgokra?
- Ismerik-e az előzményeket, hiszen 2005 óta fut a program?
- Merre építkeznek, jó irányba halad-e a dolog? Látják-e a továbbfejlesztés irányait?
- Milyen **szerepet tölt be ma ez a PROGRAM** a romák integrációjával kapcsolatban? Van-e rá igény? Miért gondolják így?
  - *Mennyire fontos ez a társadalom vagy lakosság részéről? A célcsoport részéről? A kormányzat részéről? Az integrációt végző intézmények/szervezet/személyek részéről?*
(MODERÁTOR: MINDEN KÉRDÉSKATEGÓRIA UTÁN MEGKÉRDEZNI, HOGY MIÉRT!)
- Hogyan működhet jól egy ilyen volumenű program? Hogy fejtheti ki a hatását? Milyen időkeretben fejti ki hatását? Milyen módszerek, programelemek működhetnek jól, és rosszul? Tudnának esetleg **példákat** is említeni ezzel kapcsolatban?
- Milyen Önök szerint ezek **hatékonysága**? (Mit értünk hatékonyság alatt?-A célcsoport elérését, bevonását.
- Milyen **problémák nehezíthetik** a programok megvalósítását? Melyek ezek a tényezők?
- Hogyan lehetne ezeket **kiküszöbölni**?
- Van-e összefogás a programok kidolgozásával kapcsolatban? A megvalósításával kapcsolatban? Miért gondolják így?
  - *Helyes-e az az irány, hogy „az országoknak az etnikai célzás helyett az egységes politikák, programok felé kellene elmozdulniuk”. Ugyanazok a problémák a cigányság integrációjával kapcsolatban az egyes országokban? Magyarországon melyek a súlypontok?*
- **Mitől nevezné sikeresnek** ezt a programot általában, illetve az egyes területeket tekintve (lakhatás, oktatás, eü, foglalkoztatás)? Milyen sikerélményeket tudna említeni? Milyen konkrét példákat?
- **Mitől jó egy ilyen integrációs célú pályázati program? Milyen elemeknek** kell benne lennie? Milyen eszközökkel lehet jól dolgozni? Az egyes programok célkitűzéseinek megfelelnek-e általában a választott eszközök?
- Milyen elvárásokat támasztanak a programokhoz, pályázatok megfogalmazásához?

- Milyen a megítélése magának a **RIÉP célkitűzéseinek, elvárásainak**? Teljesíthetőek-e ezek az elvárások? (MODERÁTOR: ÁLTALÁBAN ÉS SAJÁT VÉLEMÉNYÜK SZERINT!)
- Milyen területeken vannak **elmaradások**? Melyek a **legégetőbb kérdések mostanság, ami a jövőben prioritást** kell, hogy kapjon pl. a támogatások kiírásában? Milyen célterületeket lenne érdemes Magyarországon hangsúlyozni az elkövetkező időszakban?
- Érzékelhető-e, hogy van olyan terület, vagy olyan szervezet, szakág, ami **kimaradt a programok tervezéséből**? HA IGEN – Kiket, miket kéne még bevonni a programalkotásba?

A NÉGY PILLÉR FŐBB TENDENCIÁINAK FELTÁRÁSA:

- Miben látják általában Magyarországon a **roma munkaerő foglalkoztatásának problémáit**?
- Miben látják általában Magyarországon a **romákkal kapcsolatos egészségügyi problémákat**?
- Miben látják általában Magyarországon a **romákkal kapcsolatos lakhatási problémákat**?
- Miben látják általában Magyarországon a **romákkal kapcsolatos oktatási problémákat**?
- Gyakori probléma a **legitimáció kérdése**: elkülönülnek-e a célcsoport szintjén a hátrányos helyzetűek és a romák? Lehet-e különbséget tenni?
- Vannak-e új intézkedések, vagy csak korábbiakra épülnek rá az elemek? Van-e **innovatív lehetőség a meghatározott célterületekkel, feladatokkal kapcsolatban**?

3. VÉLEMÉNYEK AZ OSI SZAKMAI MUNKÁJÁRÓL

A Soros György nevével fémjelzett Nyílt Társadalom Intézet (OSI) és a Világbank kezdeményezésére létrejött program tevékenységével kapcsolatban szeretnék kérdezni még néhány dolgot.

- **Mennyire végzi jól**, felkészülten a munkáját az OSI a RIÉP-pel kapcsolatban?
- Hol vannak **problémás pontok és hol lehetne javítani** a RIÉP-pel kapcsolatos munkájában?
- Jól működik-e a **szakmai koordináció**? Kik maradtak ki? Kiket kéne még bevonni?
- Hogyan tudna segíteni még inkább? Merre kéne építkeznie?

4. SZAKMAI KÉRDÉSEK

2005-BEN VOLT A RIÉP-RŐL TÁRSADALMI VITA. A TÁRSADALMI VITÁHOZ, ÉS AZ OTT FELVETETT ÉSZREVÉTELEKHEZ NÉMILEG KAPCSOLÓDÓ KÉRDÉSEKET IS SZERETNÉK MEGBESZÉLNI ÖNÖKKEL!

Ezzel kapcsolatban **6 észrevételt** emeltünk ki:

1. A program egyik legfontosabb célkitűzése a partnerségi viszony megerősítése a kormány és a romákat képviselő társadalmi szervezetek között, illetve a társadalmi diskurzus fenntartása.

- Ez megvalósul? HA NEM: miért nem? Mit lehetne tenni?

2. *Hiányzik a programból a teljes programra és az egyes feladatokra fordítandó pénzügyi keret.*

- Hogy látják, az egyes szakaszokat, teljesítési tervek megvalósulnak? Eddig a magyar kormány be tudja tartani a korábban a feladatok végrehajtására és finanszírozására tett ígéreteket? Milyen súlypontok mentén lehetne tervezni?

3. *Fontos lenne a négy prioritási területen és az azokon átívelő általános célterületeken a múltban vagy a jelenleg futó jó, hasznos programok módszertanainak, tapasztalatainak összegyűjtése ("jó gyakorlat" elve).*

- Ez szinte minden programban, pályázati kiírás hatásvizsgálatában felmerül, de kevés ilyen esettel találkozni? Hogy látják ezt, sikerült ez eddig, ill. sikerülhet? Min múlik? Mit lehet tenni ennek ösztönzésére?

4. *Az információ gyakran nem, vagy nem megfelelő módon jut el az érintettekhez.*

- Hogyan látják a cselekvési terv kommunikációs elveinek végrehajtását – működik? Miért gondolják így?

5. *Általában és a RIÉP-pel kapcsolatban is felmerült, hogy: A szociális alapellátás különböző feladatai kapcsán több feladatot kellene kapnia a civil szférának, a cigány közösségi házaknak stb., amelyek az adott tevékenységhez kötődő szakemberek alkalmazása esetén végezhetnének állami normatívából finanszírozott feladatokat (pl. tanoda program, családi napközi, családsegítő szolgálat).*

- Ehhez kapcsolódóan ki lett dolgozva az egyes feladatokhoz kapcsolódó tevékenységek képzési keretei, illetve e tevékenységek akkreditációjának feltételei. Történt-e előrelépés ebben az ügyben?

6. *A programok komplexitása nem mindig megfelelő, nem ad egymásra épülési lehetőséget sok pályázati program, hiányoznak az utókövetések!*

- Sikerül-e Mo-on komplexitásában is említésre érdemes programokat kidolgozni? Rangsorolnak-e a programok - pl. általános probléma, hogy előbb a szociális/anyag problémákon kellene javítani, aztán pl. a foglalkoztatásin. Van-e ilyen egymásra épültség? Kapcsolódnak-e ilyen formán egymáshoz a programok? Adnak-e építkezési lehetőséget egyáltalán a pályázóknak?

3. Melléklet: A mélyinterjúk vázlata

1. CSALÁDTÖRTÉNET

EMLÉKEZZEN VISSZA KÉREM GYEREKKORÁRA! ELŐSZÖR EGY KICSIT A MÚLTRÓL SZERETNÉK ÖNNEL BESZÉLGETNI.

- Mióta élnek a család felmenői a településen, honnan jöttek ide?
- Ha visszagondol gyerekkorára, hogyan alakult a család vagyoni helyzete? Volt-e magántulajdonuk, földjük, műhelyük, üzemük, üzletük?
- A családból kik mentek el a településről és mikor, hová, miért?
- Mi a szülei iskolai végzettsége/foglalkozása, dolgoztak/dolgoznak-e?
- Házasság? Férj/feleség is a településen lakik/lakott?
- A kérdezett neve, kor, iskolai végzettsége?
- Hányan alkotják a háztartást? Hány gyermek van? Hány egyéb eltartott van a családban?
- Mennyire szoros az összetartás a családban?
- Ha baj van, számíthatnak-e valaki segítségére? Kitől kapnak?
- Tagja-e valamilyen közösségnek/szervezetnek/egyesületnek? HA IGEN: meséljen róla!

2. AMIBEN RÉSZT VETT PROGRAM MEGÍTÉLÉSE

MOST SZERETNÉK AZZAL A PROGRAMMAL KAPCSOLATBAN KÉRDEZNI, AMIBEN RÉSZT VETT.

- Arra kérem mutassa be részletesen ezt a programot, amiben részt vett! Mit tud róla?
- Honnan értesült erről a programról?
- Miért vágott bele? Mit várt az elején ettől a programtól?
- Milyen problémára keresett konkrétan megoldást?
- Világos volt-e előzetesen, hogy mit kínál a program?
- Mi volt a jó ebben az egészben? Mi az, ami nem tetszett miért? HA VOLTAK PROBLÉMÁK: Mit kéne másképp csinálni, hogy Önnek megfelelőbb legyen? Miért?
- Milyen kellemes, vagy kellemetlen élmények érték a program során? Mik voltak ezek, tudna példát mondani? Mit gondol, miért alakult ez így?
- Összességében Önnek miben segített ez a program? Miben teljesült az előzetes elvárása?

- Mesélje el, hogy Ön konkrétan milyen tevékenységekben vett/vesz részt ennek a programnak a keretén belül?
  - Mit értékel ezek közül hasznosnak?

- Ajánlaná Ön ebben a programban való részvételt másnak? Miért?
- Ha a jövőre gondol, hogy érzi mit adott Önnek ez a program?
- Volt-e konkrét (rövid távú) következménye/hatása a szervezetnél kapott segítségnek?
- Mit tett volna másképp, ha nincs az adott szervezet és az a program, amiben részt vett?

3. JÖVŐKÉP, TÖREKVÉSEK, VÁGYAK, TERVEK

- Mennyire elégedett a saját körülményivel? Milyen most itt élni?
- Milyen a család általános helyzete a szülei egykori (saját gyermekkorabeli) helyzetéhez képest? Mi változott a gyerekkorához képest?
- Milyennek látja családjá helyzetét? Hogyan alakult ez a rendszerváltás óta?
- Hogyan fog alakulni Ön szerint a saját jövőjük? Miért?
- Milyen tervei vannak a gyerekeikkel? (Elsősorban: tanulmányok, foglalkozás) Miért?
  - Mik az ő terveik, szoktak erről beszélgetni?
  - HA FALUBAN ÉL: Szeretné-e, ha később is a településen maradnának?

4. Melléklet: A mélyinterjú kutatás interjúalanyainak főbb jellemzői

Interjúalany	Képviselet program
középkorú ff	Roma Foglalkoztatási Hálózat program - munkaerőpiaci tanácsadás, klubfoglalkozások
középkorú nő	Telepfelszámolási program + RMKIKF program - képzés és foglalkoztatás
fiatal nő	Biztos Kezdet program
fiatal nő	Romaversitas
fiatal ff	Romaversitas